శ్రీ వైఖానస భగవచ్ఛాస్త్రే

ఉత్తమ బ్రహ్మ విద్యాసారః

ప్రచురణ
తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానములు, తిరుపతి
1998

AIKHĀNASA ĀGAMA

ne Worship of Vishnu is being according to Vaikhanasa a in several places. The worship rd Venkateswara at Tirumala is ling to Vaikhanasa Agama. Vikhanasa is the founder of this a and the agama is called in his as Vaikhanasa Agama.

ne Vaikhanasa-agama is distin-ed from other Agama divisions s absolute, unqualified and wledged affiliation to the vedic on. The Vaikhanasa scripture ome down to us principally in vritings of four sages of ity, who are reputed to have ed it from the divine-sage nasa himself, i.e. Bhrugu, Atri, hi and Kasyapa. Sage nasa had written a separate elaborate Kalpa Sutra and Sutra texts.

it of 30 Agama texts written by four sages only 9 texts are ble now. T.T.Devasthanams has hed eight texts out of these

శ్రియైనమః

శ్రీవిఖనస మహాగురవే నమః

శ్రీ వైఖానస భగవచ్ఛాస్త్రే

ఇలత్తూరి సుందరరాజ భట్టాచార్య విరచితే

ఉత్తమ బ్రహ్మ విద్యాసారః

శ్రీ ఉ.చ. శ్రీనివాస భట్టాచార్యైః

శ్రీ బొమ్మకంటి వీరరాఘవాచార్యైః

పరిష్కృతః

ప్రచురణ

తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానములు, తిరుపతి

1998

UTTAMA BRAHMA VIDYA SARAMU

by

Sri Sundara Raja Bhattacharya

TTD Religious Publication Series No. 503
T.T.D. First Edition 1998
Copies : 500

Published by :
Sri. M.K.R. Vinayak, I.A.S.
Executive Officer
Tirumala Tirupati Devasthanams
Tirupati.

Printed at
Prabhala Hi-tech Enterprises Pvt. Ltd.
8-6-53, 5th Line, Nehrunagar, Guntur - 522 001
Ph. 323960 Fax. 356705
email : kishore@prabala.xeevga.xeemail.ems.vsnl.net.in

ముందుమాట

"ఉత్తమ బ్రహ్మ విద్యా సారః" – అనే ఈ సంస్కృత గ్రంథం అనంత శయన సంస్థాన విద్వాంసులైన శ్రీమదిలత్తూరి సుందర రాజ భట్టాచార్యులచే అయిదు అధికారాలలో రచింపబడింది.

ఇందలి మొదటి అధికారంలో భగవదారాధనయొక్క విశిష్టత, రెండవ అధికారంలో అర్చావతార మహిమ, శ్రీ వేంకటేశ వైభవము, మూడవ అధికారంలో భగవంతుణ్ణి అర్చించే అర్హత, నాలుగవ అధికారంలో వైఖానసులయొక్క, వైఖానస శాస్త్రంయొక్క వైశిష్ట్యం, ఐదవ అధికారంలో తొలి నాలుగధికారాల్లోని విషయాల సంగ్రహం చోటు చేసికొన్నాయి. మొత్తంమీద విగ్రహారాధన యందలి వైశిష్ట్యాన్ని వెల్లడించే గ్రంథాల్లో ఇది ముఖ్యమయింది.

ఈ గ్రంథం శ్రీ వైఖానస గ్రంథమాల (ఈగావారి పాళెం) వారిచే 1918 ప్రాంతంలో ముద్రితమైంది.

ఈ గ్రంథ ప్రచురణలో సహకరించిన శ్రీ మాడంబాకం కృష్ణస్వామి శ్రీనివాస భట్టాచార్యులు (తి.తి.దే. ఆస్థాన పండితులు) గారికి, శ్రీ వైఖానస దివ్య సిద్ధాంత వివర్ధనీ సభవారికి కృతజ్ఞతలు.

M.K.R. Vinayak, I.A.S.
కార్యనిర్వహణాధికారి
తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం

తిరుపతి
27–11-97

(భృగుః) (అత్రిః) (విఖనసాచార్యః) (కాశ్యపః) (మరీచిః)

ప్రస్తావన

ఉత్తమ బ్రహ్మ విద్యయను నొక గ్రంథమును తిరుపతి వాస్తవ్యులు, శ్రీ వెంకటేశ్వరస్వామి వారి అర్చకులు అయిన శ్రీ శ్రీనివాసమఖి లేక శ్రీ శ్రీనివాస దీక్షితులుగారు వ్రాసిరి. ఆ పుస్తకము ఈ నాటికీ అచ్చు కాలేదు. ఆ గ్రంథములోని సారమును తీసి అందరికీ అందుబాటులో నుండునట్లు శ్రీ సుందరరాజ భట్టాచార్యులవారు ఉత్తమ బ్రహ్మవిద్యాసారమనెడి ఈ పుస్తకమును వ్రాసినారు. దీనిని పరిష్కరించి శ్రీ డి. శేషాచార్యులుగారు శ్రీ వైఖానస గ్రంథమాల, ఈగావారిపాలెం వారు 1924 సం.లో ముద్రించిరి. తరువాత ఇది ముద్రణ కాలేదు. పుస్తకములు ఎక్కడా దొరకుట లేదు.

73 సం.ల తర్వాత దీనిని ముద్రించు భాగ్యము కలిగినది. ఈ మహత్కార్యమును చేబట్టిన శ్రీ యమ్. క్షీరరామలింగేశ్వర వినాయక్, ఐ.ఏ.యస్, కార్యనిర్వహణాధికారి, తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం వారికి, దేవస్థాన పాలకమండలి వారికి, శ్రీ యన్.యస్. రామమూర్తి, ఎడిటరు గారికి నమస్సుమాంజులులు.

ఈ గ్రంథ సేకరణ చేసి గ్రంథ ముద్రణలో అత్యంత సహాయపడిన శ్రీ దీవి విఖనసాచార్యులు, సెక్రటరీ, శ్రీ వైఖానస దివ్యసిద్ధాన్త వివర్ధినీసభ తిరుమల వారికి, గ్రంథముద్రణ ప్రూఫులు చూసి సహాయపడిన శ్రీ దివి వెంకట రామాచార్యులు, గుంటూరు వారికి కృతజ్ఞతలు. గ్రంథముద్రణ చక్కగా గావించిన శ్రీ కిషోర్ ప్రభల గారికి ఆశీస్సులు.

ఉత్తమ బ్రహ్మవిద్యాసారమను నీ గ్రంథము అయిదు అధ్యాయములు కలది. ఇందులో బ్రహ్మ విద్య అనగా శ్రీ వైఖానసాగమమని వివరించి ఆ ఆగమమునకు మూలపురుషులైన శ్రీ విఖనస మహామునిని గురించియూ, ఆ ఆగమములోని భగవదర్చనా విషయములను గురించియూ విపులముగా చెప్పబడినది.

భగవదారాధన ముక్తిహేతువనియూ, వేదాంత సారమంతయూ "భక్త్యా భగవంతం నారాయణ మర్చయేత్" అను సూక్తిలో కలదనియూ సప్రమాణముగా వివరించబడినది.

ఈ గ్రంథము ఆస్తికమహాశయుల కుల్లాసమును, నాస్తికులకు చక్కని వివరణములను అందించుచున్నది. భగవదారాధన ప్రాశస్త్యమును చక్కగా తెలియచెప్పుటచే అందరికీ ఉపయోగపడగలదు.

తిరుమల

23.12.97

బుధజన విధేయుడు,

మాడంబాకం కృష్ణస్వామి శ్రీనివాసభట్టాచార్యులు

తిరుమల తిరుపతి దేవస్థాన ఆస్థానపండితులు

పీఠిక

శ్రియః పతియును, నవాప్తసమస్తకాముడును, సకల కల్యాణగుణ గణాలం కారుడును, నిఖిల జగదుత్పత్తి స్థితిలయ లీలుడును, సమస్త నిగమ వేద్యుండును నగు శ్రీమన్నారాయణ మూర్తి సకల చేతనోజ్జీవమునకై శ్రీవేంకటాచల ప్రభృతిదివ్య క్షేత్రములయందర్చారూపమున నవతరించి రక్షించుచు గొంత కాలమునకు కలిప్రభావముచే అర్చామహిమ తిరోహిత మగుటం దెలిసి తానే స్వచరణ కమలయుగళ సపర్యాసక్తహృదయులగు శ్రీమద్గోవిందాచార్యుల వారివలన రుక్మిణియను సతీలలామంబున పుత్రరూపముగా నవతరించి శ్రీనివాసదీక్షిత సమాహ్వాయమునంది సకల కళాకలాపుడై అనేక సద్గ్రంథముల రచించి దుర్మతముల ఖండించి యుత్తమబ్రహ్మవిద్యయను గ్రంథరూపమున నర్చావతార వైభవమును వెల్లడిపరిచిరి. అయ్యది బ్రహ్మప్రాప్తి సాధనములగు విద్యలలో నెల్ల నుత్తమ యగుటచే తమ పేరును సార్థకపరచుకున్నది. దీనియందు గల యర్థము సకల జనులకు దెలియకుండుటం జూచి శ్రీరామ భద్రస్తుత్యాద్యనేక గ్రంథనిర్మాతలగు శ్రీసుందర రాజ భట్టాచార్యులవారు పరమానుగ్రహముచే నుత్తమ బ్రహ్మవిద్యాసారమను నీ గ్రంథమును కృపచేసిరి.

ఇయ్యదియధికార పంచకముచే విరాజిల్లుచున్నది. అందు ప్రథమాధికారమున "బ్రహ్మదేవానాం" అను నుపనిషద్వాక్యార్థ వివరణమున దేవతలలో మొదటివాడును, ప్రపంచకర్తయును, లోక రక్షకుడును నగు బ్రహ్మ అనగా విఖనో మహామునియుండెను. ఆయన సమస్త విద్యలకు మూలభూతమైన బ్రహ్మవిద్యను అనగా శ్రీవైఖానసాగమమును, జ్యేష్ఠపుత్రుడగు నథర్వునికి అనగా భృగు మహామునికి నుపదేశించెను. అను నియ్యర్థమును శ్రుతిస్మృతి పురాణములచే, స్థిరపరచి యీ భగవదారాధనమును, ధర్మార్థకామమోక్షములకు నిరపేక్ష మైనయుపాయమునుగా నిర్ణయించిరి.

ద్వితీయాధికారమున ఆరాధనమునకు ముఖ్యావశ్యకమైన విగ్రహ నిర్మాణమును గురించియు, విగ్రహమునందు భగవత్తాదాత్మ్యమును గురించియు, శ్రీశాస్త్రోక్త కర్షణాది ప్రతిమాంత పూర్వక్రియల ముఖ్యావశ్యకతను గురించియు, ననేక ప్రమాణములను, యుక్తులను కనపరుచుచు, స్వల్పమతిగల వారికే ప్రతిమార్చనమావశ్యకమను దుర్వాదమును ఖండించిరి.

తృతీయాధికారమున ప్రతిమార్చనక్రియాతత్పరులకే బ్రహ్మవేత్తలలో నుత్తమత్వమును, శ్రీమన్నారాయణునికే ముక్తిప్రధానాధికారమును, దేవతాంతరోపాసకులకును, తత్తద్దేవతాంతర్యామియై కామితముల భగవంతుడే యిచ్చునను విషయమును, తురీయాశ్రములకుం గూడ నర్చారాధనము

ముఖ్యమనుటయును, శ్రీమద్గాయత్రీ మంత్రమునకు శ్రీవైఖానస శాస్త్రోక్త పంచమూర్త్యనుసరణముగా నర్ధనిర్ణయమును, ఉద్ధార మంత్రములు లేకుండుటచే నీశాస్త్రమునకు వైదికత్వస్థాపనమును, భగవదారాధనమునం దప్రపన్నుల కధికారము లేదనియును, దేవతాంతర ప్రసాదభక్షణ నిషేధంబును, స్థిరపరచిరి.

చతుర్థాధికారమున బ్రహ్మచతుర్ముఖత్వాదిరహితముని వేషధారియై శుద్ధసత్త్వము నవలంబించి, భగవంతుని విశేషముగ ధ్యానించిన కారణమున విఖనో మహాముని యను నామమునొంది భగవంతుని వలన తదారాధనము నధిగమించుటయు, పిదప భృగ్వాది మునుల సృజించి వారలకు నుపదేశించుటయు, శ్రీవైఖానసాగమ మన్యూనానతిరేకముగా నుపనిషదర్థమును బోధించుటచే నుపనిషత్తుల యొక్క మారు రూపమనియును, ఇట్టి శాస్త్రమును ప్రప్రథమమున ప్రవర్తింప జేయుటచే శ్రీవిఖనో మహామునికి వేదాంతాచార్యులలో నగ్రగణ్యతము సంభవించుటయు ఏతదాగమవేత్తలకు నుభయ వేదాంతిత్వ సిద్ధియు, శ్రీసూత్ర మునకు నారాయణైక పరత్వమును నిరూపించుటయు, బోధాయనాపస్తం బమను యాజ్ఞవల్క్య శౌనక హారీతాది మహర్షి బృందము శ్రీవిఖనస్సూత్రోక్తధర్మములను ప్రమాణతమములుగా నంగీకరించుటయు, శ్రీపారమాత్మికోపనిషదర్థములతో నితరోపనిషదర్థములను పొందుపరచుటయు, మున్నగు ననేక విషయములు విస్తరింపబడెను.

పంచమాధికారమున పంచమవేదమను ప్రసిద్ధిజెందిన శ్రీమహాభార తాంతరతాను శాసనిక పర్వమునందలి, భీష్మునిచే ధర్మజునకు బోధింపబడిన పుండరీక నారద సంవాద రూపమగు భగవదారాధన ప్రకరణమున కర్థవివరణ వ్యాజముచే పూర్వోక్తాధికార చతుష్టయమునందలి విషయములు సంగ్రహింపబడెను.

ఈ గ్రంథమునందలి విషయసూచిక దిఙ్మాత్రమేగాని, సర్వాధి కారముల యందును, సర్వవిషయములు తత్తత్ప్రకరణానుకూలముగా ననేకావాంతర విషయములతో పొందుపరుపబడియున్నవి.

గ్రంథద్రష్టలకు విశదములు కాగలవియును, గ్రంథవిస్తర భీతిచేతను నింతటితో విరమించితిమి.

ఇట్లు విన్నవించు విద్వజ్జన విధేయులు
ఉ.చ. శ్రీనివాస భట్టాచార్యులు
బొమ్మకంటి వీరరాఘవాచార్యులు

శ్రీరస్తు

ఉత్తమ బ్రహ్మవిద్యాసారః

విషయానుక్రమణికా

ప్రథమాధికారే

అదౌ ఉత్తమ బ్రహ్మవిద్యా నామ ముండోపనిషత్ప్రతిపాదితా పరవిద్యా, సాచ విఖనసాపరనామ్నా బ్రహ్మణా అథర్వశబ్దవాచ్య భృగుమహామునయే ఉపదిష్టేతి సప్రమాణం న్యరూపి. తత్ర తతస్సా విద్యా జపహోమార్చనధ్యానరూపా పర మాత్మనో నారాయణ స్యోపాసనేతి ప్రత్యపాది. అథ తత్రార్చన మేవ ప్రధానం జపా దీని తదంగానీతి భగవదారాధన మేవ, మోక్షోపాయ ఇతి చ సప్రమాణం సమదర్శి.

ద్వితీయాధికారే

భగవతోఽర్చారూపేణావిర్భావే శ్రుతి స్మృత్యాదిప్రమాణం, యుక్తి విరోధాభావః, అర్చావతార మహిమా చ, విస్తరేణాదర్శిషత.

తృతీయాధికారే

భగవతః పారమ్యం, యతిభి రపి ముముక్షుభిర్భగవత ఆరాధనీయత్వం, వైఖానసపాంచరాత్రయో రుక్తానాం భగవన్మూర్తీనా మభేధః, వైఖానసస్య వైదికత్వం, గాయత్ర్యా భగవత్ప్రతిపాదకత్వం, యోగయాజ్ఞవల్క్యోక్తగాయత్ర్యర్థనిరూపణే వైఖానసోక్త మూర్తి గ్రహణమ్, వైఖానససూత్రస్య భగవత్పరత్వం, తేన సంస్కృతానాం వైఖాన సానాం జన్మసిద్ధపరమై కాంతిత్వం, వైఖానసమహిమా చ, సప్రమాణం ప్రపంచితాని.

చతుర్థాధికారే

చతుర్ముఖస్య శ్రీశాస్త్రాధిగమాయ మునివేషేణ భగవన్తముద్దిశ్య తపసి స్థితస్యధ్యానార్థక ఖననకారిణోఽన్వర్థత్వేన విఖనశ్శబ్దవాచ్యత్వం తతో భగవన్ముఖా ద్వైఖానస శాస్త్రాధిగమః, తేన భృగ్వాదిభ్య స్తదుపదేశః, భృగోర్హారీతశౌనకాదిభి స్తదవాప్తిశ్చ, శ్రీవైఖానస శాస్త్రస్య వేదాంతవిహిత నారాయణ పరబ్రహ్మోపాసన ప్రకార ప్రతిపాదకతయా తదుపాసనే వేదవేదాంతమన్త్ర వినియోగాభిధాయితయా చ వేదాంత శబ్దత్వం, శ్రీశాస్త్ర రూపవేదాంతే సర్వసాధారణ వేదాంతే చాధికారిణాం శ్రీ వైఖానసానా ముభయ వేదాన్తిత్వ సిద్ధిః, తేషాం గర్భచక్ర ధారణం, తప్తముద్రా నిషేధః, వైష్ణవాగ్ర్యత్వాదికం చ సప్రమాణం న్యరూపిషత.

పంచమాధికారే

శ్రీమన్నారాయణ ఏవ పరమాత్మా కారణ మితి, ముముక్షుభిస్తదర్చన, మేవ కర్తవ్య మితిచ ప్రత్యపాది.

శ్రీరస్తు

ఉత్తమ బ్రహ్మవిద్యాసారః

విషయసూచికా

ప్రథమాధికారే

విషయః		పత్రమ్
1.	మంగళా చరణమ్	1
2.	ఉపోద్ఘాతః	1
3.	బ్రహ్మణో విఖనో వైఖానస శబ్దవాచ్యత్వమ్	2
4.	భృగోరథర్వ శబ్దాభిధేయత్వమ్	3
5.	బ్రహ్మవిద్యాయాః భగవదారాధన రూపత్వమ్	3
6.	భగవదారాధనస్య మోక్షోపాయత్వమ్	4
7.	అర్చనస్యకర్మాంగత్వం మోక్షోపాయత్వంచ	5
8.	బ్రహ్మజ్ఞాన మాత్రస్య అముక్త్యుపాయత్వమ్	7
9.	అర్చనద్వైవిధ్యమ్	8
10.	అర్చనేనైహికాముష్మిక సిద్ధిం	10
11.	సమూర్తార్చనస్య శ్రైష్ఠ్యం	10
12.	నవవిధ భక్త్యావర్చనస్యప్రాధాన్యమ్	11
13.	మానసికార్చనస్యకృతయుగవిషయత్వమ్	12
14.	అర్చనరూప క్రియావతా మేవపరిష్ఠత్వమ్	12

ద్వితీయాధికారే

15.	బింబక్లప్తిప్రకారః	15
16.	శ్రీ వేంకటేశ వైభవవర్ణనమ్	15
17.	శిలాయామర్చావతారః	17
18.	'ప్రతిమా స్వల్పబుద్ధీనా' మిత్యస్యాపపాఠత్వమ్	19
19.	ప్రతిమార్చనేశ్రుత్యాది ప్రమాణమ్	21
20.	అర్చాయా అవతారత్వమ్	25
21.	శ్రీశాస్త్రోక్తప్రతిష్ఠాయా ఆవశ్యకత్వమ్	29

22. శ్రీ సూత్రోక్తనిర్గుణాశ్రయణానాంసమీచీనాచారః 31
23. కాఠకోపనిషన్మంత్రాణాం విగ్రహారాధనపరత్వం 36

తృతీయాధికారే

24. క్రీడాశబ్దస్యార్థాంతరస్వాకారేఽనుపపత్తికథనమ్ 38
25. ఉపనిషత్ప్రతిపాదిత పురుష శబ్దస్య నారాయణవాచకత్వమ్ 42
26. అర్చనస్య మోక్షఫలత్వే శ్రుతయః 45
27. అథ జన్మరహితస్యాపి పరమాత్మనోఽర్చావతారేప్రమాణాని 46
28. అథ పరమాత్మ నశ్శిలాదిప్రతిమాతాదాత్మ్యేశ్రుతయః 46
29. అథ సన్యాసినామపిభగవదారాధనేశ్రుతయః 47
30. గాయత్ర్యాభగవత్పరత్వమ్ 49
31. శ్రీవైఖానసశాస్త్రస్య పరమ వైదికత్వమ్ 50
32. ప్రపన్నామేవ భగవదర్చనాధికారః 52

చతుర్థాధికారే

33. శ్రీవిఖనోమునేః పరమవేదాంతాచార్యత్వమ్ 58
34. శ్రీ వైఖానస శాస్త్రస్యముండకాద్యుపనిషదస్సమాన విషయకత్వమ్ 67
35. విగ్రహారాధన సమసమర్థనం 78
36. శ్రీ వైఖానసానా మేవా జన్మ సిద్ధపరమై కాంతిత్వమ్ 96
37. సర్వాశ్రమభిర్విష్ణోరర్చనీయత్వం 99
38. శ్రీ వైఖానస శాస్త్రస్య శాండిల్యోపనిషదుపబృంహణత్వమ్ 103

పంచమాధికారే

39. బ్రహ్మవిద్యాసార సంగ్రహం 109

శ్రీరస్తు
శ్రీ రామచంద్రపరబ్రహ్మణేనమః
శ్రీ విఖనసే నమః

ఉత్తమ బ్రహ్మవిద్యాసారః

ప్రథమాధికారః

మంగళా చరణమ్

నమో విఖనసే తస్మై నారాయణతనూభువే
యేన శ్రుతీస్సమాలోచ్య సూత్రం హరిపరం కృతమ్. ౧
వన్దే తస్య మనస్సృష్టాన్ మునీన్ శ్రీశాస్త్రతత్పరాన్,
భృగుం మరీచి మత్రిం చ కాశ్యపం చ మహామునిమ్. ౨
శ్రీ శ్రీనివాసమఖినం వన్దే వేదాన్తదేశికమ్,
ఉద్ధృతం శ్రుతిదుగ్ధాబ్ధే ర్యే నార్చామహిమామృతమ్. ౩
జనకం మామకం వన్దే కృష్ణైక నియతవ్రతమ్,
యో మాం తనుభువం శ్రీమద్రామభద్రకరేన్యధాత్. ౪
ధనంజయరథారూఢం పాపతూలధనంజయం,
ప్రపద్యే ప్రార్థయన్ జ్యోతి స్తస్మై వారాధనం ధనం ౫

ఉపోద్ఘాతః

ఇహ ఖలు శ్రీ వైఖానసకులమణిదీప స్సర్వతంత్ర స్వతంత్ర శ్రీవేంకటేశపదారవిన్దసపర్యానిరతహృదయ శ్రీమచ్ఛ్రీనివాసాధ్వరీ వేదాన్త దేశిక శ్శారీరకమీమాంసాభాష్యే "భగవదారాధన మేవశ్రేయాన్ ముక్త్యుపాయ" ఇతి నాతివిస్తరం నిర్ధార్య తదేవ ప్రపంచ యితుకామ ఉత్తమబ్రహ్మ విద్యాఖ్యం గ్రంథమచీకలత్. సతులేఖక ప్రమాదా దవిశుద్ధ రూపస్సమభూత్. తద్విశోధనాయ బహూనాం కోశానా మనుపలంభా ల్లబ్ధకోశ దృష్టాని శ్రుతి స్మృత్యాది ప్రమాణాని స్వదృష్టాని చ తాని యథామతి మేళయిత్వా తదభి ప్రాయాను సరణేన సజ్జనప్రీతయే ఉత్తమ బ్రహ్మవిద్యాసారో నామ గ్రంథః ప్రణీయతే.

జనకం పితరం జనకరాజంచ, కృష్ణైకనియతవ్రతం కృష్ణాఖ్యాయాం భార్యాయాం కృష్ణే భగవతిచ నియతవ్రతం, మాం స్వపుత్రీం మాం లక్ష్మీం, సీతారూపామిత్యర్థః

అత్ర సంతః ప్రహృష్యేయు ర్యే గుణస్పృహయాలవః,
పురోభాగీ తు నో హృష్యే ద్యస్య నాస్తి దయాలవః.

—* బ్రహ్మణో విఖనో వైఖానస శబ్దవాచ్యత్వమ్ *—

ఓమ్ "బ్రహ్మదేవానాం ప్రథమ స్సంబభూవ విశ్వస్యకర్తా భువనస్య గోప్తా, స బ్రహ్మవిద్యాం సర్వవిద్యా ప్రతిష్ఠా మథర్వా య జ్యేష్ఠపుత్రాయ ప్రాహ" ఇతి ముండోపనిషది శ్రూయతే. అత్ర బ్రహ్మేతి చతుర్ముఖః ప్రతిపాద్యతే. స ఏవ విఖనోవిఖనస వైఖానసాది శబ్దవాచ్యశ్చ. వ్యాస నిఘంటౌ "వైఖానసో విఖనసో విఖనాశ్చ విరించన" ఇత్యభిధీయతే. శ్రీభాగవతే —"విఖనసాఽర్థితో విశ్వగుప్తయ" ఇతి. తస్యతథాత్వం చ భగవత్సం భూతత్వాత్. భగవాన్ హి ప్రథమం విఖనోవైఖాన శబ్దవాచ్యః. "ధేనుర్వహాణా మదితి స్సురాణాం బ్రహ్మఋభూణాం విఖనా మునీనా" మితి శ్రుతిః. మునీనాం, హిరణ్యగర్భాణామిత్యర్థః అణ్డబహుత్వాద్బహువచనమ్. అణ్డమ్పృతి భిన్నో హిరణ్య గర్భః, విఖనా నారాయణో, జన్మకారణ మిత్యర్థః. ఏవంనారాయణస్య విఖనశ్శబ్దవాచ్యత్వం సిద్ధం. తథా స వైఖాన శబ్దవాచ్యశ్చ. భారతే —"యత్తస్మి న్ను పలభ్యం తు తత్తేజ స్త త్రయీ మయమ్. తద్వైఖానః పరంబ్రహ్మ ఇతి వేదవిదో విదు" రితి. తత్ర సహస్ర నామాధ్యాయే "వైఖానస్సామగాయన" ఇతి చోక్తత్వాత్. విభాగా త్పూర్వం సమస్తానాం వేదానాం చ వైఖానస శబ్దవాచ్యత్వం భగవత్సం భూతత్వాత్. సీతోపనిషది —"హరేర్ముఖా న్నాదః, తన్నాదాద్బిందుః, బిందోరోంకారః, ఓం కారాత్పరతో రామ వైఖానస పర్వతః, తత్పర్వతే కర్మజ్ఞానమయీభిర్బహుశాఖా భవంతి, తత్త్రయీమయం సర్వార్థదర్శనం, ఋగ్యజుస్సామరూపత్వాత్త్రయీతి పరికీర్తితా" ఇత్యారభ్య "వైఖానస ఋషేః పూర్వం విష్ణో ర్వాణీసముద్భవే" దిత్యాధికం శ్రూయతే. వైఖానస ఋషేః, బ్రహ్మణ ఇత్యర్థః తస్యైన వైఖానస శబ్దవాచ్యత్వాత్. ఉచ్యతేచ —"వేదానాం వ్యసనాత్పూర్వం ప్రాగ్రూపం మిళితంతుయత్, తాం తు వైఖానసీం శాఖా మితి వేదవిదో విదు"రితి.

భృగోరథర్వశబ్దాభిధేయత్వం

ఏవంచ విఖనాః అథర్వాయ, భృగువే ఇత్యర్థః. తస్యైవ జ్యేష్ఠ పుత్రత్వాత్. శ్రూయతే చ —"అథర్వాణోభృగవస్స్మామ్యాన" ఇతి. అథర్వ శబ్దోऽకారాన్తోన కారాన్త శ్చ ప్రయుజ్యతే. మన్త్రికోపనిషది —"మన్త్రోప నిషదం బ్రహ్మపదక్రమ సమన్వితం, పఠంతి భార్గవా హ్యేతే హ్యథర్వాణో భృగూత్తమా" ఇతి. 'అత్రహ్యుపనిషది భగవదారాధన రూప బ్రహ్మవిద్యా ప్రతిపాద్యతే. బ్రహ్మణా భృగ్వాదిభ్యః పూర్వం భగవ దారాధన ముక్తమితి బహుభి ర్వాక్యై రవగమ్యతే. భాగవతే, ఏకాదశ స్కంధే —"క్రియాయోగం సమాచక్ష్వ భవదారాధనం ప్రభో!" ఇత్యా రభ్య "పుత్రేభ్యోభృగుముఖ్యేభ్యో యదాహ భగవా నజః" ఇతి భగవన్త ముద్ధవఃపృచ్ఛతి. సర్వవిద్యా ప్రతిష్ఠామితి, సర్వాసాం విద్యానాం ప్రతిష్ఠాం మూల భూతా మిత్యర్థః, ఉత్తమా మితి యావత్. బ్రహ్మవిద్యాం, జపహూతార్చన ధ్యానాత్మికామిత్యర్థః అత్రాగ్రేశ్రూయతే

బ్రహ్మవిద్యాయాః భగవదారాధన రూపత్వమ్

—"తస్మాదాత్మస్థంహ్యర్చయే ద్భూతికామ" ఇతి —"క్రియావా నేష బ్రహ్మ విదాం వరిష్ఠ" ఇతి చ విధీయతే చ భగవతా విఖనసా సూత్రే మోక్షోపాయతయా భగవదర్చనం "భక్త్యా భగవంతం నారాయణ మర్చయేత్తద్విష్ణోః పరమం పదం గచ్ఛతీతి విజ్ఞాయత" ఇతి. విజ్ఞా యతే, ఉదాహృత శ్రుత్యాదిభ్యస్సమవగమ్యత ఇత్యర్థః నను 'విద జ్ఞాన' ఇతి ధాతోః క్యపి విద్యాశబ్దోనిష్పద్యతే; సామాన్యేన బ్రహ్మజ్ఞానస్య మోక్షసాధన త్వాయోగాత్. భక్తిధ్యానాదిరూప జ్ఞానవిశేషో వివక్షావిషయోऽస్తు కథ మర్చనాది క్రియాయా బ్రహ్మవిద్యాత్వస్యా? దితిచే, దుచ్యతే ; - [శ్రు.] "యన్మనసా ధ్యాయతి, తద్వాచా వదతి, తత్కర్మణా కరోతి" ఇతి. వాగ్వ్యాపార కాయిక వ్యాపార యోశ్చ జ్ఞానమూలకత్వా ద్విద్యాత్వం సంగచ్ఛతే భగవద్గీతాయామ్ – "కర్మణ్య కర్మ యః పశ్యే దకర్మణి చ కర్మ యః స బుద్ధిమాన్ మనుష్యేషు స యుక్తః కృత్స్నకర్మకృ" దితి. [భాష్యమ్.] "అకర్మ శబ్దే నాత్ర కర్మేతరత్ ప్రస్తుత మాత్మజ్ఞాన ముచ్యతే.

కర్మణి క్రియమాణ ఏవ ఆత్మజ్ఞానం యః పశ్యేత్, అకర్మణి, చాత్మ జ్ఞానే కర్మణి క్రియమాణ ఏవ ఆత్మజ్ఞానం యః పశ్యేత్, కిముక్తం భవతి? క్రియమాణ మేవ వర్తమాన ఏవ యః కర్మపశ్యేత్, కిముక్తం భవతి? క్రియమాణ మేవ కర్మాత్మయాథాత్మ్యాను సంధానేన జ్ఞానాకారం యః పశ్యేత్, తచ్చ జ్ఞానం కర్మణ్యంతర్గతతయా కర్మకారం యః పశ్యే దిత్యుక్తం, భవతి. క్రియమాణే హి కర్మణి కర్తృభూతాత్మ యాథాత్మ్యాను సంధాన గర్భం కర్మ యః పశ్యేత్, సబుద్ధిమాన్ కృత్స్నశాస్త్రార్థవిత్, మనుష్యేషు స యుక్తః మోక్షాయార్హః, స ఏ వ కృత్స్న కర్మకృత్ కృత్స్న శాస్త్రార్థకృత్" ఇతి. ఏవం సామాన్య కర్మ స్వాత్మయాథా త్మ్యాను సన్ధానేన జ్ఞానాకారతాం పశ్యతాం యుక్తత్వే సతి, భగ వదర్చ నాది క్రియా స్వాత్మనో భగవచ్ఛేష తానుసన్ధానేన భగవద్విషయరతి రూప జ్ఞానవిశేషాకారతాం పశ్యతాం యుక్తతమత్వే క స్సంశయః? అత ఏవ ఆత్మక్రీడ ఆత్మరతిః క్రియావా నేష బ్రహ్మవిదాం వరిష్ఠ" ఇతి శ్రూయతే. ఉచ్యతే చ – "భక్త్యా భగవంతం నారాయణ మర్చయే" దితి. కించ విద్యాశబ్దోఽత్ర ఋగాది ష్వపి ప్రయుజ్యతే [శ్రు] "ద్వే విద్యే వేదితివ్యే ఇతి హ స్మయద్బ్రహ్మవిదో వదంతి పరా చైవాపరా చ, తత్రా పరా ఋగ్వేదో యజుర్వేద స్సామవేదోఽథర్వవేద" ఇత్యాదినా. ఏవమపర విద్యాస్వరూప ముక్త్వాతతః పరవిద్యాఽభిధీయతే – "అథ పరా యయాత దక్షర మధిగమ్యత" ఇతి. యయా బ్రహ్మప్రాప్తి సాధన భూతయా – భగవదారాధన క్రియారూపయా, త దక్షర మధిగమ్యతే, సా పరా విద్యేత్యర్థః.

భగవదారాధన స్యమోక్షోపాయత్వం

నను అస్యాముపనిషది [శ్రు] "ప్లవా హ్యేతే అదృఢా యజ్ఞరూపా అష్టాదశోక్త మవరం యేషు కర్మ" ఇతి యజ్ఞరూపాః ప్లవాస్సంసా రోత్తారణే అదృఢా ఇతి శ్రూయతే. కథం భగవద్యజ్ఞస్య ముక్త్యు పాయత్వమభి ధీయత? ఇతి చే, దుచ్యతే. హన్త ! తత్ర భగవదారాధ నత్వ మననుసన్ధాయ ఫలేచ్ఛయా కృతాని కర్మాణీ నిన్ద్యన్తే నతు సద్వారకతయా క్రియమాణా భగవదారాధన రూపా యజ్ఞాః ; తేషా మపి మోక్షసాధనతయా, ప్రతిపాది తత్వాత్, గీతాయాం – "అనాశ్రితః కర్మఫలం కార్యం కర్మ కరోతి యః స సన్యాసీచ యోగీ చ న నిరగ్ని ర్న చా

క్రియః" ఇతి – "స్వకర్మణా తమభ్యర్చ్య సిద్ధిం విందతి మానవ" ఇతి చ. తథాసత్యద్వారకతయా కృతం భగవద్యజనం మోక్షోపాయ ఇత్యత్ర న హి సంశయః. ఉదాహృతాయాః "ప్లవా . . ." ఇత్యాదిశ్రుతే రయ మర్థః యేషు – అవరం శ్రౌతకర్మాపేక్షయా కించి దపకృష్టం, కర్మనిషేకాదికం, అష్టాదశేత్యుక్తం, ఏ తే ఫలాపేక్షయా కృతా యజ్ఞరూపాః ప్లవా అధృఢా ఇతి, ఏనాం శ్రుతి మనుసృత్య భగవతా విఖనసా సూత్రే – "అథ నిషేకాది సంస్కారా న్వ్యాఖ్యాస్యామ ఋతు సంగమనగర్భాధానే" త్యారభ్య "పాణిగ్రహణా" నీత్యష్టాదశ సంస్కారా శ్శారీరకర్మాణ్యష్టాదశ విహితాని.

అర్చనస్య కర్మాంగత్వం మోక్షోపాయత్వం చ

నను కర్మయోగో భక్తియోగ జ్ఞానయోగోశ్చేతి త్రివిధా యోగా ఉచ్యంతే. తత్ర భక్తియోగస్య శ్రైష్ఠ్యం చ ప్రతిపాద్యతే – "యోగినా మపి సర్వేషాం మద్గతే నాంతరాత్మనా, శ్రద్ధానాన్ భజతే యో మాంసమే యుక్తతమో మత" ఇతి. భగవాన్ విఖనాః కర్మవిధాన ప్రకరణే భగవదర్చనం విధత్తే. తత స్తస్య తత్రైవాంతర్భావో యుక్తః తథా సత్యర్చనస్య కథం శ్రేష్ఠ్య? మితి చే, దుచ్యతే. తత్రార్చనం విధాయ "యజ్ఞేషు నిహీనం తత్సపూర్ణం భవతీ" తి తస్య సర్వయజ్ఞ పూరకత్వ మభిదాయ పశ్చాత్ "భక్త్యా భగవంత" మిత్యాదినా మోక్షోపాయత్వం ప్రతిపాద్యతే. తతస్తస్య కర్మాంగత్వం న ముఖ్యోపాయత్వ విరోధి. ఉద్గీథో పాసనవత్. ఏతదుక్తం. భవతి. ఛాందోగ్య [శ్రు] "ఓ మి త్యేత దక్షరముద్గీథము పాసీతే" త్యుద్గీథోపాసనం క్రత్వంగాశ్రయం శ్రూయతే. శారీరక మీమాంసాయాం [సూత్రం] "తన్నిర్ధారణానియమ స్తద్దృష్టేఃపృథ ఘ్వ్య ప్రతిబంధః ఫల" మితి. అయ మర్థః – తన్నిర్ధారణస్య ఉద్గీథోపా సనస్య నియమోన భవతి; తద్రహిత స్యాపి క్రత్వనుష్ఠానదర్శనాత్. తదుపాసనస్య క్రతుఫలా త్పృథగప్రతిబంధరూపం ఫలమితి. తత్ర యథోద్గీథోపాసన రహితస్యాపి క్రత్వనుష్ఠానదర్శనేన తదుపాసనస్యక్రతు ఫలాత్పృథగ్వీర్య వత్తరత్వఫలం, తథాऽత్రభగవదర్చనా రహితస్యాపి కర్మానుష్ఠానదర్శనే నార్చనస్య కర్మఫలా దన్య త్తత్సం పూర్తిరూపం ఫలం భవతి. తదాహస్ఫుటం – "యజ్ఞేషు

విహీనం తత్సంపూర్ణం భవతీ" తి. తతో విశేషభక్తి విశిష్టస్య తస్య ముక్త్యుపాయతయా ముక్తిఫలకత్వముచ్యతే. - "భక్త్యా భగవంత" మిత్యాదినా. ఇదమత్రావ ధేయం, యేతావ త్సూత్రకారేణ యజ్ఞసంపూర్త్యయే అర్చనం విహిత మనుష్ఠేయమితి సామాన్యజ్ఞానేన భగవంతమర్చ్యయం,తి తేషా మర్చనం తదంగ భూతం సత్తత్పూర్త్యయే కేవలం కల్పతే. యే తు శ్రుతి స్మృతి పురాణ భగవచ్ఛాస్త్రై స్సూత్రకారవచనై శ్చ పరమాత్మనో నారాయణస్య జగత్కారణత్వాదికం - పరమయా భక్త్యా తదర్చనస్య ముక్త్యు పాయత్వం -ప్రపన్నై రవశ్యకర్తవ్యత్వం చ జ్ఞాత్వా నియత వ్రతాః ఫలాభి సంధి రహితాశ్చార్చయంతి, తేషాం మోక్షైక సాధన తయా భగవదర్చనం ప్రధానం భవతి. యథా - [శ్రు] "ఓ మితి బ్రహ్మ, ఓమితీదగ్ం సర్వం, ఓమిత్యేవం, ధ్యాయథ" ఇత్యాదిశ్రుతిభిః ప్రణవస్య బ్రహ్మాత్మకతాం విజ్ఞాయ త్రిమాత్రకం త ముపాసీనానాం తన్మోక్షసాధనతయా ప్రధానం. భవతీతి ఏవంచ భక్తియోగే అర్చనం ప్రధానమ్. యథాక్రతు ప్రకరణ గృహీత స్యాప్యుద్గీథోపాసనస్య ముక్త్యుపాయత్వం న హీయతే. తథాకర్మప్రకరణే విహితస్యా ప్యర్చనస్య తథాత్వం నహీయతే. అతోఽర్చన మపి క్వచి దంగత్వ మేవేతి న దోషః, లోకేచ ప్రధానభూతోఽపి మహారాజ స్తత్పుత్రవివాహాది సమయేషు సభాయా మ ప్రాధాన్యం ప్రాప్నోతి. తేనతస్య కిం ప్రాధాన్య హానిః? భక్తి యోగేఽర్చనస్య ప్రాధాన్యం భగవతాఽపి గీయతే - "మన్మనా భవ మద్భక్తో మద్యాజీ మాం న మస్కురు" ఇతి. 'మన్మనాభవేతి' నైరంతర్యేణ ధ్యానం, విధాయతతో 'మద్భక్తో మద్యాజీభవే' తి ధ్యానమాత్రేఽపరితుష్యన్ భగవాన్ పరమకృపాలు స్స్వపద ప్రాప్తిప్రధాన తయాఽర్చనం విధత్తే. తతో విహితః ప్రణామస్తు పూజాంతే కర్తవ్యత యా తదంగభూత ఏవన హి పూజాయాం ప్రణామస్య ప్రాధాన్యమ్, అపి త్వంగత్వ మేవ. అత ఏవ భగవాన్ విఖనాః పూజాదౌ పూజాన్తే చ ప్రణామం విధత్తే. అత్ర "క్రియావా నేష బ్రహ్మవిదాం వరిష్ఠ" ఇతి శ్రూయతే క్రియా నామ వ్యాపారః స చ మానసో వాచికః కాయిక శ్చేతి త్రిధా భవతి. పరమాత్మ విషయ త్రివిధ వ్యాపారవాన్ బ్రహ్మవి ద్వరిష్ఠ ఇత్యుచ్యతే. తత్త్రితయం చ విశదయతి

ముండకోపనిషది – “త మే వైకం జానథాత్మాన మన్యా. వాచో విముంచ థామృతస్త్యేష సేతుః, అరా ఇవ రథనాభౌ సంహతా యత్ర నాడ్యః స ఏషోన్త శ్చరతేబహుధా జాయమాన, ఓ మి త్యేవం ధ్యాయథాత్మానం స్వస్తివః పరాయ తమసః పరస్తా” దితి. అత్ర జానథ ధ్యాయథ ఇతి తమసః పరస్తా ద్వర్తమాన స్యాత్మనః పరమాత్మనో నారాయణస్య స్వరూప జ్ఞానధ్యానరూప వ్యాపారోవిహితః. అన్యావాచో విముంచథేతి భగవత్కీర్తన స్తోత్రవచనాని వినాఽన్యాసాం వాచాం త్యాగో విహితః. తేన కీర్తనస్తుతి రూపవాచిక వ్యాపారో విధేయతయాభిప్రేతః. [శ్రు] “తస్మాదాత్మస్థం హ్యర్చయే ద్భూతికామ” ఇతి – “ఉపాసతే పురుషం యేహ్యకామాస్తేశుక్ర మేత దతివర్తంతి ధీరా” ఇతి చార్చనారూపకాయిక వ్యాపారో విహితః. ఏవమ శ్రుతం వ్యాపార త్రయం విధత్తే భగవాన్ విఖనాః – “తం యజ్ఞ పురుషం ధ్యాయన్ పురుషసూక్తేన సంస్తూయ ప్రణామం కుర్యా” దిత్యారభ్య “నారాయణ మర్చయే” దిత్యంతేన. తథా భగవాన్ వాసుదేవ శ్చాహ – “సతతం కీర్తయంతో మాం యతంతశ్చ ధృఢవ్రతాః, నమస్యంతశ్చ మాం భక్త్యా నిత్యయుక్తా ఉపాసత” ఇతి. “యతంత ఇత్యస్యమత్కర్మ స్వర్చనాది కేషు తదుపకారేషు భవననందన వనకరణాది కేషు చ ధృఢసంకల్పా యతమానా” ఇత్యాది భాష్యం. భాగవతే – “శ్రుణ్వన్ గృణన్ సంస్మరయంశ్చ చింతయ న్నామాని రూపాణి చ మంగళాని తే, క్రియాసు య స్త్వచ్చరణారవిందయో రావిష్టచిత్తో న భవాయ కల్పతే” ఇతి. అత్ర క్రియాస్వితి స్వాశ్రమోక్త కర్మస్వపిభగవన్నామ కీర్తనాదీనాం భవధ్వంసకత్వముచ్యతే. తథా సతి కింపున ర్భగ వత్క్రియాసు తేషాం తథాత్వం? న చ [శ్రు] “బ్రహ్మవి దాప్నోతి పర” మిత్యాది భిర్వేదనమాత్రస్య.

బ్రహ్మజ్ఞానమాత్రస్య అముక్త్యుపాయత్వమ్

మిత్యాదిభిర్వేదన మాత్రస్య బ్రహ్మ ప్రాప్త్యుపాయత్వ ముచ్యతే, కిమర్థ మర్చనాదికః? మితి వాచ్యం. న హి వయం బ్రహ్మప్రాప్తిం ప్రతి వేదన మాత్రం నో పాయ ఇతి బ్రూమః పరం తు వేదనం నామ భక్తిరూపం విశేషజ్ఞాన మిత్యక్తం, తత్తుమనోవ్యాపారమాత్రం, తన్మాత్రవ దపేక్షయా

బ్రహ్మవిషయ వాచిక కాయిక మానస వ్యాపార వంత శ్శ్రేష్ఠా ఇతి. శ్రేష్ఠత్వ ప్రయోజనం చ బ్రహ్మసాయుజ్య ప్రాప్తిః. యదాహ శ్రీశాస్త్రే భగవాన్ మరీచిః – "అథ సమారాధనంచతుర్విధం జపహుతార్చన ధ్యానానీ" త్యారభ్య, జపాలక్షణముక్త్వా – "తేష్వర్చనం సర్వార్థ సిద్ధిద" మిత్యభిధాయ – "విష్ణ్వర్చన మేవ కర్తవ్యం నాన్యథాపరమ పదప్రాప్తి" రితి. పరమ శబ్ద వాచ్యత్వం వైకుంఠ స్యైవ యుక్తం ఉచ్యతే హి – "ఆమోద ప్రాప్తి స్సాలోక్యం ప్రమోద ప్రాప్తిస్సాయుజ్య" మితి. జపాది ష్వర్చనస్య ప్రాధాన్యా దేవ భగవాన్ విఖనా స్తదేవ పరమపద ప్రాప్తౌ ముఖ్యోపాయతయా విధత్తే – "నారాయణ మర్చయే" దితి. ఉచ్యతే చ – "అగ్నిహోత్రాశ్చ వేదాశ్చ తథా యజ్ఞా స్సదక్షిణాః హరేర్నిత్యార్చన స్యైతే కోట్యంశే నాపి నో సమాః" ఇతి. "సర్వేఽపి వైదికాచారా స్సర్వే యజ్ఞా స్తపాంసి చ, విష్ణుపూజావిధే ర్భేదా స్తత్కర్మఫల దో హరి" రితి వచనేన సర్వయజ్ఞానాం భగవత్పూజా భేద త్వేఽపి సమూర్తార్చనస్య సమానభవంతీత్యర్థః. ఆరాధనం ద్వివిధం, అమూర్తం సమూర్తం చేతి.

అర్చనద్వైవిధ్యమ్

తథోచ్యతే – "అమూర్తేతి సమూర్తేతి ద్వివిధా సాచ నామతః, అమూర్తాఽగ్న్యాహుతిః ప్రోక్తా సమూర్తా బింబపూజన" మితి. అగ్న్యావాహుతి రూపాయజ్ఞా స్సద్వారక భగవత్పూజా. తత్రతత్రోక్త దేవ తాన్తర్యామితా ద్వారా తదారాధనాపేక్షయా సమూర్తార్చనస్య సాక్షాదారాధనత్వా దద్వారకత్వం శ్రైష్ఠ్యం చ, అద్వారకారాధన క్రియావతాం బ్రహ్మవిద్వరిష్ఠతయా భగవల్లోకేషూత్కృష్ట భూతవైకుంఠ ప్రాప్తి రుచ్యతే. శ్రీ విష్ణుపురాణే మరీచి రాహ – "అనారాధితగోవిందై ర్నరై స్స్థానం నృపాత్మజ, నహి సంప్రాప్యతే శ్రేష్ఠం తస్మాదారాధయాచ్యుతం. అంగిరాశ్చ – "యస్యాన్త స్సర్వ మేవేదమచ్యుతస్యావ్యయాత్మనః, త మా రాధయ గోవిందంస్థాన మగ్ర్యం య దిచ్ఛసి పులస్త్యశ్చ – "పరంబ్రహ్మ పరంధామ యోఽసౌ బ్రహ్మపురం తథా, తమారాధ్య హరిం యాతి ముక్తి మభ్యేతి దుర్లభాం". శ్రీభాగవతే ఏకాదశే – "యమాదిభిర్యోగపథై రాన్వీక్షక్యా చ విద్యయా, మమా

ర్చోపాసనాభి ర్వానాన్యై ర్యోగ్యం స్మరే న్మని" రితి. అస్య వ్యాఖ్యా ప్రకారః –"అన్వీక్షక్యాపదార్థ ద్వయశోధనేన –మమార్చనధ్యానాదిభిర్వా," వాశబ్దే నాస్య పక్షస్య స్వాతంన్త్రం దర్శయతి, ఏతైరుపాయై ర్యోగ్యం వరం ఆత్మానం మా మనుస్మరేత్, నాన్యైః అతోఽన్యన్న కుర్యాదిత్యర్థః" ఇతి. జపహోమ రూపారాధన మపి ప్రత్యేకం ద్వివిధం భవతి అద్వారకం సద్వారక మితి. తత్రాష్టాక్షరద్వాదశాక్షర పురుష సూక్త పారమాత్మికాదిమన్త్ర జపోఽద్వారకం, ఇతర మన్త్రజప స్సద్వారకం. ఉక్తమన్త్రై ర్హోమోఽద్వారకం, ఇతర మన్త్రై ర్హోమ స్సద్వారకం. శ్రీశాస్త్రే మరీచి రాహ – "సావిత్రీ పూర్వం వైష్ణవ మృచం భగవంతం ధ్యాత్వాఽభ్యసే త్స జపః అగ్నౌ హోమో హుతం, గృహే దేవాయతనే వైదికై ర్మంత్రైః ప్రతిమాదిషు పూజయేత్త దర్చనం, అష్టాంగయోగ మార్గేణ జీవాత్మనా పరమాత్మ చింతనం ధ్యాన" మితి. అత్రహోమస్యాపి సావిత్ర్యాదయ ఏవమన్త్రా గ్రాహ్యాః సావిత్ర్యా భగవత్పరత్వ మగ్రేవ్యక్తీకరిష్యతే. భాగవతే ఏకాదశే – "విధినాపి హితేకుండే మేఖలా వర్తవేదిభిః, అగ్ని మాధాయ పరిత స్సమూహేత్పాణినోదితం" ఇత్యా రభ్య "జుహుయా న్మూలమన్త్రేణ షోడశర్చావదానతః" ఇత్యంతం హోమో విహితః. తత్రాఘారస్తు శ్రీ వైఖానస సూత్ర విధినాకార్యః; తస్య సర్వప్రయోగాణాం సమన్త్రకతయా భగవత్ప్రియతమత్వాత్. మన్త్ర బాహుళ్యే భగవత్కీర్తవం హి బహుళంభవతి – "వేదాక్షరాణి యావన్తి పఠితాని ద్విజాతిభిః తావన్తి హరినామాని కీర్తితానినసంశయః" ఇత్యుక్తేః యద్యపి "యజ్ఞానాం జపయజ్ఞోఽస్మీ" తి భగవదుక్తే ర్జపస్య శ్రేష్ఠ్యమవ గమ్యతే; తథాపి తస్యాపి పూజాయా మను ప్రవేసాద్భగవచ్చింతనసం భవాచ్చ సమస్తకరణ వ్యాపార స్సర్వేశ్వర విషయస్సంభవతీతి తస్యాశ్శ్రేష్ఠ్య యుజ్యతే. ఏకాదశస్కంధే, అర్చనాన్తే – "మూలమన్త్రం జపేద్బ్రహ్మ స్మరన్నారాయణాత్మక మితి" జపోఽపి విధీయతే. న చ భగవదర్చన మాముష్మిక ఫలమాత్రక మితి శంక్యం;

అర్చనేనైవైహికాముష్మిక సిద్ధిః

అకామతః కృతేऽపి భగవత్ప్రసాదే నైహిక భోగస్యాపి సంభావ్యత్వాత్. న హి తథాసతి మోక్షవిరోధః; పూర్వేషాం కేషాంచి ద్భక్తానాం భగవత్సం కల్పేనోభయత్రసిద్ధిదర్శనాత్. భాగవతే – "అర్చన్నుభయ తస్సద్ధిం మత్తో విందత్యభీప్సితా" మితి భగవద్వచనాత్. క్రతుశ్చాహ – "యో యజ్ఞపురుషో యజ్ఞో యోగో యః పరమః పుమాన్, తస్మింస్తుష్టేయద ప్రాప్యం కిం తదస్తి జనార్దన " ఇతి – "కి మలభ్యం భగవతి ప్రసన్నే శ్రీనికేతన" ఇతి చ. భక్తవత్సలే పరమ కారుణికే పురుషోత్తమే ఇహ చ భోగాన్ దత్వాముక్తిం చ దాతు ముద్యుక్తే కో వా రోద్ధుం శక్నుయాత్? కిం చ శ్రీ వైఖానసవిధి నార్చనం భోగమోక్షయోః సిద్ధయే భవతీతి శ్రీశాస్త్రే ప్రపంచితం. అత ఏవాహ మరీచిః – "తేష్వర్చనం సర్వార్థ సాధక" మితి. శ్రూయతే చైవం – "నాయమాత్మా ప్రవచనేన లభ్యో న మేధయా న బహునా శ్రుతేన, య మే వైషవృణుతే తేన లభ్యస్త స్యైష ఆత్మా వివృణుతే తనూం స్వాం" ఇతి. స్వయమేవ భగవానాహ – "దదామి బుద్ధియోగం తం యేన మా ముపయాన్తి త" ఇతి. ఉచ్యతే చాభియుక్తైః – శ్లో. "యథావ దధికారిణాం యజనదానహోమార్చనాభరన్యసన భావనాప్రభృతి భిస్సమారా ధితః, ఫలం దిశతి దేహినామితి హి సంప్రదాయస్స్ఫుటం శ్రుతిస్మృతి గురూక్తిభిర్న్యయవతీభి రాభాతి న" ఇతి. న చ సర్వేషాం సత్కర్మణాం భగవదారాధనతయాऽను.

సమూర్త్యార్చనస్యశ్రైష్ఠ్యమ్

సంహితానాం ముక్త్యుపాయత్వే సతి కిం పృథక్ప్రతిమారాధనే నేతివాచ్యం. ఉక్తం హి ప్రతిమార్చనస్యాద్వారకాధనతయా శ్రేష్ఠత్వం కిం చ, శ్రీ శాస్త్రే జ్ఞానకాండే ప్రకారాంతరేణ చౌత్కృష్ట్య ముచ్యతే – "అన్యత్రత్వాం సమారోప్య యద్యుపాసా విధీయతే, స విధిః ప్రచ్యుతాజ్ఞేయా తవతత్వాం తథైవచ, త్వయి సర్వం సమారోప్యయద్యుపాసా విధీయతే, సా వృత్తి స్సకళా జ్ఞేయా తవ తత్వం త వైవ హి" ఇతి. అగ్నీంద్రాదౌ భగవంత మారోప్య తదు పాసనం నాతీవ మంగళం. భగవతి సర్వంసమా

రోప్యతదుపాసనం యత్త దతీవ మంగళమిత్యర్థః, [శ్రు] "యత్ర విశ్వంభవత్యేకనీడం, యస్మిన్ దేవా అధి విశ్వే నిషేదుః, బ్రహ్మైవ భూతానాం జ్యేష్ఠం తేన కోఽర్హతి స్పర్ధితుం, బ్రహ్మదేవా స్త్రయస్త్రిగ్శద్బ్రహ్మన్నింద్ర ప్రజాపతీ. బ్రహ్మన్హ విశ్వాభూతాని నావీవాంత స్సమాహితాః". "నారాయణే భగవతితదిద" మిత్యాది శ్రుతి స్మృతిభ్య ఇతి భావః. నను "శ్రవణం కీర్తనం విష్ణోస్స్మరణం పాద సేవనం, అర్చనం వందనం దాస్యం సఖ్యమాత్మ

నవవిధభక్త్యా వర్చనస్య ప్రాధాన్యమ్

నివేదనమ్" ఇతి శ్రవణాదీనాం మధ్యేఽర్చన మపి సామాన్యేన గృహీతం, కథమస్య శ్రైష్ఠ్య ? మితిచే,దుచ్యతే. తత్రాపి తస్య ప్రాధాన్యాదేవ మధ్యే నివేశనం. శ్రవణాదీని చత్వారి పూర్వత్ర, వందనాదీని చత్వారి పరత్ర చాభిహితాని. తాని తు పూజాంగాని. తేషాం యథా తదంగత్వోపపత్తి, ర్న తథా తస్యేతరాంగత్వోపపత్తిః. 'సతతం కీర్తయన్తో మాం యతంతశ్చ ధృఢవ్రతాః, నమస్యంత శ్చ మాం భక్త్యా నిత్యయుక్తా ఉపాసత" ఇతి భగవద్వచనే ఉపాసత ఇత్యర్చన మే వాభిధీయతే. నమస్కారస్య తదంగత్వే నై వోపపత్తేః. యతనం చ తదుపయుక్తపుష్పాద్యాహరణరూపం యుక్తం. తదేవ పంచకాలవిద ఉపాదాన మితి వదన్తి. నను "ధ్యాయన్కృతే యజన్ యజ్ఞైస్త్రేతాయాం ద్వాపరేఽర్చయన్, యదాప్నోతి తదాప్నోతి కలౌ సంకీర్త్య కేశవ" మితి కలియుగే కీర్తనస్య సర్వసాధనత్వ ముక్తం, కథం తదర్చనస్యే? తి చే, దుచ్యతే, భాగవతే – "కలౌకృష్ణం త్విషా కృష్ణం సాంగోపాంగాస్త్ర పార్షదం, యజ్ఞై స్సంకీర్తన ప్రాయైర్యజంతి హి సుమేధస" ఇతి యజనాంగ తయా సంకీర్తన ముచ్యతే. అస్య వ్యాఖ్యా ప్రకారః– "సంకీర్తనప్రాయై స్తోత్రబహులైర్యజ్ఞైరర్చనైర్యజంతీ" తి. భగవాంశ్చ తథోపదిశతి – "మద్యాజీమాం నమస్కు" ర్వితి. ఏవంచ ప్రతిమార్చన మేవ సర్వప్రధానం. ప్రతిమాం వినాయత్ స్తోత్రవందనాదికం క్రియతేతత ద్భిత్తిం వినా చిత్రలేఖనం భవతి, న చ

మానసికార్చనస్య కృతయుగవిషయత్వమ్

బాహ్యకరణ వ్యాపార స్యైవ ప్రతిమాపేక్షా, న త్వంతఃకరణ వ్యాపారస్య ధ్యాన స్యేతి వాచ్యం, తస్యనిరాలంబనతయా స్థిరత్వాసంభవాత్. అత ఏవోచ్యతే – "ఏవం సదా ధ్యాతు మశక్యత్వాత్ప్రతిమాది ష్వా వాహ్యార్చయే" దితి –"సాలంబం సుగుణం శ్రేష్ఠ" మితిచ. భగవాంశ్చాహ "అవ్యక్తా హి గతి ర్దుఃఖం దేహవద్భి రవాప్యతే" ఇతి. అతో యదు చ్యతేఽవ్యక్తోపాసనం, తత్సర్వం కృతయుగేసంభూతాన్ మాసోపవాసాది వ్రతశక్తాన్ మనోవశీకరణ చణాన్ప్రత్యభిహితం. తేహి యావదస్థి తావత్ప్రాణ వంతః. హన్త! తేషా మపి దుస్సాధ మవిచ్ఛిన్నధ్యానం ముక్త్యుపాయం వాచా పరం వదన్తో దైవవంచితాః కలౌ భగవంతమసమర్చ్య పతంతి మృత్యుముఖ ఇతి వయం దూయామహే. అథవా తథాబుద్ధి రపి భగవతైవ దేయా. "దదామి బుద్ధియోగం త" మితి హి తేనోచ్యతే కిం చ, "బ్రహ్మవిదాప్నోతీ" త్యాది శ్రుతిషు బ్రహ్మవిదాం బ్రహ్మప్రాప్తి రుచ్యతే. తత్రాప్నోతేః బ్రహ్మణః కర్మత్వం వక్తవ్యం. "కర్తురీప్సితతమం కర్మ" ఇతి సూత్రం. కర్తుః క్రియయాఽఽప్తు మిష్టతమం కర్మసంజ్ఞం స్యాదితి తదర్థః. క్రియా ద్విధా – అంతఃకరణ వ్యాపార రూపా, బాహ్యకరణ వ్యాపారరూపాచేతి. భగవత్ప్రాప్తి సాధనభూత క్రియా జపాదయః. తత్రాపి ప్రధానభూతా క్రియా భగవదర్చన రూపా. [శ్రు] "అథ పరా యయా తదక్షర మధిగమ్యతే, యత్తదదృశ్య మ గ్రాహ్య మగోత్ర మవర్ణ మచక్షుశ్శ్రోత్రం తదపాణిపాదం, నిత్యం విభుం సర్వగతం సుసూక్ష్మం తదవ్యయం యద్భూతయోనిం పరివశ్యంతి ధీరా" ఇతి శ్రుత్యాఽక్షర శబ్దవాచ్య బ్రహ్మప్రాప్తిసాధనతయాఽర్చనక్రియా విధీయతే. నచ యయేతి యచ్ఛబ్దేన విద్యైవ పరామృశ్యతే, సా తు జ్ఞానధ్యానాధిరూపా వక్తవ్యా,

అర్చనరూపక్రియావతా మేవ వరిష్ఠత్వమ్

కథ మర్చన రూపే? తి శంక్యం. [శ్రు] "క్రియావా నేష బ్రహ్మవిదాం వ రిష" ఇత్యగ్రే హి శ్రూయతే. బ్రహ్మవిదో నామ బ్రహ్మ జ్ఞానధ్యానాదిపరాః. తేషాంచ మధ్యే క్రియావతాం శ్రేష్ఠత్వ ముచ్యతే. అత్ర క్రియావచ్ఛబ్దేన గృహీతా స్తద్వ్యతిరిక్తక్రియాపరా ఏవ వక్తవ్యాః, అపిచ క్రియాశబ్దో

బాహ్యేంద్రియ వ్యాపార ఏవ ప్రాయః ప్రయుజ్యతే "చరిత్రక్రియా జ్ఞాన యోగేషు చతుర్షు పూజామార్గేష్వి" తి శ్రీశాస్త్రే క్రియాశబ్దేన కేవల మర్చనరూపక్రియైవాభిధీయతే; జ్ఞానయోగయోః పృథగ్గ్రహణాత్. తథా భాగవతే – "క్రియాయోగం సమాచక్ష్వ భవదారా ధనం విభో" ఇత్యర్చన మేవానుయుజ్యతే. అతోనిరుపాధికః క్రియాశబ్దో బాహ్యకరణ వ్యాపారే వర్తతే. క్రియావా నిత్యతః పూర్వం "ఆత్మక్రీడ ఆత్మరతి" రితి వర్తతే. తత్ర ఆత్మశబ్దేన పరమాత్మా నారాయణోఽభి ధీయతే. తస్మిన్ రతిర్నామ భక్తిః. తేన క్రీడా నామ తేనార్చారూపేణ విహారః. సచార్చనాలంకరణ వీథీప్రదక్షిణాది రూపః. క్రీడాహి బాహ్య సాధన సాపేక్షా, రతి స్తన్నిరపేక్షా, తదుభయ క్రియావాన్ బ్రహ్మ విద్వరిష్ఠ ఇతి సుతరాముపపద్యతే. ఇత్థంచ – కేవలం బ్రహ్మజ్ఞాన ధ్యానరతా బ్రహ్మవిదః, జపహుతార్చన ధ్యానరతా బ్రహ్మ విద్వరిష్టాః, ఇత్యస్మద్భాష్యసిద్ధాన్తస్సజ్జనహృదయంగమః. భగవదాశ యంచ పర్యాలోచ యన్తు విద్వాంసః. సహి "మన్మనా భవే" తి తైలధారా వదవిచ్ఛిన్న స్మృతి సంతానరూపం ధ్యానం విధాయ "మద్భక్తో మద్యాజీ మాం నమస్కురు" ఇతి భక్తిరూపమనో వ్యాపారేణ సహ స్వయజనం తదంగ తయా నమస్కారం చ బాహ్యేంద్రియ వ్యాపారం విధత్తే తదుభయవిధ వ్యాపార ఏవ పరమపదప్రాప్తి సాధన క్రియేతి పరమ కారుణికస్య వాసుదేవ స్యాశయః. తథోపదిశతి పరమభాగవతో భీష్మ స్స్వసుహృదే ధర్మ సూనవే – "తమేవ చార్చ యన్నిత్యం భక్త్యా పురుషమ వ్యయ" మిత్యాదినా. ఏతా ముత్తమబ్రహ్మ విద్యాం సాంగం భగవాన్మరీచి శ్రీశాస్త్రే స్ఫుటం ప్రతిపాదయతి. తథాహి – తత్రప్రథమం "తస్య భావ స్తత్వం, తస్య పరబ్రహ్మణః పరమాత్మనో నారాయణస్య భావస్తత్వ" మిత్యారభ్య నిష్కళసకళ స్వభావ మభిధీయతే. తతో బ్రహ్మేశాదీనాం నారాయణస్య చ విస్ఫులింగానా మగ్నేరివాంశాంశిభావః కథ్యతే. తతః పరమపురుష, స్యేవ లక్ష్మ్యా అపి పారమ్యం, భగవల్లోకస్య చాతుర్విధ్యం, వైకుంఠ లక్షణంచ ప్రతిపాద్యతే. పశ్చా దాత్మనోదేహ వై లక్షణ్యద్యోత నాయదేహోత్పత్తి ప్రకార గర్భపరిణామ జన్మాదిక ముచ్యతే. తదను నాడీ స్వరూపం, హృదయకమల ప్రకార తదంతర్జ్వలిత వహ్ని శిఖామధ్య

పరమాత్మస్థిత్యాదికం ప్రపంచ్యతే. అనంతరం జీవాత్మకృత్య పునర్జన్మ హేత్వాదిక మీర్యతే. అథ మోక్షోపాయ భూతచతుర్విధపూజా మార్గమాయా విమోచన సాలోక్యాది ప్రకారా నిగద్యంతే. పశ్చాద్యమాద్యష్టాంగ యోగం ప్రతిపాద్య, మోక్షే భక్త్యా భగవదర్చనం పరమోపాయ ఇతి సిద్ధాంతః ప్రదర్శ్యతే. సర్వథా భగవదారాధనం ముక్తే స్సాధనతమమితి విదాంకుర్వంతు సంతః.

ఇతి శ్రీరామభద్రదాసదాసస్య శ్రీ వైఖానసాత్రేయకుల
తిలక శ్రీ వరదరాజసూరి నందనస్య శ్రీకృష్ణాంబి
కాగర్భసంభవస్య శ్రీ విఖనసాచార్యచరణార
విందస్మరణజనిత శ్రీమన్నారాయణ
పారమ్యావ గమస్య సుందరరా
జస్య కృతి షూత్తమబ్ర
హ్మవిద్యాసారే ప్ర
థమోऽధికారః
శ్రీరామభద్రః.
శ్రీరామభద్రః
ప్రీయతాం.
శ్రీః

శ్రీరస్తు
శ్రీనివాసాయ నమః

ఉత్తమ బ్రహ్మవిద్యాసారః

ద్వితీయాధికారః

బింబక్లృప్తిప్రకారః

అథాదృశ్యత్వాదిగుణవిశిష్టస్యాంతరబ్రహ్మమూర్తే ర్బ్రహ్మ రుద్రాదిభి రప్యుపాసితు మశక్యత్వా త్త మౌపనిషదం వేషం విహాయ సర్వేషా ముపాసన యోగ్యతయాఽర్చారూపేణావతరత శ్శ్రీనివాసస్య బింబ్లక్ప్తి ప్రకారః ప్రతిపాద్యతే. బింబం మండలం, తస్యక్ల్ప్తి స్సమర్థనం, "క్లృపూ సామర్థ్యే" ఇతిధాతోః క్తిన్ ప్రత్యయః, అత్ర బింబశబ్దేన మండలస్థః పురుషః ప్రతిపాద్యతే. క్ల్ప్తి స్తదాకృతి నిర్మాణమ్. "యఏషోంతరాదిత్యే హిరణ్మయః పురుషో దృశ్యతే" ఇతి శ్రుత్యా సూర్యమండలే పరమ పురుషస్థితిరుచ్యతే. యద్యపి "తేనేదంపూర్ణం పురుషేణ సర్వ" మితి. సర్వత్ర పురుషవ్యాప్తి శ్శ్రూయతే తథాపి తస్య విశేషేణ సాన్నిధ్యం స్థానత్రయే శ్రూయతే –

శ్రీవేంకటేశవైభవవర్ణనం

"అంభస్యపారే భువనస్య మధ్యే నాకస్య పృష్ఠే మహతో మహీయాన్" ఇతి. అపారే, అంభసి మహార్ణవే, భువనస్య మధ్యే శ్రీ వేంకటాద్రౌ, నాకస్యపృష్ఠే పరమపదేచ, మహతో మహీయాన్, పరమపురుషో వర్తత ఇత్యర్థః తథోచ్యతే వారాహేచ – "అంభస్యపారే భువనస్య మధ్యే నాకస్య పృష్ఠే భువి వేంకటాద్రౌ" ఇతి. భువనస్య మధ్య ఇతి శ్రుత్యర్థ ఏవ భువి వేంకటాద్రా వితి ప్రకాశితః. "అరాయికాణే వికటే గిరింగచ్ఛసదాన్వే శిరింబిఠస్య సత్వభిః, తేభిష్ట్వాచాతయామసీ" తిచశ్రుతిః. హే అరాయి ఐశ్వర్య రహితే, కాణే ఏకాక్షి, వికటేగిరిం వేంకటగిరింగచ్ఛ, అరాయిత్వాది హేతుభూత పాపనివృత్త్యర్థమితి భావః. పారమాత్మి కోపనిషది – "రయిః కకుద్మా న్విదధ ద్వినష్టం రయిమద్వి ధానం తస్మై కకుత్రే వికటాయ పిత్రే

స్వాహే" తి. రయిః ఐశ్వర్యరూపః స కకుద్మాన్, వృషభాచలవాన్ యద్వా – శ్రేష్ఠః, వినష్టం యేనకేన ప్రకారేణ యస్మైకస్మైచిత్ వినష్టం పదార్థం, వరప్రదానాదినా, విదధత్ ప్రాపయన్, రయిమద్విధానం, [శ్రు] "ఋచ స్సామాని యజూంషి, సా హీ శ్రీ రమృతా సతా" మితి రయిశబ్దేన వేదా ఉచ్యన్తే. తద్వతాం విధానం విధిరూపో యః తస్మై కకుత్రే కకుది స్థితాయ వికటాయ వేంకటేశాయ, పిత్రే, రక్షకాయేత్యర్థః. యద్యపి విద్యన్తే బహూని భగవత్ క్షేత్రాణి భూమౌ, తథాపి శ్రీ వేంకటేశస్య దివ్యమంగళ విగ్రహత్వాత్తత్ క్షేత్రస్య ప్రాధాన్యం. భవిష్యత్పురాణే శ్రీ వేంకటగిరి మాహాత్మ్యే – "చిరంతనేషు క్షేత్రేషు ముక్తిత్రయ ముదాహృతం, సాయుజ్య ముక్తి రానంద ప్రాప్తి శ్శ్రీశైలమస్తకే" ఇతి. ముక్తిత్రయం సాలోక్యాది ప్రాప్య రూపం, శ్రీశైలః, వేంకటాద్రిరిత్యర్థః. "భూగోళమధ్యే ద్రవిడేషు పుణ్యే శ్రీవేంకటాద్రిర్గతి రేవనాన్యా" ఇతిచ. వారాహే – "యాశ్చసప్తమహాపుర్యః కీర్త్యన్తే మోక్ష దాయికాః, తా వేంకటాద్రిపర్యన్తగ్రామ కోట్యంశశక్తయః" ఇతి. వేంకటేశస్య వేదాన్తప్రతి పాద్యతయా వేదాన్తభాష్యాదిషు ప్రాక్తనా ఆచార్యా శ్శ్రీనివాసం తమేవానుసందధతే – "అఖిలభువన జన్మస్థేమ భంగాదిలీ లే వినతవివిధభూత వ్రాతరక్షైక దీక్షే, శ్రుతి శిరసి విదీప్తే బ్రహ్మణి శ్రీనివాసే భవతు మమపరస్మిన్ శేముషీ భక్తిరూపే" తి – "నిరుపమగుణసిన్ధుర్నిత్యలక్ష్మీసమేతో నిఖిలనిగమవేద్యో నిస్తులో వేంకటేశః, నిజచరణసమర్చా సక్తభక్తౌఘరక్షీ నివసతు హృదయే మే స్వాంఘ్రిభక్తిం వితన్వ" న్నితి. చక్షురాద్యగోచరస్య బ్రహ్మణః ఉపాసనశక్యతాధిగమాయ బింబక్లృప్తి శ్శ్రూయతే, కఠోపనిషది.

"నసంద్‌ృశే తిష్ఠతి రూప మస్య న చక్షుషా పశ్యతి కశ్చనైనం,
హృదామనీషా మనసాఽభిక్లృప్తోయ ఏనం విదు రమృతాస్తేభవన్తి"

ఇతి. అస్య విష్ణోః, రూపం, సంద్‌ృశే సందర్శన విషయే, నతిష్ఠతి, అనేన తస్య రూప మస్తీ త్యవగమ్యతే. కశ్చిదేనం చక్షుషా నపశ్యతి, తర్హి కథ ముపాసితుం శక్యస్స్యా? దిత్యత్రాహ – హృదా, పరమాత్మనో హృదయస్యైవ శ్రుతిరూపత్వాత్ శ్రుతిప్రమాణేనే త్యర్థః మనీషా, మనస ఈష్టే ఇతి మనీట్, తేన మను నేత్యర్థః. మనుస్మృర్త్యూణాం ముఖ్యః,

తద్గ్రహణేన సకలస్మృతయ ఉచ్యంతే, స్మృతి ప్రమాణేనేత్యర్థః. మనసా, మనశ్శబ్దేన భృగ్వాదిమునయ ఉచ్యంతే, తద్వచన రూపశ్రీశాస్త్రప్రమాణే నేత్యర్థః, అభిక్లప్తః బింబరూపేణ కల్పితః, ఇతి, యే విదు, స్తే అమృతా భవన్తి. అథవాహృచ్ఛబ్దేన సకల శ్రుతి స్మృతిశ్రీశాస్త్రశిల్పాదీనా మభిప్రాయో గృహ్యతే, తేనత మనుస్మృత్యే త్యర్థః. మనీషా ఆచార్యబుద్ధ్యా, విభక్తిలోపశ్ఛాందసః. మనసా శిల్పిచిత్తేనచ, అభిక్లప్త ఇతి. భగవదవతార రహస్యవేదినాం సంసారబంధమోచనం నిగద్యతే – "అవతారస్య, సత్యత్వే" మిత్యారభ్య – "ఇతి జన్మరహస్యం యో వేత్తి ముక్తో భవే దిహే" తి. అర్చారూప మప్యవతారవిశేష ఏవ. "అర్చాత్మనావతీర్ణం మాం జానంతోఽపి విమోహితాః, కృత్వాదారు శిలాబుద్ధిం గచ్ఛంతి నరకాయత" మిత్యన్యత్ర భగ వద్వచనాత్. పరమాత్మనస్సాకారత్వే శ్రుతిః – "య ఏషోంత రాదిత్యే హిరణ్మయః పురుష" ఇత్యాదిః స్మృతిస్తు – "రుక్మాభం స్వప్నేఽధిగమ్య" మితి మనువచనాదిః. శ్రీశాస్త్రం – "సువర్ణవర్ణం రక్తాస్యంరక్త నేత్రం సుఖోద్వహ" మిత్యాదికం. అభిక్లప్త ఇతి. శ్రుత్యర్థం విశదయతి

శిలాయామర్చావతారః

సూత్రే భగవాన్ విఖనాః – "షడంగులాదహీనం తద్రూపం కల్పయిత్వే" త్యాదినా. శిలోత్పత్తిస్తత్ర రూపవిధానం చ శ్రూయతే – "అద్భ్యస్సంభూత" ఇత్యారభ్య "తత్పురుషస్య విశ్వ మాజాన మగ్ర" ఇత్యంతం. అయమర్థః – అపాం పృథివ్యాశ్చ రసాత్ సారభాగాత్ సంభూతః, ఉపల ఇత్యర్థఃతస్య జలభూమిసారరూపత్వాత్. విశ్వకర్మణః బ్రహ్మణ, స్సకాశాత్ సమవర్తత సమీచీనరూపేణా వర్తత, బ్రహ్మణ స్సంకల్పవశాత్సమీచీనా శిలా జాయత ఇత్యర్థః తస్యోపలస్య త్వష్టారూపం విదధత్, అకరో దిత్యర్థః. తత్ తథారూపకల్పనం, పురుషస్య అగ్రే ఆజానం జన్మ, ఆవిర్భావ ఇతి యావత్. ఏవం పరమపురుషావిర్భావ జ్ఞానస్య ముక్తిప్రదత్వం శ్రూయతే – "త మేవం విద్వానమృత ఇహ భవతీ"తి. పాద్మపురాణే వేంకటగిరి మాహాత్మ్యే ఏకోనత్రింశాధ్యాయే ఏతద్విషయప్రకరణమారభ్య – "వరాహరూప విభవః పురాణః పురుషోత్తమః, ఉవాచ వచనం శ్రీమాన్ కరుణావరుణా లయః. ఏతావాంస్తవ దృశ్యోఽహం తదధో న నృపాధిప" తదధోనేతి,

జాన్వధో భాగేऽహం న దృశ్య ఇత్యర్థః. “ఏత ద్రూపం ప్రతిష్ఠాప్య శుద్ధయా శిలయాన్నృప, తస్మై దే హ్యఖిలాన్ భోగాన్ పూర్ణో భూత్వా సుపుష్కలాన్. అప్రాకృతాంగో విరజా స్సాత్వికోऽయ మితి స్మరన్, వైఖానసైర్మహాభాగై రర్చాపయ నరాధిప. రాజ న్నల మలం వ్యర్థప్రయత్నేనాతి భూయసా” ఇతి. అలమలం, అధోభాగ దర్శన విషయ ప్రయత్నో నకర్తవ్య ఇత్యర్థః. కఠోపనిషది – “అంగుష్ఠమాత్రః పురుషోऽంతరాత్మా సదా జనానాం హృదయే సన్నివిష్టః” ఇతి యథా సర్వత్ర పరిపూర్ణస్య పరమాత్మన ఉపాసితు మశక్యతయా హృదయ ప్రమాణాను గుణ్యేనాం గుష్ఠ మాత్రత్వం ప్రతిపాద్య తదుపాసనే చోదయతి, తథా “హృదా మనీషే” త్యాదినా బింబక్లప్తి ముక్త్వాతదుపాసనే చోదయతీతి బోద్ధ్యం. అస్యాశ్శ్రుతే రన్యథాऽర్థ వర్ణనం న చారు; హృదా మనసేతి పృథ గ్గ్రహణస్య ప్రయోజనాభావాత్, క్లప్తశబ్దస్వారస్యాభావాచ్చ. క్లప్తిర్నామ కల్పనం, రూపవత్కరణ మితి యావత్. అత ఏవాహ భగవాన్ విఖనాః – “రూపం కల్పయిత్వే” తి. అనేకత్ర బింబనిర్మాణం క్లప్తి శబ్దేనోచ్యతే. క్లప్తిశబ్దం భగవాన్ వ్యాసోऽపి వేదాన్తశాస్త్రే మూర్తి విషయ కల్పనేప్రయుజ్క్తే – “సంజ్ఞామూర్తిక్లప్తిస్తు త్రివృత్కుర్వత ఉపదేశాది” తి. గారుడే – “యత్ర యత్ర చ దేవేశో రమతే చ స్వయం హరిః, తత్తద్దివ్య ప్రతిష్ఠాంత మితి విద్ధి సనాతనం. సిద్ధమానుషయో రేవబింబక్లప్తి స్తథేష్యతే” ఇత్యాదావౌచిత్యా దర్థనిర్ణయః కార్యః పరమాత్మన శ్శిలాది ప్రతిమారూపేణావిర్భావే చ శ్రుతిః, యజుషి – “యతోవరః కర్మణ్యస్సుదక్షో యుక్తగ్రావా జాయతే దేవకామః” ఇతి. అయమర్థః – వీరో విష్ణుః, “ఉగ్రం వీరం మహావిష్ణు” మితి నృసింహోతాపిన్యాం విష్ణోర్వీరత్వం ప్రసిద్ధం. “విష్ణోర్నుకం వీర్యా” ణీతి శ్రుతేః, “విష్ణునా సదృశోవీర్య” ఇతి శ్రీమద్రామాయణవచనాత్. కర్మణ్యః కర్మభిరారాధ్యః, సుదక్షః భక్తాభీష్టకరణసమర్థః, దేవకామః క్రీడాకామః, దివ్ క్రీడే త్యాదిధాతోః, యుక్తగ్రావా, శిలారూపీత్యర్థః. జాయత ఇతి. అపిచ – “పిశంగరూప స్సుభరో వయోధా శ్శృష్టీ వీరో జాయతే దేవకామః.” అయమర్థః – “పిశంగరూపస్సువర్ణవర్ణః, సుభరఃసుఖేన భర్తుం శక్యః,

వయసా గరుడేన ధ్రియత ఇతి వయోధాః, శృష్టీ బలవాన్, "శృష్టీతు బలవాన్బలీ" తినిఘంటుః. దేవకామః, జాయతే ప్రతిమారూపీ భవతి [శ్రు] "అశ్మాన మాఘణం ప్రపద్యే" ఇతి చ శ్రూయతే. అయమర్థః – ఆఘణం శిల్పినా శాస్త్రమనుసృత్య టంకే నోత్కీర్ణరూపం, అశ్మానం పాషాణమయం, పరమాత్మానం ప్రపద్యఇతి, కేవలాశ్మనః ప్రపత్తవ్యాసంభవాత్. భారతే – "సురూపాంప్రతిమాం విష్ణోః ప్రసన్నవదనేక్షణాం, కృత్వాత్మనః ప్రీతికరీం సువర్ణరజతాదిభిః తా మర్చయే" దితి. ముండోపనిషది – "ఆవిస్సన్నిహితం గుహాచరం నామ మహత్పద మత్రైతత్సమర్పిత" మితి. అయమర్థః – గుహాచరం నామ హృదయ గుహావర్తితయా ప్రసిద్ధం, బ్రహ్మ విష్ణ్వాఖ్యం, తస్యైవ హృదయస్థత్వాత్. త్రిశిఖబ్రాహ్మణోపనిషది – "సంపూర్ణ కుంభ వద్దేహం కుంభయే న్మాతరిశ్వనా, పూరణా న్నాడయ స్సర్వాః పూర్యన్తే మాత రిశ్వనా. ఏవంకృతే సతి బ్రహ్మన్ తరన్తి దశ వాయువః, హృదయాంభోరుహం చాపి వ్యాకోచం భవతి స్ఫుటం, తత్ర పశ్యేత్పరాత్మానం వాసుదేవ మకల్మష" మితి. ధ్యాన బిందూపనిషది – "అష్టపత్రం తు హృత్పద్మం ద్వాత్రింశత్కే సరాన్వితం" ఇత్యారభ్య "శ్రీవత్సకౌస్తు భోరస్కం ముక్తామణి విభూషితం, శుద్ధస్ఫటిక సంకాశం చంద్రకోటి సమప్రభం. ఏవంధ్యాయే న్మహావిష్ణు" మితి. గర్భోపనిషది – "గర్భవాసా త్ప్రముచ్యే యం యది విష్ణుం భజే హృదీ" తి. భగవాన్ విఖనా శ్చాచమనవిధౌ – "విష్ణుః ప్రీణా త్వితి హృదయ" మి త్యాహ. ఇత్యల మప్రకృతేన. ఆవిః ఆచార్యహృదయా దావిర్భూయ, సన్నిహితం ప్రతిమాయాం సాన్నిధ్య వత్, భవతి. అత్ర ప్రతిమారూపే భగవతి ఏతత్సర్వం సమర్పిత మితి.

ప్రతిమాస్వల్పబుద్ధీనామి త్యస్యాపపాఠత్వమ్

స్మర్యతేచ – "అగ్నౌ తిష్ఠతి విప్రాణాం హృది తిష్ఠతి యోగినాం, ప్రతిమాస్వప్రమత్తానాం సర్వత్ర విదితాత్మనా" మితి విప్రాణాం కర్మమాత్ర పరాణాం బ్రాహ్మణానాం, పరమాత్మా యజ్ఞపురుషనామ్నాఽగ్నౌ తిష్ఠతి. యోగినాం తదపేక్షయా సముత్కృష్టానాం, హృది అంతర్యామితయా తిష్ఠతి. అప్రమత్తానాం ప్రమాదరహితానాం–భక్తి విశేషేణ యోగినోఽప్యుత్కృష్టానాం,

ప్రతిమాయాం తిష్ఠతి. సర్వేభ్యో యోగిభ్యః భగవద్భక్తానా ముత్కర్ష శ్రీ గీతాయా ముచ్యతే – "యోగినా మపి సర్వేషాం మద్గతే నాంతరాత్మనా, శ్రద్ధావాన్ భజతే యో మాం సమే యుక్తతమో మతః" ఇతి. భజత ఇత్యా రాధన ముక్తం; తత్రైవ శ్రద్ధావా నితి పదస్వారస్యాత్. సర్వత్ర విదితాత్మనా మితి. విదితాత్మనాం, సర్వత్ర అగ్నౌ హృదయే ప్రతిమాయాం చ, భగవాన్ తిష్ఠతీత్యర్థః అన్యే తు ప్రతిమాస్వప్రబుద్ధానా మితి – ప్రతిమా స్వల్ప బుద్ధీనా మితివా పాఠ మంగీకృత్య ముహ్యంతి. తాన్ పృచ్ఛామః కిం ప్రతిమాయాం భగవత్సత్తా నాస్తీతిబ్రూథ? అథవా స్వల్పబుద్ధీనా మేవ తత్ర భగవత్సత్తా తదుపాసనస్యాల్పఫలత్వాత్; మహాబుద్ధిభి స్తత్రోపాసనం న కర్తవ్య మితి వా? ఆద్యః పక్షః అత్యన్తం తుచ్ఛః, తత్రైవ ప్రతిమాసు తిష్ఠతీతి సమ్యగభిధానాత్. ద్వితీయః పక్షోఽపి నాభిజ్ఞ హృదయంగమః, మహాబుద్ధిభిః ప్రతిమాసు భగవదారాధనస్య ఫలాధిక్యస్య చాభిహితత్వాత్. నచ మహాబుద్ధయోఽప్యల్పబుద్ధీన్ ప్రతి ప్రతి మార్చనం వ్యధురితి వాచ్యం; శ్రుతిస్మృతి ప్రామాణ్యేన మహాబుద్ధిభిరపి ప్రతిమా స్వర్చనానుష్ఠానస్య దర్శనాత్. శ్రూయతేహి – "యద్దేవానాం చక్షుష్యాగో అస్తీ" తి. అనయా శ్రుత్యా పాషాణాదిమయ దేవదర్శనేఽనమస్కారాదిరూపాపరాధఉక్తఇతి తద్భాష్య కారై రుక్తం. మన్వాదయోఽపి ప్రతిమా రూపదేవతార్చాయాః లంఘనే దోషం, తత్రదక్షిణాదిషు సుకృతంచ స్మరన్తి. భగవాన్ విఖనాశ్చ మోక్షోపాయ తయా భగవదర్చనం విధత్తే. భారతేచ – "సురూపాంప్రతిమా" మిత్యాదినా తథోచ్యతే. తథా – "యమాదిభి ర్యోగపథైః" ఇత్యాదినా భాగవతే చాభి ధీయతే. తతో మహాబుద్ధిభిరపి ప్రతిమార్చనం కర్తవ్య మితి సిద్ధ్యతి. భృగుమరీచ్యాదయోఽపి మందరాదిషు దేవం ప్రతిష్ఠాప్యాపూజయన్ని త్యభి ధీయతే. తత స్తథా పాఠద్వయే చ అపిశబ్దాధ్యాహారేణ సాధ్వర్థోఽ ఙ్గీకార్యః అల్పబుద్ధీనా మపి ప్రతిమాసు హరి స్తిష్ఠతి, కిముత మహాబుద్ధీనా మిత్యర్థః. ఔచిత్యా దర్థనిర్ణయః కార్యః అతోఽనుమ్మత్తై రాస్తికజనైః ప్రతిమార్చనే శ్రద్ధా కార్యా.

నను భాగవతే –"అర్చాయా" మేవ తుహరేః పూజాయాం శ్రద్ధయేహతే, న తద్భక్తేషు చాన్యేషు సభక్తః ప్రాకృత స్స్మృతః ఇత్యభిధీయతే, తత్కథం ప్రతిమారాధకానాం శ్రేష్ఠత్వ? మితిచేదుచ్యతే. తద్వచనం భగవద్భక్తపూజనాదరాణాంసర్వత్ర వాసుదేవాత్మతా మ్మన్యమానానాం చ దూషణపరం. కర్తవ్య ఏవ హి భగవద్భక్తే స్స్వసధర్మసు ఆదరః, తథా సర్వభూతేషు దయాచ. ప్రాకృత ఇత్యస్య ప్రకృతి సంబంధవా నిత్యర్థః, నత్వధమ ఇతి. ఉచ్యతేచ –"తద్భక్తజనవాత్సల్యం తత్పూజా స్వనుమోదనం, తత్కథాశ్రవణేభక్తి" రిత్యాదినా భగవజ్జన లక్షణం. ఏవంచ భగవద్భాగవతారాధక స్సర్వభూతదయావాం శ్చాప్రాకృత ఇత్యేవ ఫలతి, కా క్షతి రస్మదభిమతస్యే? త్యలం నీరసవాదేన.

ప్రతిమార్చనే శ్రుత్యాదిప్రమాణమ్

ముండోపనిషది

"నాయ మాత్మా బలహీనేన లభ్యో నచ ప్రమాదా త్తపసో
వాఽప్యలింగాత్, ఏతై రుపాయై ర్యతతే యస్తు విద్వాంస్తస్యైష
ఆత్మా విశతే బ్రహ్మధామ" ఇతి.

అయ మర్థః – అయమాత్మా పరమ పురుషః, బలహీనేన భగవదారాధనానుకూల శరీరేంద్రియ పాటవరహితేన, న లభ్యః. ప్రమాదాత్ భగవదారాధనోపకరణార్జనా నవధానాత్, అలింగాత్ ప్రతిమారహితాత్, తపసః ధ్యానాద్వా, న లభ్యః లింగశబ్దస్య మూర్తిపరత్వం భాగవతే ఏకాదశే – "ద్రవ్యక్షిత్యాత్మలింగాని నిష్పాద్య ప్రోక్ష్యచాసనం". అయమర్థః – ద్రవ్యాణి పుష్పాదీని జంత్వాదిశోధనేన, ఆత్మాన మవ్యగ్రతయా, లింగం మూర్తిం, అనులేపనక్షాళనాదినా, నిష్పాద్యయోగ్యాని కృత్వేతి. "తప ఆలోచన" ఇతి ధాతోః తపశ్శబ్దస్య ధ్యానపరత్వం కథం పునర్లభ్యత? ఇత్యత్రాహ – ఏతైరుపాయైరితి. ప్రమాదరహితార్చన ధ్యానాదిరూపై రిత్యర్థః. యతతే, తస్య ఆత్మా, బ్రహ్మధామ పరంపదం, విశత ఇతి.

ప్రశ్నోపనిషది – "నాతః పరమ స్తీతి తే హి త మర్చయంత" ఇతి. ఉచ్యతే హి భగవతా – "భక్త్యాత్వనన్యయా శక్య" ఇతి. భక్తేర్నవవిధేషు లక్షణే ష్వర్చనం ప్రధాన మిత్యుక్తం.

నను "క్రియావా నేష" ఇతి శ్రుత్యా క్రియావత శ్శ్రేష్ఠత్వం ప్రతిపాద్యతే, తస్య చ బ్రహ్మవిత్త్వాపేక్షయా ఫలవిశేషేణ భవితవ్యం, సచ సాయుజ్యప్రాప్తిరూప ఇతి బ్రూషే!, తదంగీకుర్మః, సాయుజ్య ప్రాప్తేశ్చ క్రియావిశిష్టం బ్రహ్మవేదన మేవ సాక్షాదుపాయః, ఇతిచే దుచ్యతే – వేదనవిశిష్టాక్రియైవ సాయుజ్య స్యావ్యవహితోపాయః; భగవతా విఖనసా వాసుదేవేనచ తథాఽభిహితత్వాత్. – "భక్త్యా భగవన్తం నారాయణ మర్చయే త్తద్విష్ణోః పరమం పదం గచ్ఛతీ" తి – "మన్మనాభవ మద్భక్తో మద్యాజీ మాం నమస్కుర్వి" తిచ. అత్ర మన్మనా భవేతి ధ్యానం విధాయ, తత్రా పరితుష్యతా వస్తుత స్తస్య దుష్కరతాం మన్వానేన వా, భగవతా – "మద్భక్తోమద్యాజీభవే" తి విశేషేణ విధీయత ఇత్యుక్తం. అత స్సాలోక్యాది ప్రాప్తిం ప్రతి ధ్యాన మాత్ర సాధకం. సాయుజ్యం ప్రతి తద్విశిష్టమర్చన మితి. యథా బ్రాహ్మణో రాజప్రియో భవతీ త్యుక్త్వా, బ్రాహ్మణానాం విద్వాన్ శ్రేష్ఠ ఇత్యుక్తే, బ్రాహ్మణత్వేసతి విద్యైవ రాజ ప్రియతమత్వే హేతుః, న తు బ్రాహ్మణత్వమాత్రం. తస్య రాజప్రియత్వసాధకత్వాత్. "దుర్బోధా వైదికాశ్శబ్దాః ప్రకీర్ణత్వాచ్చ సర్వశః, తద్జ్ఞై స్త ఏవ స్పష్టార్థాః స్మృతితంత్ర ప్రతిష్ఠితాః" ఇతి వచనేన వేదార్థః స్మృత్యాదిభి రేవ నిర్ణేతవ్యః. సర్వజ్ఞోవిఖనాః, త మనుసృత్య భృగుమరీచ్యాదయ స్తథా వదన్తి – "అర్చన మేవ వక్తవ్యం నాన్యథా పరమపదప్రాప్తి" రితి. అథవా క్రియావతాం శ్రేష్ఠత్వం అర్చనజపాద్యుపాయ బాహుళ్యాదుప పద్యతే. హస్తవాన్నద్యాః పారం ప్రాప్నోతీ త్యుక్త్వా, పోతవాన్ హస్తవతాం శ్రేష్ఠ ఇత్యుక్తంచేత్, సుఖేన, పారప్రాప్తౌ పోత ఏవ ముఖ్యోపాయోభవతి. యద్యపి పోతస్య హస్తనేయతయా తస్యాపి సాధనత్వ మస్తి; తథాపి సుఖేన పారప్రాప్తౌ పోత ఏవ ముఖ్యోపాయః అత ఏ వోచ్యతే – "క్లేశోఽధికతరస్తే షామవ్యక్తా సక్తచేతసా" మితి. శ్రూయతేచ – "ఏతైరుపాయై" రిత్యాది. "తమేవ చార్చయ న్నిత్యం భక్త్యా పురుషమవ్యయం, ధ్యాయం స్తువ" న్నిత్యాదినా అర్చనాద్యు పాయాః కథ్యంతే. తపసోవాఽప్యలింగా దిత్యత్రాపిశబ్దేన అనుక్తా జపాదయ స్సముచ్చీయన్తే. తేన ప్రతిమార్చన

రహితజపాదిభిర్నలభ్యత ఇతి సిద్ధ్యతి. తతః ఏతై రుపాయై రితి ప్రతిమార్చన సహిత జపధ్యానాదీనా ముపాయత్వ ముక్తమ్. నారదశ్చాహ – "యేఽర్చయన్తి సదా విష్ణుం నిష్కలే నాంతరాత్మనా, న తేభూయోఽపి జాయన్తే శ్వేత ద్వీప నివాసినః" ఇతి. భల్లశాఖాయాం – "అర్చనాదౌ యజ్ఞమూర్తే రూర్ధ్వ పుండ్ర" మిత్యారభ్య "కులం తారయతే సప్తసగచ్ఛే ద్వైష్ణవం పద" మితి.

నను ధ్యానాపేక్షయాఽర్చనస్య కథంసౌకర్యం? తత్రాపి ప్రతిమా నిర్మాణపూజాద్రవ్య సంపాదనాదిశ్రమోఽస్త్యే వేతిచే, దుచ్యతే – నిరంతర ధ్యానం హ్యత్యంత మశక్యం. "ఇంద్రియాణి ప్రమాథీని హరన్తి ప్రసభం మన" ఇతి మనోవశీకరణం దుస్సాధం. యోగబలేన మనో వశీకార్యం. యోగో మహతా క్లేశేన సాధ్యః. తదపేక్షయాఽత్యంతం సుకరం శ్రమం వినా లబ్ధైర్ద్రవ్యై ర్భగవదర్చనం. భక్త్యా పత్రాదిదాన మపి భగవత్ప్రీతికరం భవతి. ఉచ్యతే హి – "పత్రం పుష్పం ఫల" మిత్యాది "అణ్వప్యుపహృతం భక్తైర్మమతోషాయ కల్పత" ఇతి – "కిం త్వయా నార్చితో దేవః కేశవః క్లేశనాశనః, ఉదకే నా ప్యలాభే తు ద్రవ్యాణాం పూజితః ప్రభుః" "పత్రేషు పుష్పేషు ఫలేషు తోయే ష్వక్రీతలభ్యేషు సదైవ సత్సు, భక్త్యైక లభ్యే పురుషే పురాణేముక్త్యై కిమర్థం క్రియతే న యత్నః" ఇతి. ప్రతిమార్చన స్యాక్లేశత్వం భగవతైవాభిధీయతే – "మయ్యా వేశ్య మనో యే మాం నిత్యయుక్తా ఉపాసతే, శ్రద్ధయా పర యో పేతా స్తే మే యుక్తతమా మతాః" ఇతి. న చాత్రార్చన స్యాక్లేశత్వం నోచ్యత ఇతి శంక్యం ; ఉత్తర త్రావ్యక్తోపాసనస్య క్లేశవత్త్వకథనే నా స్యాక్లేశత్వ సిద్ధేః. న చాత్రో పాసత ఇత్యవిచ్ఛిన్న స్మృతి సంతాన రూపం ధ్యాన ముక్తమితి వాచ్యం ; తస్యాపి నిఖిలేంద్రియ నియమనశ్రమం వినా నైరంతర్యాసంభవాత్. ఉచ్యతేహి శ్రీశాస్త్రే భగవతా మరీచినా – "ఏవం సదాధ్యాతు మశక్యత్వా త్ప్రతిమాది ష్వావాహ్యార్చయే" దితి. ఇంద్రియేషు జితేషు మన స్స్వాధీనం భవతి, స్వాధీనమనసః కిం సాధ్యం? కి మసాధ్యం?. అతో "నిత్యయుక్తా

ఉపాసత" ఇతి భగవదర్చన మే వోచ్యతే. "మయ్యా వేశ్యమన" ఇతి ఫలాభి సంధిరాహిత్యేన తదేక ప్రవణత్వం విధీయతే. కిం చ "దేవాన్ దేవవ్రతా యాన్తి పితౄన్ యాన్తి పితృవ్రతాః, భూతానియాన్తి భూతేజ్యా యాన్తి మద్యాజినోఽపి మా" మిత్యత్ర యజనం పూజన మిత్యేవ వక్తవ్యం. దేవవ్రతత్వ మగ్ని హోత్రాదిభి ర్దేవ యాజిత్వం. పితృ వ్రతత్వం శ్రాద్ధాదిభిః పితృయాజిత్వం. భూతేజ్యత్వం బలిహరణా దినా భూతయాజిత్వం. మద్యాజిన ఇత్యనేనోక్తం భగవద్యజనం ప్రతిమార్చనం వినాఽన్యరూపం నోపపద్యతే. అవ్యవధానేన "పత్రం పుష్పం ఫలం తోయం యో మే భక్త్యా ప్రయచ్ఛతీ" తిహ్యుచ్యతే. పత్రాదిదానం యథా ప్రతిమారూపే భగవతి యుజ్యతే, నతథాఽన్యత్ర. న చ భగవన్తం యజామ ఇతి బుద్ధ్యా యేదేవాదీన్ యజన్తితే భగవన్తం ప్రాప్నువన్తీత్యర్థ ఇతి వాచ్యం; తస్యా ప్యసామంజస్యాత్. కయా విధయా దేవాదియజనే తథాబుద్ధిః కార్యా? యద్యగ్ని హోత్రాదివిధయా దేవాదియజనఇతి బ్రవీషి!, తర్హి "దేవాన్ దేవవ్రతాయాన్తీ" త్యాదేః ప్రతినిర్దేశ్యతయా "యాన్తిమద్యాజినోఽపి మా" మితి వచనం నాత్యంతం సంగచ్ఛతే. యథా దేవవ్రతాదయః దేవాన్ యాన్తి, తథా మద్యాజినోఽపి మాం యాన్తీతి ప్రతిపాద్య, తతస్స్వయజనే విశేష మాహ – "పత్రం పుష్పం ఫల మిత్యాదినా. దేవాదియజనే యథా ద్రవ్యలోపోభవతి ప్రత్యవాయుకరః, తథా మద్యజనే న ప్రత్యవాయకరః. యది మయి భక్తి స్స్యా ద్యథా లబ్ధద్రవ్యై రర్చితోఽహం ప్రీతిమాన్ స్యా మిత్యర్థః. ఉచ్యతేచ శ్రీశాస్త్రే – "యద్యద్ద్రవ్యం భవే ద్దీనం తత్తత్పుష్పేణ కల్పయేత్, పుష్పాణా మప్యభావే తు సర్వంతో యేన కల్పయే" దితి. ఇదం వచన మలాభవిషయమేవ. అతోభగవదర్చనే యథాశక్యం ప్రయతితవ్యం ద్రవ్యసంపాదనాయ. అన్యథా శ్రద్ధా వైకల్యాపత్తేః. అథ యది త త్తత్ప్రతి మార్చనవిధయా తత్తద్దేవాది యజనేఽపి భగవన్తమేవ యజామహేతి బుద్ధిః కార్యేతి బ్రవీషి, త ద ప్యసత్; అద్వారక భగవదారాధనస్యసౌలభ్యేస ద్వారక భగవదారాధన స్యానావశ్యకత్వాత్ ఉచ్యతేహి భగవతా విఖనసా – "విష్ణోరారాధనం

సర్వదేవతార్చనం భవతీ"తి. ఉక్తంచ – "త్వయిసర్వం సమారోప్యే" త్యాదికం. నచార్చనం సంసారిభిర్బ్రహ్మ ప్రాప్తౌ వితరమార్గాచరణాశక్తైః కార్యం, నతు చరమాశ్రమిభి రితి శంక్యం; సుగమతయా సర్వసాధారణ్యేన భగవదుపదిష్టత్వాత్. "యేతు సర్వాణి కర్మాణి మయి సన్యస్య మత్పరాః, అనన్యే నైవ యోగేన మాం ధ్యాయన్త ఉపాసతే. తేషా మహం సముద్ధర్తా మృత్యు సంసారసాగరాత్, భవామి న చిరా త్పార్థ మయ్యావేశిత చేతసా" మితి. యతీన్ద్రత్యాహాత్రిః – "త్రైకాల్య మర్చనం విష్ణో ర్దేవతానాం తదాత్మనాం, నమస్కారార్చనాదీని కర్యా న్నాన్యస్య కస్యచిత్." క్రతుశ్చ – "ఈశ్వరో భగవాన్ విష్ణుః పరమాత్మా మహానజః, శాస్తా చరాచర స్యైకో యతీనాం పరమా గతిః. ధ్యాయతేఽర్చయతే యోఽన్యం విష్ణులింగ ముపాశ్రితః, కల్పకోటిశతై శ్చాపి గతి స్తస్యన విద్యతే" ఇతి. విష్ణులింగం తురీయాశ్రమం. శాట్యాయనీయోపనిషది – "కుటీచకో బహూదకశ్చాపి హంసః పరమహంస ఇతి వృత్త్యాచ భిన్నాః, సర్వ ఏతే విష్ణులింగం దధానా వృత్త్యాఽవ్యక్తం బహిరంతశ్చ నిత్యం, పంచయజ్ఞా వేదశిరః ప్రవిష్టాః క్రియావంతోఽమీ బ్రహ్మవిద్యా" మిత్యారభ్య "విష్ణుక్రీడా విష్ణురతయో విముక్తా విష్ణ్వాత్మ కా విష్ణుమే వాపి యన్తీ" తి. పంచయజ్ఞా ఇతి. పంచసు కాలేషు యథావిధి. భగవదర్చన ధ్యానాది క్రియాభిస్త మారాధయంత ఇత్యర్థః.

అర్చాయా అవతారత్వమ్

నను ప్రతిమాయాం భగవానర్చనీయ ఇతి బ్రవీషి! కీదృశ్యా బుద్ధ్యాఽర్చ్యః? ప్రతిమారూపీ భూత్వావర్తత ఇతివా? ప్రతిమాంత ర్వ్యాపీతివా? ప్రతిమో పర్యాధేయతయా తిష్ఠతీతివా? నాద్యః పక్షో యుజ్యతే; నిర్వికారస్య తస్య శిలావికార రూపాసంభవాత్. న చ ద్వితీయః; "అంతర్బహిశ్చతత్సర్వ" మిత్యాదిశ్రుత్యా సర్వవ్యాపకస్య తస్య ప్రతిమాంతర్వ్యాప్తౌ విశేషాభావేన తత్రార్చన నియమాభావాత్. న చ తృతీయః; ప్రతిమాయా ఆధారమాత్ర తయా తదభిషేకాలంకరణాదౌ ప్రయోజనాభావా, దితిచే, దుచ్యతే – ప్రథమం పక్షద్వయ మపి సుసాధం. సర్వత్ర వ్యాపకో నిష్కళ స్వరూపో

విష్ణుః కేవలం హేయగుణరహితోఽనభివ్యక్తో భక్తధ్యానేన ప్రతిమాయా మభివ్యక్త సమస్తకల్యాణ గుణనిధి ర్భూత్వా భక్తాభీష్టం కరోతి యథా సర్వత్రాకాశే వ్యాప్తో వాయు ర్వ్యాజనచాలనేనాభివ్యక్త శ్రమమపనుదతి, యథా చారణ్యాం సర్వత్ర, వ్యాప్తో వహ్నిర్మథనే నాభివ్యక్తః ప్రకాశేనతమో హరతి, తద్వత్. అథ ప్రతిమారూపీ జాయత ఇత్యత్ర శంకసేయది, సప్రమాణం తవ శంకాం పరిహరామః. "అజాయమానో బహుధా విజాయతే" "అజోఽపి సన్నవ్యయాత్మాభూతానా మీశ్వరోఽపిసన్, ప్రకృతిం స్వా మధిష్ఠాయ సంభవామ్యాత్మమాయయా" ఇతి శ్రుతిస్మృతిభ్యాం జన్మ రహిత స్యాపి తస్య యథా జగద్రక్షణాయ స్వేచ్ఛయా సంభవ స్సమవగమ్యతే, తథా నిర్వికారస్యాపి తస్య భక్తానుగ్రహాయార్చావతారోఽపి. తథా చ శిలావికార రూపత్వం నానుపపన్నం; "భూతో భూతేషు చరతి ప్రవిష్ట స్స భూతానా మధిపతి ర్బభూవ, తస్యమృత్యౌ చరతి రాజసూయం సరాజా రాజ్య మను మన్యతా మిద" మితిశ్రుతేః. ఈశ్వరస్య ప్రతిమాతాదాత్మ్యం శ్రుతి స్మృత్యాదిభి రభిధీయతే – "యుక్తగ్రావా జాయతే దేవకామః" ఇతి – "సురూపాం ప్రతిమాం .... తా మేవ బ్రహ్మ రూపిణీ" మితి చ. న చ – విభవే స్వయం భగవాన్ స్వేచ్ఛయా తత్తద్రూపో భవతి, అర్చా యాంతు శిల్పినా కల్ప్యతే రూపం, తత్రాచార్యః పరమేశ్వర మారోపయతి, లోకే య దారోప్యతే తన్మిథ్యైవ, యథా శుక్తౌ రజతారోపే రజతం మిథ్యేతి వాచ్యం; ఆరోపితస్యాపి తస్యా మిథ్యాత్వ సంభవాత్. ఆరోపో ద్వివిధః – ఆహార్యోఽనాహార్యశ్చ. తత్ర భ్రమమూలోఽనా హార్యా రోపః యథా – శుక్తా విదం రజత మితి. అత్ర త్వాహార్యారోప ఏవ. యథా – ముఖం చంద్ర ఇత్యాదౌ. న చ ముఖం చంద్ర – ఇత్య త్రాపి సర్వథా ముఖే చంద్రతాదాత్మ్యాసంభవాత్ సాదృశ్య మేవ సిధ్యతి అత్రాపి తద్దృష్టాం తేన తాదాత్మ్యం న సంభవతీతి శంక్యం; ఆహార్యారోప ఏవ స దృష్టాంతః. తత్ర తాదాత్మ్యం న సంభవదేవ. అత్రతు సంభవేతి. స్వసంకల్పాదధికో హి భగవతో భక్తసంకల్పః. సర్వశక్తిమాన్ భక్తవత్సలః పరమకృపాలుః పురుషోత్తమః స్వభక్త సంకల్ప మనుసృత్య, యత్రాత్మాన మారోపయతి భక్తో భక్త్యా, తత్ర తద్రూప తయాఽఽవిర్భవితుం శక్నోతి.

ౠ్రూయతేహి – "అవి స్సన్నిహిత" మిత్యాది. ఉచ్యతేచ శ్రీశాస్త్రే – "అర్చావ తార రూపేణ లోకేస్మిం శ్చతు రానన ! ," అవతారం కరిష్యామి హ్రియాలక్ష్మ్యా సమన్వితః" ఇతి. శ్రూయతే – "స వా ఏష పురుషః పంచధా పంచాత్మే" తి. పరవ్యూహ విభవాంతర్యా మ్యర్చారూపత్వేన పంచధేత్యర్థః. గ్రంథాంత రేచ – "ద్వీపవర్ష విభాగేషు తీర్థే ష్వాయత నేషు చ, మాను షార్చాత్మనా చాహం గ్రామేగ్రామే గృహే గృహే. పుంసి పుంసి భవిష్యామి దారులోహశిలామయః, అహం పంచోపనిషది పరవ్యూహాదిషు స్మృతః. ఆవిర్భావేషు సర్వేషు స్వసంకల్పశరీరవాన్, ఆవేశాంశావతారేషు పాంచ భౌతిక విగ్రహః. దారులోహ శిలామృత్స్నా శరీరోఽర్చాత్మకస్స్మృతః, చేతనా చేతనైర్దేహీ పరమాత్మా భవామ్యహం. అర్చాత్మనాఽవతీర్ణం మాం జానంతోఽపి విమోహితాః, కృత్వాదారుశిలాబుద్ధిం గచ్ఛంతి నరకాయుత," మితి శ్రూయతేచ – "యద్దేవానాం చక్షు ష్యాగో అస్తీ"తి. విష్ణ్వాది ప్రతిమారూప దేవాన్ దృష్ట్వా తదనమస్కార రూప మాగః అపరాధ ఇతి తద్భాష్యే ఉక్తం. స్మర్యతే చ మన్వాదిభిః – "దేవాతానాం గురో రాజ్ఞ స్స్నాతకాచా ర్యయో స్తథా, నాక్రామేత్ కామత శ్ఛాయాం బభ్రుణో దీక్షితస్య చే" తి. వ్యాఖ్యా– "దేవాతానాం పాషాణాదిమయీనా" మిత్యాది. ఏవం మనువచనా న్యపిస్తాత్యాని; – "యః కశ్చిత్ కస్యచి ద్ధర్మో మనునా పరికీర్తితః, ససర్వోఽభిహితో వేదే సర్వజ్ఞానమయో హిసః" ఇతి తద్వచనస్య వేద మూలత్వ ముక్తం. స్మృత్యంత రేచ – "న ప్రదోషే హరిం పశ్యేది" తి. ఏవం బహ్వీభి స్స్మృతిభిశ్చ భగవతోఽర్చాతా దాత్మ్య ముచ్యతే. నచ భగవత – స్తావ దర్చాతాదాత్మ్యం యది, స్వస్య సాక్షాత్సన్నిధిం ప్రవిశ్యాపహరతో ధనంవా, స్వమూర్తిం భిందతో వా, దస్యూన్ సద్యో న దండయత కథ? మితి వాచ్యం; స ఏవ హి పాతకిన స్తాదృస్వాపరాధే ప్రవర్త్య చిరం నిరయేషు స్థాప యతి. భగవత స్తత్తత్పుణ్యాపాపాను గుణ్యేనపున స్సాధుకర్మ ణ్యసాధుకర్మణి చ ప్రవర్తకత్వం శ్రూయతే – [శ్రు] "యం సాధు నినీషతి తం సాధు కారయతి. య మసాధు నినీషతి త మసాధు కారయ" తీతి. న చ తస్య స్వహింసాయాం ప్రవర్తన

మనుపపన్న మితి శంక్యం; "అచ్ఛేద్యోఽయ మదాహ్యోఽయ మక్లేద్యోఽశోష్య ఏవ" చేతి సామాన్యే నాత్మనోఽచ్ఛేద్యత్వా దౌసతి, తస్య కుత శ్ఛేదో వా హింసా వా? స్వసంకల్పో పాత్తశరీరే స్వస్మిన్, కర్మోపాత్తశరీరే చేతనే చ. తస్య హి స విషమాదృష్టిః తత శ్చేతన శరీరం, స్వవిగ్రహం వా, హింసతః పాపాన్ సాక్షిభూతః పశ్యతి. న సద్యో దండయతి, పరం తు పాపాన్ తత్కర్మఫలం ప్రాపయితుం సమయం ప్రతీక్షతే. పరమేశ్వరః పాపాన్ సద్యోదండయితియది పాపే కోవా ప్రవర్తేత శ్రీమద్రామాయణే – "నహి ధర్మోపసంహారమధర్మఫలసంహితం, తదేవఫలమన్వేతి ధర్మశ్చా ధర్మానాశనః" ధర్మఫలే భుజ్యమానే అధర్మఫలం న భవతి, అధర్మఫలే భుజ్యమానే ధర్మఫలం చ న భవతీ త్యర్థః. ఇ త్య ల మ ప్రకృత చింతనేన. – [శ్రు] "యః పృథవ్యాం తిష్ఠ" న్ని త్యాదినా పరమాత్మనః పంచభూత శరీరకత్వశ్రవణేన శిలాయాం తదుపాసన మతీ వోపపద్యతే. శిలా హి పంచభూతాత్మికా. శారీరోపనిషది –"య త్కఠినం సా పృథివీ యో ద్రవ స్తదంభః" ఇత్యాదినా పృథివ్యాది స్వరూప ముచ్యతే. శిలా హి కఠిన రూపా. మసృణాయాం తస్యాం ఉదబిందవో భవన్తి. ఘట్టనే స్ఫులింగో జాయతే. తదంతః మండూక ఉత్పద్యతే. యది న వాయు స్తత్ర తస్య జీవనం న సంభవేత్. తాడనే శబ్దశ్చ భవతి. ఆకాశం వినాన శబ్ద సంభవః. అత శ్శిలాదిషు శ్రుతిస్మృతి శ్రీశాస్త్రోక్తవిధయా రూపవిధానం యుక్తం; నను శ్రుత్యాదినా తస్య స్వరూపత్వాగమాత్ ప్రతిమాక్లృప్తి మంగీ కుర్మః, ప్రతిమయా నరాకృత్యా భవితవ్య మిత్యత్ర కిం ప్రమాణ? మితి, చే, దుచ్యతే – "తస్య త్వష్టా విదధ ద్రూపమే" తీతి శ్రుత్యా రూపవ త్కరణే సిద్ధే – "య ఏషోఽంతరా దిత్య" ఇత్యాదిశ్రుత్యా తస్య పురుషా కృతిత్వం జ్ఞాయతే. తత్ర [శ్రు] "హిరణ్యశ్మశ్రుర్హి రణ్యకేశ ఆప్రణఖా త్సువర్ణ" ఇతి శ్మశ్రుమత్త్వం సకేశత్వ ముచ్యతే. శ్మశ్రు హి ముఖ్యం పురుష లక్షణం. తస్య పురుషస్య చ పుండరీకాక్షత్వం శ్రూయతే – "తస్యయథా కప్యాసం పుండరీక మేవ మక్షిణీ." ఇతి. ఇదం నేత్రసౌందర్యశ్రవణం సర్వాంగ సౌందర్యోప లక్షణం. స్మర్యతేచ –

"ధ్యేయస్సదా సవితృమండల మధ్యవర్తీ నారాయణ స్సరసిజాసనసన్ని విష్టః, కేయూరవాన్ మకర కుండలవాన్ కిరీటీ హారీ హిరణ్మయవపుర్ధృత శంఖచక్రః" ఇతి. యథా భగవత స్సర్వాంగ సౌందర్యం పౌంసం, తథా లక్ష్మ్యాశ్చ స్త్రైణం స్వరూపం. శ్రూయతే – "హిరణ్యవర్ణాం హరిణీ" మిత్యారభ్య – "కాం సోస్మితా" మితి. సోస్మితా, ముద్గతస్మయా మిత్యర్థః, తకారలోపశ్ఛాందసః. అత్ర స్మిత సౌందర్య ప్రతిపాదనేన దేవ్యా దంతశోభాఽధరశోభా చ వ్యజ్యతే. ఇదం సర్వాంగ సౌందర్యోపలక్షణం. ఉచ్యతేచ – "పద్మ ప్రియే పద్మిని పద్మహస్తే" ఇత్యాదినా తస్యాస్సౌ లక్షణ్యం. లోకే సర్వస్య పుంభావస్య పరమ పురుషాత్మకత్వం, సర్వస్య స్త్రీభావస్య లక్ష్మ్యాత్మ కత్వం చ శ్రీ విష్ణుపురాణే – శ్రీశాస్త్రే వా సాధికారే చాభిధీయతే – "యో యో భవతి పుంభావస్స విష్ణు రితి నిశ్చయః, యో యస్తు నారీ భావ స్స్యా త్స స లక్ష్మీరితి స్థిత" మితి. నను సులక్షణాం ప్రతిమాం కృత్వా త త్రార్చనీయోఽస్తు పరమాత్మా!

శ్రీశాస్త్రోక్త ప్రతిష్ఠాయా ఆవశ్యకత్వమ్

కిమర్థం నయనోన్మీలనజలాధివాసశయనకుంభ స్థాపన హోమవేద పారాయణాదికం క్రియత ? ఇతి చే, దుచ్యతే – క్రియా నామ కాయికవాచిక వ్యాపారః. స ద్వివిధః – అవిహితో విహితశ్చ. అవిహితో వ్యాపారోఽనర్థకరః, విహితస్తు శ్రేయస్కరః. విధీయతే మహాత్మభి రేవం కర్తవ్య మితి యత్త దవశ్య మంగీకార్యం. అత శ్శ్రీశాస్త్రే ప్రథమం ప్రతిమాశుద్ధ్యర్థ క్రియాః కాశ్చిత్ తతో భగవత్సాన్నిధ్యకారిణ్యః కాశ్చిత్ తత్ర – "పూతా విధీయన్తే బ్రహ్మ పవిత్రేణ పూతా స్సూర్యస్య రశ్మిభిః" ఆపో వా సర్వా దేవతాః" "పవిత్రే స్థో వైష్ణవీస్థో యజ్ఞియేస్థో వాయుపూ తేస్థః" ఇత్యాది శ్రుతిభిః ప్రతిపాదిత పావనత్వై ర్విశేషతో మంత్రజపపూతై ర్జలైః ప్రతిమాశుద్ధి ర్భవతి. తతః "వృక్షాణా మహ మశ్వత్థ" ఇత్యాదినాఽభిహిత మహిమభిరశ్వత్థాది సమిద్ఘృతహవిర్భి ర్మంత్రపూర్వకం సమేధిత స్యాగ్నే శ్శిఖయా సంస్కారవిశేషం ప్రాప్తా ప్రతిమా భగవత్సాన్నిధ్య యోగ్యతమా భవతి. వేదోహి శబ్దరూపః పరమాత్మాః "వేదో

నారాయణ స్సాక్షా" దితివచనాత్. తజ్జపేనభగవతః ప్రసాదోజాయతే. ఇత్థం వాచిక కాయిక క్రియా భగవత్సాన్నిధ్య హేతుర్భవతి. క్రియావంతశ్శ్రోత్రియా బ్రహ్మనిష్ఠా" ఇతి శ్రుత్యా క్రియావతః పరమాత్మ ధ్యానాధికారో భవతి. తథా చ తేనాచార్యేణ ప్రతిమాయా మావాహితః పరమాత్మా తత్రసన్నిధత్త ఇతి సర్వమంగీకార్యం. యథా మనుష్యాణాం కరచరణాద్యవయవేషు సమానే ష్వపి బ్రాహ్మణత్వం క్రియయా, తథా ప్రతిమానాం శిలాత్వే సమానేపి సంస్కారేణ భగవత్స్వరూపత్వం. "యజ్ఞేన యజ్ఞ మయజంత దేవా" ఇతి శ్రుతిః. దేవాః, యజ్ఞం యజనార్హం భగవన్తం, యజ్ఞేన క్రతునా – పూజయాచ, అయజంత ఇత్యర్థః. "యజ దేవపూజా సంగతి దానేష్వి" తి ధాతోః, పూజైవ ముఖ్యార్థః, అత ఆహ శ్రీశాస్త్రే భగవాన్ మరీచిః – "సంగతం దేవపూజా దానం యజ్ఞా ఇతి సూరయో వదన్తి, యజ్ఞే ష్వేతేషు దేవయాగో విశిష్యతే, యజమానేऽతీ తేऽపి భువి శాశ్వతం తిష్ఠతీ" తి. పాద్మే జ్ఞాన పాదే – "ఆసీన మాశ్రమే కణ్వం తదాశ్రమనివాసినః, నిశ్రేయసకరం కర్మప్రష్టు మారేభిరే ముని" మిత్యారభ్య "మోక్షైక ఫలదం ధర్మం ఆద్యమస్మిన్ ప్రజాయతే, తే నై వాద్యేన ధర్మేణ బ్రహ్మలోకపితామహః. ఆరాధయత మాం దేవం హరిం నారాయణం ప్రభుం. యజ్ఞేన యజ్ఞం యష్టవ్యం అయజన్తేతిచ శ్రుతిః ఆద్యం ధర్మం సమాస్థాయ యే యజన్తే విచక్షణాః, తేయాన్తి వైష్ణవం స్థానం పునరావృత్తివర్జిత" మితి. బ్రహ్మా, మా, మారాధయత, ఆరాధితవానిత్యర్థః, అత్ర బ్రహ్మశబ్దేన విఖనా ఉచ్యతే. విఖనశ్శబ్దాదీనాం చతుర్ముఖవాచకత్వం తయో రభేద శ్చాగ్రే వ్యక్తీ కరిష్యతే. విఖనసాపర నామధేయో బ్రహ్మభగవన్ముఖాత్ శ్రీశాస్త్ర మధిగమ్య భృగ్వాదిభ్య ఉపదిదేశేతి భాగవతేऽన్యత్ర చాభిధీయతే. మోక్షైక ఫలదం ధర్మం భగవదారాధనం. భాగవతే ఏకాదశే –"క్రియాయోగం సమాచక్ష్వ భగవ దారాధనం ప్రభో" ఇత్యారభ్య "నిస్సృతం త్వన్ముఖాం భోజా ద్యదాహ భగవానజః, పుత్రేభ్యో భృగుముఖ్యేభ్యో దేవ్యైచ భగవాన్ భవ" ఇతి. వృద్ధహారీత స్మృతౌ అష్టమాధ్యాయే –"అథ వక్ష్యామి రాజేంద్ర విష్ణుపూజా విధిం పరం, శ్రౌతం మహర్షిభిః ప్రోక్తం వసిష్ఠాద్యైః పురాతనైః, వైఖానసైశ్చ

భృగ్వాద్యై” రితి భృగ్వాదీనాం వైఖానసత్వం; విఖనశ్శబ్ద వాచ్య బ్రహ్మ పుత్రత్వాత్, తదుక్తి మనుసృత్య శ్రీశాస్త్ర రచయితృత్వాత్, తచ్ఛిష్యత్వాచ్చ.

శ్రీసూత్రోక్త నిర్గుణాశ్రయణాదీనాంసమీచీనార్థః

నను భగవతా విఖనసా సూత్రే –“సగుణే బ్రహ్మణి బుద్ధిం నివేశ్యపశ్చాన్నిర్గుణ మాశ్రిత్య నిత్యం మోక్షేయత్నం కుర్యా” ది తీర్యతే. అతః కంచిత్కాల మేవ, సగుణే సాకారే, బ్రహ్మణినారాయణే, భక్తిస్తదర్చనం చ కర్తవ్యే. పశ్చాన్నిర్గుణస్య నిరాకారస్య బ్రహ్మణ ఆశ్రయణం కార్యం, తేనైవ మోక్ష ఇత్యవగమ్యతే. కథ మర్చనస్య మోక్షోపాయత్వ? మితిచే, దుచ్యతే – హన్త! భగవాన్ విఖనాః సర్వాశ్రమి సాధారణ్యేన పూర్వం నిత్యతయా భగవదర్చనం మోక్షసాధనం ప్రతిపాద్య కథం సగుణోపాసనం కంచిత్కాలం విధాయ నిర్గుణాశ్రయణం మోక్షోపాయ మభిధాస్యతి? బుద్ధిం నివేశ్యేతి భగవతి భక్తిం విధాయ తస్యాం నిశ్చలాయాం నిర్గుణం నిరాకారంబ్రహ్మాశ్రిత్య సర్వత్ర వాసుదేవోఽస్తీతి భావయన్ నిత్య మా మోక్షం ప్రయత్నం భగవదా రాధనరూప ముద్యోగం కుర్యా దితి. శ్రూయతేచ –“ఏతై రుపాయై ర్యతతే యస్తు విద్వా” నితి, యతనం నామ భగవదారాధన రూప మేవ. గీయతే చ భగవతా – “సతతం కీర్తయంతో మాం యతన్త” శ్చేతి. యతన్త ఇత్యస్య భగవదాలయ నిర్మాణనందన వన పాలనాదికార్యోద్యోగ ఇతి భాష్యేఽభిహితం. యది నిర్గుణాశ్రయణస్య కేవలం మోక్షోపాయత్వమభవిష్య, త్తర్హి నిర్గుణ మాశ్రయే దిత్యేవాభి ధాస్యతి. యథాబుద్ధిం నివేశ్యేత్యుక్తం, తథానిర్గుణమాశ్రిత్యే త్యుక్తం. యత్నం కుర్యాదిత్యాహ. యత్నశ్చ తదుపాయ ప్రవర్తనం, ఉపాయస్తు భగవదారాధనరూపః. గీయతే భగవతా –“చతుర్విధా భజన్తే మాం జనాస్సుకృతినోఽర్జున, ఆర్తో జిజ్ఞాసు రర్థార్థీ జ్ఞానీ చ భరతర్షభ” ఇతి. అనేన జ్ఞానినోఽపి భగవద్భజన మావశ్యక మిత్యవగమ్యతే ఆజీవం భగవానర్చనీయ ఇతి నాత్రసంశయః. భగవతాఽపి కేవల మవ్యక్తోపాసనస్య క్లేశమహత్త్వ ముచ్యతేహి –“క్లేశోధికతర స్తేషా మవ్యక్తా సక్తచేత సా” మితి. ఉక్తం చ సగుణోపాసకానాం యుక్తతమత్వం –“న విష్ణ్వారాధనా త్పుణ్యం విద్యతే కర్మవైదికం, సర్వేషా మేవ ధర్మాణా

ముత్తమో వైష్ణవో విధిః" ఇతి చ. ధర్మాణాం మోక్షధర్మాణాం, వైష్ణవోవిధిః, విష్ణుపూజాస్తుతి నమస్కారాది విధాన మిత్యర్థః. అన్యత్ర చ –"ఏష మే సర్వధర్మాణాం ధర్మోఽధికతమో మత" ఇత్యాది చ. ఏష ధర్మ ఇతి. సర్వదుఃఖాతిక్రమణసాధన ధర్మ ఇత్యర్థః. పూర్వత్ర –"సర్వదుఃఖాతిగో భవే" దిత్యుక్తేః. అన్యత్ర యావజ్జీవం విష్ణ్వర్చనం విధీయతే –"నిత్యం విష్ణ్వర్చనం పరమి" తి. నను "యోగిన స్త్రివిధా భవన్తీ" త్యారభ్య భగవాన్ విఖనాః సంభక్తనామ్నాం యోగినా మాచార మేవ మాహ – "తత్రత్రి పాదనాగమం శ్రోత్రేణ శృణ్వంతి చక్షుషా దేవతాకారం పశ్యంతి ఘ్రాణేన గంధ మనుభవంతీ" త్యాదినా. అతస్సంభక్త విషయమాత్ర మర్చనాదికం స్యాత్, కథం సర్వసాధారణ్యే నాస్య నిత్యత్వ? మితి చే, దుచ్యతే – ఇదం న భగవదర్చనాదిపరం; దేవతాకారం పశ్యంతీత్యాదినా దేవతాసామాన్యే నాభిధానాత్. తేన హి పూర్వం ముముక్షూణాం సాధారణ్యేన నిత్యం భగవదర్చనం విహితం. వక్ష్యతి చ "సగుణే బ్రహ్మ" ణీత్యాదినా. సగుణం నామ సాకారం, నారాయణరూపం బ్రహ్మేత్యర్థః. తస్యా ప్యర్చాస్వరూపత్వం వక్తవ్యం. బుద్ధిం నివేశ్యేతి. తత్ర బుద్ధినివేశనస్య సులభత్వాత్. ఉచ్యతే చ శ్రీశాస్త్రే భగవతా భృగుణా – సాలంబం సగుణం శ్రేష్ఠం సకలం కౌతుకార్చనం, సకామాకామయో ర్భోగ్య మైహికాముష్మిక ప్రద" మితి, కౌతుకశబ్దేన బింబ ముచ్యతే. శ్రీశాస్త్రే కౌతుకశబ్దః పంచసు బేరే ష్వన్యతమవాచక ఉచ్యతే. ఆముష్మికం మోక్షః. యత్నం కుర్యాదితి. తదర్చనధ్యానాది పూరస్య యత్నస్య వివక్షితత్వాచ్చ. తత్రనిర్గుణోపాసన మాత్రం యది వివక్షితం నిర్గుణ మాశ్రయే దిత్యే తావతా అలం. బుద్ధిం నివేశ్య నిర్గుణ మాశ్రిత్యేతి నివేశనాశ్రయణయోస్తుల్యతయోక్తే స్తదుభయానుకూలో వ్యాపరోయత్న ఇతి యుజ్యతే. తత్ర సగుణే బుద్ధి నివేశనానుకూలో వ్యాపారః తదర్చాప్రతిష్ఠాపనారాధనారూపః. నిర్గుణా శ్రయణానుకూల వ్యాపారస్తు. కేవలం సర్వత్ర వాసుదేవోఽస్తీత్యేవం భావనారూపః. నిర్గుణాపేక్షయా సగుణ మేవ పరమితి న సంశయః. నిర్గుణం హేయగుణరహితమాత్రం, సగుణంతు సమస్తకల్యాణ గుణభూషితం. శ్రీశాస్త్రే మరీచిరాహ – "ఏవం

సకళం సంకల్ప్య" ఇత్యారభ్య "కల్యాణ గుణనిధిం ధ్యాయే" దితి వా సాధికారే భృగు రాహ. – "అవ్యయ స్యా వ్య రూపే తు ఆకాశ స్యోపమ స్స్మృతః ఏతైస్తు నిష్కళం నామ పరమాత్మేతి కీర్త్యతే. నిష్కళం, సకళం త్రిధా, సర్వవాదస్తు సందేహైః పూర్వపక్షస్తు నిష్కళం. నిష్కళం సకళం బ్రహ్మ ఇతి శాస్త్రస్య నిశ్చయః, నిష్కళం పూర్వ మేవ స్యాత్పశ్చాత్సకళ ముచ్యతే. నిష్కళాత్సకళో జాతః సర్వత్ర పరిపఠ్యతే, పుష్పే నష్టే ఫలం నాస్తి తస్మాత్స కళనిష్కళౌ, ఏవం తు సకళం ప్రోక్తం గుహ్య మేత దుదాహృత" మితి. అయ మర్థః – బ్రహ్మణో నిష్కళస్వరూప మాకాశో పమం నీరూపం, సర్వవ్యాపకమిత్యర్థః. పరమాత్మనో రూపం త్రివిధం – నిష్కళం, సకళం, నిష్కళసకళం చేతి. అత్ర కేచిత్ కేవలం నిష్కళ మితి, కేచిత్ కేవలం సకళ మితి చ వివదన్తి. అత్ర కేవలం నిష్కళ మితి పూర్వపక్షః. సిద్ధాన్తస్తు నిష్కళాత్సకళం భవతీతి. తత్ర దృష్టాంతః పుష్పాత్ఫల మితి. అనేన దృష్టాంతేన పుష్పాపేక్షయా ఫలస్య భోగ్య త్వా చ్ఛ్రైష్ఠ్య మవగమ్యతే. శ్రుత్యా చ భగవద్గుణ శ్రవణాది ప్రార్థన ముచ్యతే – "భద్రం కర్ణేభిశ్శృణయామ దేవాః .... యదాయు" రితి. అయ మర్థః, – హే దేవాః, యజత్రాః భగవన్తమారాధయన్తః, వయం, కర్ణేభి శ్శ్రోత్రైః, భద్రం సర్వమంగళం తద్గుణం, శృణయామ, భద్రం, అక్షిభి ర్నేత్రైః, తత్స్వరూపం, పశ్యేమ, స్థిరై రంగై రుపలక్షితాః తుష్టువాంసః తం స్తువంతః, తనూభిః, దేవస్య నారాయణస్య హిత మనుకూలం, ఆయు, ర్వ్యాశేమ ప్రాప్నువామ, ఇతి. అత్రదేవాన్ ప్రతి ప్రార్థనాయాం దేవహిత మిత్యత్ర దేవశబ్దస్య పరమాత్మపరత్వం యుక్తం. [శ్రు] "ఏకో దేవో బహుధా సన్నివిష్టః ఏకః పురస్తాద్య ఇదం బభూవ" ఇత్యారభ్య "అపుషే తు దేవ" ఇతి. అత్ర దేవ శబ్దేన నారాయణః ప్రతిపాద్యతే; రుద్రాదీనాం పూర్వత్రాపరత్ర చ గృహీతత్వాత్. "సహస్రశీర్షం.....విశ్వం నారాయణం దేవ" మితి శ్రవణాత్. నను "దహరం విపాప్మ" మిత్యారభ్య "తస్మిన్ యదంత స్తదుపాసితవ్య" మితి రుద్రస్య దహరోపాస్యత్వం శ్రూయతే, పూర్వం తత్ర 'విశ్వాధికో రుద్రోమహర్షి' రితి సత్వా; దితిచే, న్న; [శ్రు] "స నో దేవ శ్శుభయా స్మృత్యా సంయు నక్తు" ఇతి తస్య జ్ఞానదాతృతయా

ప్రార్థితత్వాత్. శంకరాద్జ్ఞాన మన్విచ్ఛే" దితి వచనేన తస్య జ్ఞానప్రదత్వ మవగమ్యతే. తతః 'యస్మా త్పరం నాపర మస్తి' త్యారభ్య "పూర్ణం పురుషేణ సర్వ" మిత్యాదినా పురుష శబ్ద వాచ్యః పరమపురుషః దహరోపాస్య ఉచ్యతే. దహరం నామ హృదయాకాశం, తస్మి న్నుపాస్యత్వం నారాయణస్యేతి బహ్వ్యశ్శ్రుతయ స్మృతయశ్చ నిగదంతి. [శ్రు] "స య శ్చాయం పురుషే, య శ్చాసా వాది త్యే, స ఏక" ఇత్యుచ్యతే. ఆదిత్యే నారాయణస్య వాస్తవ్యత్వ ఛాందాగ్యాది సిద్ధం. ఇత్యల మత్ర విస్తరేణ. నన్వత్ర ఉపాసితవ్య మితి ఉపాసనశబ్దేన ధ్యానం విధీయతే, తతోయత్ర యత్రోపాసనం విధీయతే నార్చనం తత్ర తత్ర భవతీతి చే, న్న ; ఉపాసనశబ్దః ప్రాయో బాహ్యకరణ వ్యాపార ఏవ ప్రయుజ్యతే. దేవ మివ ఆచార్య ముపాసీ తేత్యత్ర కిం ధ్యానం విధేయం? శుశ్రూషా హి తదుపాసనం. ఉపాసన మౌపాసన మితి చాభిన్నార్థం. అగ్నౌ హోమక్రియా త థోచ్యతే. సంధ్యా ముపాస్యే త్యత్ర కిం ధ్యానమాత్ర ముచ్యతే? అపి తు ధ్యాన సహితం జలే నార్ఘ్యప్రదానాదికం? న చ యుగపతచ్ ధ్యాన బాహ్య కరణవ్యాపారయో స్సంభవో నేతి వాచ్యం; సంభవ స్యావిరోధాత్. జయ సంహితాయాం – "శయనాసనయానాదా వాసక్త శ్చాపి భోజనే, హృద్గతం న త్యజే ద్ధ్యాన మానంద ఫలదం హిత" మితి. విష్ణుధర్మే భగవాన్ శౌనక ఆహ – "ఉత్తిష్ఠం శ్చింతయ హరిం వ్రజం శ్చింతయ కేశవం, భుంజం శ్చింతయ గోవిందం స్వపం శ్చింతయ మాధవ" మితి. అత ఏవాహ భగవాన్ – "యే తు సర్వాణి కర్మాణి మయి సన్న్యస్య మత్పరాః, అనన్యేనైవ యోగేన మాం ధ్యాయంత ఉపాసత" ఇతి. అత్ర ధ్యానయుక్త మర్చన ముపాసన శబ్దే నోచ్యతే. ఏవంచ సంతతం భగవదారాధనపరత్వం జన్మనః ఫల సిద్ధం. ఉక్తం చ – "మనీషి ణో హి యే కేచి ద్యతయో మోక్షకాంక్షిణః, తేషాం వై ఛిన్నతృష్ణానాం యోగక్షేమవహో హరిః" "అనన్యా శ్చింతయంతో మాం యోజనాః పర్యుపాసతే, తేషాం నిత్యాభియుక్తానాం యోగక్షేమం వహామ్యహం శరీరారోగ్య మర్థాంశ్చ భోగాం శ్చైవానుషంగికాన్, దదాతి ధ్యాయినాం నిత్య

మపవర్గప్రదో హరిః. సమస్తలోక నాథస్య దేవదేవస్య శార్ఙ్గిణం, సాక్షా ద్భగవతో విష్ణోః పూజనం జన్మనః ఫల" మితి.

నను భగవద్వైఖనసస్సూత్రే – "యోఽసావసౌఽహంఽయోఽహం ఽసోఽసావిత్యాత్మో పాసనక్రమేణ వా సందధీత" ఇతి. తథా శ్రీపాంచరాత్రే – "యోఽహంసోఽహ మనేనైవా వ్యద్వ్యే తేన సదైవ హి, ఏవ మేవ సమభ్యా సాన్మతిమాన్ ఛిన్న సంశయః. తత్ప్రభావాచ్చ తేనైవ తథాకాలేన జాయతే" ఇత్యారభ్య "ధ్యాతృధ్యేయావిభాగేన యావత్తన్మయతాం వ్రజేత్, ... బ్రహ్మసంపద్యతే తదే" తి చ జీవబ్రహ్మణో రై క్యాభిధానే సతి కథ ముపాస్యోపాసక భావ ఇతి చే, దుచ్యతే శ్రీ వైఖానస సూత్ర వ్యాఖ్యానే శ్రీశ్రీనివాస వేదాంత దేశికేన తదర్థ ఉక్తః. జీవ బ్రహ్మణో శ్శరీర శరీరిభావే నైక్యం, అథవా ఽఽత్మోపాసనక్రమే ణేతి "మనోబ్రహ్మ ఉపాసితే" త్యాదా వివ స్వాత్మని పరమాత్మ దృష్ట్యా ఉపాసనం విహిత మితి జ్ఞేయం. శ్రీపాంచరాత్ర రక్షాయాం శ్రీ వేంకటనాథ వేదాన్తదేశికే నైవ మేవ సమర్థితం. అన్యథా – "పరమం సామ్య ముపైతి" "మమ సాధర్మ్య మాగతా" ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతి విరోధ ఇతి. శ్రీవిఖనసా బ్రహ్మపద మభ్యేతీ త్యే వోక్తం న తు తన్మయోభవ తీతి. ఉచ్యతే చ – "తాదాత్మ్యానుసంధానం స్వస్య తత్ పూజార్హత్వసిద్ధయ"

ఇతి – "న్యాసేన దేవమంత్రాణాం దేవతాదాత్మ్య సంభవాత్, అప్రాకృతాంగ కరణా త్పూజా మర్హతి సాధక" ఇతి. దేవమంత్రాః పురుషసూక్తదః, తైర్న్యాస శ్శాస్త్రోక్తప్రకారః "వైష్ణవం వామన మాలభేత స్పర్ధమావో విష్ణు రేవ భూ త్వేమాన్ లోకా నభిజయ" తీత్యాదౌ తాదాత్మ్యప్రతిపాదనం సామ్య ఏవ పర్యవస్యతి. తథా బ్రహ్మ సంపద్యతే తదా" ఇత్యాదౌజ్ఞేయం. నిత్యశుద్ధే భగవతి అశుద్ధ మాత్మానం. సంయోజ్యా భేద భావనాయాం స్వాత్మాపి విశుద్ధో భవతి, అథ తదారాధన యోగ్యోభవతీ త్యాశ యః. "య థోదకం శుద్ధేఽశుద్ధ మాసిక్తం తాదృగేవ భవతి, ఏవం మునేర్విజానత ఆత్మాభవ" తీతి కాఠకోపనిషది శ్రూయతే.

కాఠకోపనిషన్మంత్రాణాం విగ్రహారాధనపరత్వం

తత్రోపనిషది పరమాత్మనో నిష్కళస్వరూపమభిధాయ తస్యసుఖే నోపాసితు మశక్యత్వా త్సుఖోపాస్యం ప్రతిమార్చన రూపం ప్రతిపాద్యతే. "న సంధృశే తిష్ఠతి రూప మస్య న చక్షుషా పశ్యతి కశ్చ నైనం, హృదా మనీషా, మనసాఽభిక్లిప్తో యయ ఏనం విదు రమృతా స్తే భవన్తి" ఇయం శ్రుతిః పరమాత్మనో బింబక్లిప్తౌ శ్రీశ్రీనివాస దీక్షితైః ప్రమాణతయో పన్యస్తా. తదుక్తోఽర్థశ్చ పూర్వం దర్శితః. ఇత ఊర్ధ్వమాసమాప్తి తదానుగుణ్యేనార్థః ప్రదర్శ్యతే – "యదా పంచావతిష్ఠన్తే జ్ఞానాని మనసా సహ, బుద్ధిశ్చ న విచేష్టేత తా మాహుః పరమాం గతిం." అయ మర్థః – యదా భగవదారాధన కాలే, పంచజ్ఞానాని నేత్రాదీంద్రియాణీత్యర్థః. మనసా సహ సాకారేపరమాత్మని, అవతిష్ఠన్తే నిష్ఠితాని భవన్తి నేత్రం తద్రూపే, శ్రోత్రం తద్గుణశ్రవణే, త్వక్ తస్య స్పర్శే, జిహ్వా తన్మంత్రోచ్చారణే, ఘ్రాణం తదర్పితతులస్యాఘ్రాణేచ, ప్రసక్తాని, తాం తదవస్థాం, పరమాం గతి మాహుః ఇత్యభిప్రాయః. [శ్రు] "తాం యోగ మితి మన్యంతే స్థిరా మింద్రియధారణాం, అప్రమత్తస్తథా భవతి యోగీ హి ప్రభవాప్యయౌ" అయ మర్థః – తాం భగ వద్విషయాం, స్థిరాం ఇంద్రియధారణాం యోగ మితిమన్యంతే. [శ్రు] "నైవ వాచా న మనసా ప్రాప్తుం శక్యో న చక్షుషా, అస్తీతి బ్రువతోఽన్యత్ర కథం త దుప లభ్యతే". అయమర్థః – పరమాత్మా వాచాన లభ్యః, తథాన మనసా, తథా న చక్షుషా, అస్తీతి బ్రువతః, అస్తి కస్యే త్యర్థః, తద్బ్రహ్మ. అన్యత్ర హృదయా దర్చాయా శ్చాన్యత్ర స్థానే కథ ముపలభ్యతే? ఇతి. [శ్రు] "అస్తీత్యే వోపలబ్ధవ్య స్తత్వ భావేన చోభయోః, అస్తీత్యేవోపలబ్ధవ్య స్తత్వభావః ప్రసీదతి". అయ మర్థః – ఉభయోర్హృదయేబింబేచ, తత్త్వభావేన తత్త్వ స్వరూపేణ, ఉపలబ్ధవ్యో వేద్యః తత్త్వభావః పరమాత్మస్వరూపం, ప్రసీదతి సుఖోపాస్యం భవతీత్యర్థః. "అంగుష్ఠమాత్రః పురుషోఽంతరాత్మా సదా జనానాం హృదయే సన్నివిష్టః, తం స్వా చ్ఛరీరా త్ప్రవృహే న్ముంజాది వేషికాం ధైర్యేణ తం విద్యాచ్ఛుక్ర మమృత" మితి. అథ హృదయ నిష్ఠితః పరమాత్మా కథం ప్రతిమాయా మావాహ్యః? ఇత్యత్రాహ – జనానాం హృదయే సదా

సన్నివిష్టః అంతరాత్మా పురుష శ్శ్రీమన్నారాయణః, అంగుష్ఠమాత్రః మనుష్యహృదయా ను రూపాంగుష్ఠ ప్రమాణ స్సన్, జనహృదయే, స్థిత ఇత్యర్థః. తం పురుషం, ముంజాత్తృణ విశేషాత్, ఇషికాం తదంతస్థితామివ, స్వాత్ శరీరాత్ ధైర్యేణ ప్రవృహేత్ పృథక్కుర్యాత్, హృదయాద్బింబే ఆవాహయే దిత్యర్థః. అత్రాంతరాత్మాపురుష ఇతి పరమాత్మా గృహ్యత ఇతి వేదాంత శాస్త్రే ప్రమితాధికరణే నిర్ణీతం. తం విద్యాత్ ఉపాసీత, ఆరాధయే దితి యావత్. భగవతా మరీచినా శ్రీశాస్త్రే ఉచ్యతే – "ఏవం సదా ధ్యాతు మశక్యత్వా ద్బింబాది ష్వావా హ్యార్చయే" దితి. న చా త్ర హృదయ ఏవ ధ్యేయత్వ మభిధీయతే ఇతివాచ్యం; తథాసతి పృథక్కరణోక్తే ర్వ్యర్థత్వాత్. యది హృద్యుపాస్యత్వం వివక్షితం, తర్హి తం విద్యాది త్యలం. అత ఉక్తార్థ ఏవ పృథక్కరణే స్వరసః; ముండోపనిషది– "యదా పశ్యత్యన్య మీశ మస్య మహిమాన" మితి వాక్యేచాయమర్థః ప్రత్యభిజ్ఞాప్యతే. అన్యం స్వవ్యతిరిక్తం ప్రతిమారూపిణం, పశ్యతీత్యర్థః.

ఇతి శ్రీరామభద్రదాసదాసస్య శ్రీ వైఖానసాత్రేయకుల
తిలక శ్రీవరద రాజసూరినందనస్య శ్రీకృష్ణాంబి
కాగర్భసంభవస్య శ్రీవిఖనసాచార్యచరణార
వింద స్మరణజనిత శ్రీమన్నారాయణ
పారమ్యావగమస్య సుందర రా
జస్య కృతి షూత్తమబ్ర
హ్మవిద్యాసారే ద్వి
తీయోఽ ధికారః.
శ్రీరామభద్రః
ప్రీయతాం.
శ్రీః

శ్రీరస్తు
శ్రీనివాసాయనమః

ఉత్తమ బ్రహ్మవిద్యాసారః

తృతీయాధికారః

క్రీడాశబ్ద స్యార్థాంతరస్వీకారేఽనుపపత్తికథనం

– "ఆత్మక్రీడ ఆత్మరతిః క్రియావా నేష బ్రహ్మవిదాం వరిష్ఠ" ఇతి శ్రుతేః కేచి దేవ మాహుః – స్వాత్మాభిన్నే పరమాత్మని క్రీడా, నతు పుత్రాదౌ యస్య తథా రతి ర్యస్యతాదృశః, క్రియావాన్ జ్ఞానధ్యానవైరాగ్యక్రియావాన్, బ్రహ్మవిదాం వరిష్ఠ ఇతి. త న్న మనోరమమ్; ! అస్యాముపనిషది బహుత్ర జీవబ్రహ్మణోర్భేద ఏవ ప్రతిపాద్యతే. తథా రూపవత్త్వంచ [శ్రు] "ద్వా సుపర్ణా సయుజా సఖాయా సమానం వృక్షం పరిష స్వజాతే" ఇతి – "సమానే వృక్షేపురుషో నిమగ్నోఽనీశయా శోచతి ముహ్యమానః, జుష్టం యదా పశ్యత్యన్య మీశ మస్య మహిమాన మితి వీతశోకః" ఇతి. – అయమర్థః – అనీశయా భగవదధీనత్వాత్ స్వయ మసమర్థయా, మాయయా ముహ్యమానః, పురుషో జీవః, శోచతి. యదా జుష్టం సమస్తసురమునిసేవితం, అన్యం స్వహృదయా దావిర్భూత మర్చారూపిణం, ఈశం నారాయణం, "పతిం విశ్వస్యాత్మేశ్వర" మితి శ్రుతేః; పశ్యతి. తదాస్య మహిమానం చ పశ్యతి, తదా వీతశోకో భవతీతి. "యదా పశ్యః పశ్యతే రుక్మవర్ణం కర్తార మీశం పురుషం బ్రహ్మయోనిం, తదా విద్వాన్ పుణ్యపాపే విధూయ నిరంజనం పరమం సామ్యముపైతి". అయమర్థః. – యదా సమారాధనకాలే, పశ్యతీతి పశ్యో జీవః, రుక్మవర్ణం స్వర్ణమయత్వాత్ స్వర్ణాలంకృతత్వాద్వా సువర్ణచ్ఛాయం, ప్రతిమారూపం, బ్రహ్మణశ్చతుర్ముఖస్య, యోనిం జన్మకారణమ్, పురుషం, పరమ పురుషం, పశ్యతే, తదా, పుణ్యపాపే విధూయ, నిరంజనః కర్మలేపరహితః, పరమం సామ్యం భగవత్సాయుజ్యం, ఉపైతీతి. ఉచ్యతే మహాభారతే "సురూపాం ప్రతిమాం విష్ణోః ప్రసన్నవదనేక్షణాం, కృత్వాఽఽ

త్మనః ప్రీతికరీం సువర్ణరజతాదిభిః, తా మర్చయే త్తాంప్రణమే త్తాం స్మరేత్తాం విచింతయేత్, విశత్యపాస్తదోషస్తు తామేవబ్రహ్మరూపిణీ" మితి – "ప్రాణో హ్యేష య స్సర్వభూతైర్విభాతి విజానన్ విద్వాన్ భవతే నాతివాదీ, ఆత్మక్రీడ" ఇత్యాది. అయమర్థః – ఏషప్రాణః పరమాత్మా, యః, సర్వభూతైః పాంచభౌతిక శిలాదిరూపేణ ఉపలక్షిత ఇత్యర్థః. విభాతి విశేషేణావిర్భూయ భాతి. తం విజానన్ విద్వాన్, అతివాదీ ప్రతిమా రూపిణం భగవంత మతీత్య వదతీతి తథోక్తో, నభవతే, అయం పరమాత్మైవేతి వదతీత్యర్థః, స; ఆత్మనా పరమాత్మనా, ప్రతిమారూపిణా సహ, క్రీడతి పూర్వోక్తరీత్యా విహరతి. అనేన బాహ్యకరణ వ్యాపార రూపక్రియోక్తా. క్రీడా బాహ్యా, సాధన, సాపేక్షత్యుక్తః. కేవలం బాహ్య కరణవ్యాపారేణ కిమపి న ప్రయోజనం. అత ఆహ – "ఆత్మరతి" రితి. రతిర్నామ ఇచ్ఛావిశేషః. సా హి నాయ కస్య నాయికాయాం, నాయికాయా నాయకే వా యది, కావ్యనాటక యోఃశృంగారరసస్య స్థాయితాం ప్రాప్నోతి గురుదేవతా విషయా యది భక్తినామా భావః. భక్తిస్సాధన ముపాసన మిత్యేతే ఏకార్థకా ఇత్యాహుః ఏవం చ రతి ర్మానసక్రియా. సా తు బాహ్యసాధన నిరపేక్షా. ఉక్తరూప భగవద్విషయోభయ క్రియావతో బ్రహ్మవిద్వరిష్ఠత్వం యుజ్యతే. ఉభయో రపి మానసత్వే పృథగ్గ్రహణం వ్యర్థం స్యాత్; రత్యపేక్షయా క్రీడాయా; క్రీడాపేక్షయా రతేర్వా వ్యతిరేకాభావాత్. ఉభయ క్రియావత్వ మేవ శ్రేష్ఠ మి త్యాశయే నాహ భగవాన్ విఖనాః – "భక్త్యా భగవన్తం నారాయణ మర్చయే" దితి. తత్రా ప్యర్చయే దితి సాక్షాద్విహితత్వా దర్చనస్య ప్రాధాన్యం. నచ – యుగపద్ధ్యానార్చనక్రియయో స్సంభవోన స్స్యాదితి వాచ్యం; ధ్యానం నామ హి తదేకచింతనం. తస్య విషయాన్తరవర్తిత్వేఽపి బహిస్తదన్య విషయా క్రియా సంభవ త్యేవ. కామినీ సదా జారవిషయ చింతన పరాఽపి గృహకృత్యం కరోత్యేవ. శ్రూయతేహి – "యోషా జార మివ ప్రియ" మితి. తథా సతి ఏక విషయమోర్ధ్యానార్చన యో స్సమం సంభవః కథం నోప పద్యతే ? ఉచ్యతే – "మాం ధ్యాయంత ఉపాసత" ఇతి. న చ – అస్తు నామసరూపం బ్రహ్మ. తేన సహ మనసాకల్పితై స్సాధనైః క్రీడా యది

తస్యాత్మక్రీడత్వం భవత్యేవ, కిమర్థం బాహ్యవ్యాపార? ఇతి వాచ్యం; భగవద్విషయే కేవలం మానసోపచారాత్కాయికోపచారస్య శ్రైష్ఠ్య ప్రతిపాదనాత్. ఉచ్యతే హి శ్రీశాస్త్రే భగవతా భృగుణా – "మానసీ హోమ పూజా చ బేరపూజా త్రిధాస్మృతా" ఇత్యారభ్య "యథోపయోగశక్యత్వా త్కర్తుం పుష్పాదిపూజనం, చక్షుషః ప్రీతికరణా న్మనసో హృదయస్యచ ప్రీత్యా సంజాయతే భక్తి ర్భక్తస్య సులభో హరిః, తస్మాత్త్రయాణా మేతేషాం బేరపూజా విశిష్యత" ఇతి. భగవతా చోచ్యతే భృగోశ్చ మునిశ్రైష్ఠ్యం – "మహర్షీణాం భృగు రహ" మితి. మనః కల్పితద్రవ్యై రారాధనాపేక్షయా సాక్షా ద్ద్రవ్యై రారాధనం శ్రేష్ఠ మిత్యత్ర కా విచికిత్సా? అత ఏవ తత్తద్ద్రవ్యాలా భే తత్తద్బుద్ధ్యా పుష్పై రర్చన ముచ్యతే. తేషా మ ప్యలాభే మనసా భావనం చ విధీయతే – "శ్రేయాన్ ద్రవ్యమయా ద్యజ్ఞా ద్జ్ఞానయజ్ఞః పరంతప" ఇతి. అస్యార్థ ఏవముక్తః – ఉభయాకారే కర్మణి ద్రవ్యమయాదంశాత్ జ్ఞానాంశ శ్శ్రేయానితి. అన్యధా "పత్రంపుష్పంఫలం తోయం యో మే భక్త్యా ప్రయచ్ఛతీ" త్యాది నోక్తస్య పత్రాదిద్రవ్యదాన స్యాత్యంత ప్రియత్వేన భగవదంగీకార ప్రతిపాదనవిరోధః. మోక్షధర్మే– "యాః క్రియా స్సంప్రయుక్తాస్స్యురేకాంతగతబుద్ధిభిః, తా స్సర్వా శ్శిరసాదేవః ప్రతిగృహ్ణాతివా స్వయ" మితి. ఏవంచ సర్వవిద్యాప్రతిష్ఠా బ్రహ్మవిద్యా నామ పరమాత్మవిషయజపహోమార్చన ధ్యానాత్మికా పరే త్యుచ్యతే, సై వోత్తమ విద్యా. ఇయం విద్యా బ్రహ్మణా ప్రథమ మథర్వాయ ప్రోక్తేతి శ్రూయతే ముండోపనిషది – "బ్రహ్మాదేవానా" మిత్యారభ్య "అథర్వాయజ్యేష్ఠపుత్రాయప్రా" హేతి. బ్రహ్మశబ్ద వాచ్య ఏవ విఖనావిఖనస ఇత్యాది శబ్దానాం చాభిధేయ ఇత్యుక్తం, అథర్వశబ్దేన భృగుమహాముని రుచ్యత ఇత్యవగమ్యత ఇత్యుక్తమ్. ఆరాధనాత్మికా ఉత్తమబ్రహ్మవిద్యా విఖనోऽపరనామ్నా బ్రహ్మణా భృగు ముఖ్యేభ్యః పుత్రేభ్య ఉపదిష్టేతి సమవగమ్యతే. భాగవతే ఏకాదశ స్కంధే సప్తవింశాధ్యాయే భగవన్త ముద్ధవః పృచ్ఛతి – "క్రియా యోగం సమాచక్ష్వ భవదారాధనం విభో" ఇత్యారభ్య "నిస్సృతం త్వన్ముఖాంభోజా ద్యదాహ భగవానజః, పుత్రేభ్యోభృగుముఖ్యేభ్యో దేవ్యై చ భగవాన్ భవ" ఇతి. అతో

వృద్ధహారీత స్మృతౌ అష్టమాధ్యాయే – "అథ వక్ష్యామి రాజేంద్ర విష్ణుపూజావిధింపరం, శ్రౌతం మహర్షిభిః ప్రోక్తం వశిష్ఠాద్యైః పురాతనైః. వైఖానసై శ్చ భృగ్వాద్యై" రిత్యాది. తత్రైవ – "పూర్వం విఖనసే విష్ణుః ప్రోక్తవాన్ స్వయమచ్యుతః, భృగోః ప్రోక్తం విఖనసా భృగుణా చ మమేరిత" మితిచ. తథా విష్ణుధర్మోత్తరే శౌనకః – "కథయామి యథాపూర్వ" మిత్యారభ్య "బ్రహ్మణో వ్యక్తజన్మన" ఇత్యంతం. శ్రూయతేచ తస్యాం – "తస్మా దాత్మస్థం హ్యర్చయే ద్భూతికామ" ఇతి – "క్రియవా నేష బ్రహ్మవిదాం వరిష్ఠ" ఇతి చ – "నాయ మాత్మాబలహీనేన లభ్యో నచ ప్రమాదా త్తపసో వాప్యలింగాత్, ఏతైరుపాయై ర్యతతే యస్తు విద్వాన్ తస్యైష ఆత్మా విశతే బ్రహ్మధామ" ఇతి. అయమర్థస్స్ఫుటం హినస బ్రహ్మణా సూత్రేఽభిధీయతే – 'నిత్యం గృహే దేవాయతనే వా భక్త్యా భగవన్తం నారాయణ మర్చయే' దిత్యాదినా. తదుపరిష్టమర్థం ప్రపంచయన్తి శ్రీభృగ్వాదయో మహర్షయః. శ్రీ శాస్త్రే వాసాధికారే భృగుః – "వైదికే నైవ మార్గేణ మన్త్రైర్వేదోద్భవై. స్తథా సమాహితమనా భూత్వా పూజయ న్విష్ణు మవ్యయం. తస్య విష్ణోః పదం గచ్ఛే" దితి. భృగ్వాదీనాం మహర్షిత్వం, తేషాం చ భృగోర్ముఖ్యత్వం భగవతైవోచ్యతే – "మహర్షయ స్సప్త పూర్వ" ఇత్యాదినా – "మహర్షీణాం భృగురహ" మిత్యనేన చ. కిమధికేన? ముండోపనిషదాద్యుక్తపరమాత్మోపాసనమేవ శ్రీవిఖనస భృగు మరీచి కాశ్యపాత్రిభిః శ్రీ వైఖానసభగవచ్ఛాస్త్రే ప్రపంచిత మితి నిష్కర్షః. కించ శ్రీశాస్త్రే వాసాధికారే భగవతా భృగుణోచ్యతే – "మమాపి దేవదేవేన బ్రహ్మణా పరమేష్ఠినా, యదుక్త మనుమానార్థం పూర్వ మేవ ప్రదర్శితమ్" ఇత్యారభ్య "ఘంటానినాదవత్పూర్వం ప్రణవం సమ్యగుచ్చరేత్" ఇత్యాదినా ప్రాణాయామం విధాయ "ప్రణవోధనుశ్శరోహ్యాత్మా బ్రహ్మ తల్లక్ష్య ముచ్యతే, అప్రమత్తేన వేద్ధవ్య" మితి. ఏతదుపనిషద్వచన మేవ తత్ర దృశ్యతే, భృగోర్బ్రహ్మణోపదేశాచ్చ.

ఉపనిషత్ప్రతిపాదిత పురుషశబ్దస్య నారాయణవాచకత్వమ్

నను - ముండోపనిషది సరూపస్య బ్రహ్మణః క్రియారూపముపాసనం విధీయత ఇతి బ్రూషే ! అస్తు నామ, తదంగీకుర్మః ; త న్నారాయణ విషయ మితి కథ? మితి చే, దుచ్యతే - బ్రహ్మణాఽథర్వాయోపదిష్ట మిత్యుక్తం. అథర్వాపరనామధేయో భృగు రితి నిర్ధారితం. భృగుణాచ నారాయణోపాసన మేవ ప్రపంచితం నాన్యత్. కించ తత్ర శ్రూయతే - "యథా నద్య స్స్యందమానా స్సముద్రేఽస్తం గచ్ఛంతి నామరూపే విహాయ, తథా విద్వా న్నామరూపా ద్విముక్తః పరాత్పరం పురుష ముపైతి దివ్య" మితి. పరః పురుషో నారాయణ ఇతి న విదితం కే నానున్మత్తేన ? "అథ పురుషో హవై నారాయణ" ఇతి శ్రుత్యా కేవలం పురుషశబ్దో ఽపి నారాయణ వాచక ఇతి జ్ఞాయతే. అత్ర చ "యదా పశ్యః పశ్యతే రుక్మవర్ణం కర్తార మీశం పురుషం బ్రహ్మయోని" మితి శ్రూయతే. శ్రీశాస్త్రే - "సువర్ణవర్ణం రక్తాస్యం రక్తనేత్రం సుఖోద్వహ" మితి భగవతస్స్వర్ణవ ర్ణత్వముచ్యతే. పునశ్చాత్రశ్రూయతే - "ఉపాసతే పురుషం యే హ్యా కామాస్తే శుక్ర మేత దతివర్తన్తి ధీరా" ఇతి. అత్రోపాసత ఇతి భగవదర్చన మేవాభి ధీయతే. ఉపాసనాశబ్దః ప్రాయః కాయికక్రియా రూపసేవాయా మేవ వర్తత ఇత్యుక్తం. శుక్ర మతివర్తన్తీతి. న పునర్జన్మాప్నువన్తీత్యర్థః. శుక్రం నామ జననహేతుభూతం శుక్లం. ఛాందగ్యేచ పురుషశబ్దః పరమపురుష వాచక తయాశ్రూయతే - "య ఏషోఽంతరాదిత్యే హిరణ్మయః పురుష" ఇతి. అస్య దేవతాన్తరపరత్వం న భవతి; అగ్రే - "కప్యాసం పుండరీక" మిత్యాదినా తస్య పురుషస్య పుండరీక సమనయనత్వ ప్రతిపాదనాత్. షష్ఠాధ్యాయాన్తే భగవద్వచనం - "యోగినా మపి సర్వేషాం మద్గతే నాంతరాత్మనా, శ్రద్ధావాన్ భజతే యో మాం స మే యుక్తతమో మత" ఇతి. అనేన సర్వవిధ యోగిభ్యోఽపి భగవత్ప్రతిమాఽఽరాధన క్రియావత ఏవ సర్వశ్రైష్ఠ్యం ప్రతిపాద్యతే. తథాహి - మద్గతేనాంతరాత్మనా మన్నిష్ఠిత మనసా, మయి నిరంతరం మనోనివేశ్యేత్యర్థః, తథా వక్ష్యతి - "మయ్యావేశ్య మనోయే మాం నిత్యయుక్తా ఉపాసత" ఇతి. అనే నావిచ్ఛిన్నస్మరణ ముక్తం. శ్రద్ధావాన్

న్యాయేన మదారాధనోపయుక్త ద్రవ్యార్జనే త్వరావాన్, మాం, భజతే సేవతే. సేవా నామ పరిచర్యా, అర్చన ప్రణామస్తుత్యాదిరూపాక్రియా. తాం కరోతి, స మే యుక్తతమ ఇతి. అత్రాయం సంగ్రహః – నిరాకారస్య పరమాత్మనః స్వభక్తో పాసనానుకూలతయా స్వసంకల్పేన సాకారత్వే ప్రమాణ భూతాశ్శ్రుతయః – "ఆదిత్యవర్ణం తమసస్తు పారే" "యదాపశ్యః పశ్యతే రుక్మవర్ణ" మిత్యాదయః. "రుక్మాభం స్వప్నధిగమ్య" మితి. మన్వాద్యాస్స్మృతయో బహ్వ్యః. సాకార స్యాపి తస్య నారాయణ స్వరూపత్వే ప్రమాణభూతా శ్శ్రుతయః – "యథా కప్యాసంపుండరీక మేవమక్షిణీ" త్యాద్యాః. స్మృతయస్తు – "రుక్మాభం స్వప్నధిగమ్యం విద్యాత్తం పురుషం పర" మితి. పరమ పురుషో విష్ణు రితి సిద్ధమేవ. విష్ణో రేవ ముముక్షుభి రర్చనీయత్వే శ్రుతయః – "ప్రవః పాంత మంధస" ఇతి. – "త మాత్మస్థం హ్యర్చయే ద్భూతికామ" ఇతి. అత్రాత్మ శబ్దేన హృదయ ముచ్యతే. తత్రత్యః పురుషో నారాయణఏవ. కాఠకోపనిషదిచ – "త మాత్మస్థం యేऽనుపశ్యంతి ధీరా స్తేషాం సుఖం శాశ్వతం నేతరేషా" మితి. తత్రాత్మ శబ్దేన హృదయ మేవ గృహ్యతే. తత్రత్యః పురుషో విష్ణు రేవేతి స్ఫుట మవ గమ్యతే. తత్రపూర్వం – "విజ్ఞాన సారథి ర్యస్తు మనః ప్రగ్రహ వాన్నరః, సోऽధ్వనః పార మాప్నోతి తద్విష్ణోః పరమం పద" మితి. తత్రైవ – "పురుషాన్నపరం కిఞ్చిత్సాకాష్ఠా సా • పరా గతి." రితి చ విద్యమా నత్వాత్. పురుషశబ్దవాచ్యశ్చ నారాయణ ఏవ; నిరుపాధితయా గృహీ తత్వాత్. ఉచ్యతేహి – "భగవానితి యశ్శబ్ద స్తథా పురుష ఇత్యపి, నిరుపాధీ తు వర్తేతే వాసుదేవేऽమలాశయే." ఇతి. వాసుదేవస్య హృదయేధ్యే యత్వం ధ్యానబిందూపనిషది – "అష్టపత్రం తు హృత్పద్మం ద్వాత్రిం శత్కేసరాన్వితం, తస్య మధ్యే స్థితో భాను ర్భానుమధ్యగతశ్శశీ. శశిమధ్యగతో వహ్నిర్వహ్ని మధ్యగతా ప్రభా, ప్రభామధ్యగతం పీఠం నానారత్న ప్రవేష్టితం. తస్య మధ్యగతం దేవం వాసుదేవం నిరంజనం, శ్రీవత్సకౌస్తుభోరస్కం ముక్తామణివిభూషితం, శుద్ధస్ఫటికసంకాశం చంద్రకోటిసమప్రభం. ఏవంధ్యాయే న్మహావిష్ణు" మితి. ఘుష్యతే శ్రుతిభి

ర్నారాయణస్య స్పష్టం పరమాత్మత్వం; "నారాయణపరంబ్రహ్మ" ఇతి – "ఏకః పురస్తాద్య ఇదం బభూవ యతోబభూవ భువనస్య గోప్తా, యమప్యేతి భువనం సాంపరాయే సనో హ విర్భుత మి వాయుషే త్తదేవ" ఇతి. అత్ర దేవశబ్దేన నారాయణోఽభిధీయతే. పూర్వత్ర "యో బ్రహ్మ బ్రహ్మణ ఉజ్జహార" ఇత్యాదినా రుద్రాదీనా ముక్తత్వాత్. అతో నారాయణ స్యైవాత్ర జగత్కారణ త్వాదికం ప్రతిపాద్యతే. నను శ్రుత్యంతరే – "శివ ఏవ కేవలః" "శంభు రాకాశ మధ్యే." "ఏకోరుద్రో న ద్వితీయాయ తస్థే" ఇత్యాదినా రుద్రస్య కారణత్వ మభిధీయతే. తత్కథం నారాయణస్య కారణత్వ? మితిచే, దుచ్యతే – తత్ర శివాదశబ్దైర్హరి రేవ ప్రతిపాద్యతే, నత్వన్యః ; అన్యత్ర హరే శ్శివాదికశబ్దైః ప్రతిపాదితత్వాత్. అత్రైవ – "శాశ్వతం శివమచ్యుత" మితి – "విశ్వశంభువ" మితి చ వర్తతే. రుద్రశబ్దశ్చ తత్పరతయా నేతుం శక్యతే. నచ – "ఉమాసహాయం పరమేశ్వరం విభుం త్రిలచనం నీలకంఠం ప్రశాంతం, ధ్యాత్వాముని ర్గచ్ఛతి భూతయోనిం సమస్త సాక్షిం తమసః పరస్తాత్" ఇత్యత్ర ఉమాసహాయత్వాదీనాం హరి పరతయా నేతు మశక్యత్వా ద్రుద్ర ఏవ జగత్కారణమితి వాచ్యం; తత్రాపి నారాయణస్యైవ కారణత్వ ప్రతిపాదనాత్. తత్కథ? మితి పృచ్ఛసి యది సమవధేహి. నీలకంఠం ధ్యాత్వా తత్ప్రసాదేన తమసః పరస్తాద్వర్తమానం హరిం గచ్ఛతి, జానాతీత్యర్థః ; గత్యర్థానాం ధాతూనాం జ్ఞానార్థకత్వాత్. – "శంకరాద్జ్ఞానమన్విచ్ఛే" దితిహ్యుచ్యతే. ఆనుశాసనికే చతుశ్చత్వారింశా ధ్యాయే – "ఆత్మభూతో వాసుదేవో హ్యనిరుద్ధో మతౌస్థితః, సంకర్షణోఽహం కారే చ ప్రద్యుమ్నో మనస్థితః. అన్యధా చ చతుర్ధాయ తత్సమ్యా గ్భోత్రతు మర్త్తతి, హిరణ్యాగర్భపి త్రాఖ్యో యత్ర బ్రహ్మ వ్యజాయత. బ్రహ్మణశ్చాపి సంభూత శ్శివ ఇత్యవధార్యతాం, శివత్స్కంద స్సంబభూవ ఏతత్సృష్టి చతుష్టయం" ఇతి. కించ పురుషసూక్తే – "ఆదిత్య వర్ణం తమస స్తు పారే" ఇతి యదుచ్యతే తదేవాత్ర ప్రత్యభిజ్ఞాప్యతే. పురుషసూక్తస్య నారాయణపరత్వంతు శ్రుతిస్మృత్యాదిభి స్సుస్పష్టమనగమ్యతే. తదపహ్నోతు మనున్మత్తః కో వా ప్రవర్తేత? ఇత్యలం విస్తరేణ. భగవదర్చనే స్మృతయస్తు

బహ్వ్యః కాశ్చిదుదాహృతాః, అపి చ శౌనకః – “శ్రుతిషు ప్రబలా మంత్రాస్తే ష్వప్యధ్యాత్మవాదినః, తత్రాపి పౌరుషం సూక్తం న తస్మా ద్విద్యతే పరం. ప్రాయశ్చిత్తే జపే చైవ విష్ణో రారాధనేషు చ, మోక్షే వశ్యేఽగ్న్యుపస్థానే సుపుత్రప్రాపణే తథా. సర్వకర్మ ఫలావాప్తా వారోగ్యేమృత్యునాశనే, ఏతే ష్వర్థే ష్విదం సూక్తం మునయో వినియుంజత” ఇతి. ముశ్చ పురుషసూక్తస్య విష్ణుపరత్వం బ్రవీతి – “బ్రహ్మయజ్ఞే జపన్ సూక్తం పౌరుషం చింతయన్ హరిం, స సర్వాం స్తు జపే ద్విద్వాన్ సాంగోపాంగాన్ ద్విజోత్తమ” ఇతి. వ్యాసః – “తద్విష్ణో రితిమన్త్రేణ సూక్తేన పురుషేణ వా, అనాది మధ్యనిధనం విష్ణు మారాధయేద్ధరిం”. అపరార్కే – “అష్టాక్షరేణ దేవేశ మర్చయే దచ్యుతం నరః,” హారీతః – “ద్విజః పురుషసూక్తస్య విధినా విష్ణు మర్చయే” దితి. శాండిల్యోపనిషది – “దివా న పూజయే ద్విష్ణుం రాత్రౌ నైవ ప్రపూజయేత్, సతతం పూజయే ద్విష్ణుం దివారాత్రం న పూజయే” దితి. అయమర్థః –నాసికాయా దక్షిణే పింగళా, తత్ర చరతి సూర్యః. వామ ఇడా, తత్రచరతి చంద్రః. యదా దక్షిణే వాయు శ్చరతి తదాదివా, యదా వామేచరతి తదా రాత్రిః. మధ్య నాడీ సుషుమ్నా, యదా వాయు స్తత్ర తదా న దివా న రాత్రిశ్చ, తదానీం పూజయే దితి.

అర్చనస్య మోక్షఫలత్వే శ్రుతయః

– “ఉపాసతే పురుషం యే హ్యకామాస్తే శుక్ర మేత దతివర్తన్తి ధీరా” ఇతి. అత్రోపాసనం నామార్చన మేవ వక్తవ్యం. పురుష శబ్దశ్చ నారాయణపరః.

అన్యే తు పురుషం బ్రహ్మవిద ముపాసతే పూజయంతీతి వ్యాచక్షతే. తన్న మనోరమం; పురుష శబ్దస్య బ్రహ్మవిత్పరత్వే మానా భావాత్. కిం చ అకామైః పరమపురుష ఏవ పూజ్యః. తత్పూజనస్యైవ శుక్రాతివర్తన సాధనత్వం యుక్తం. అయ మర్థో భగవతైవోచ్యతే – “మయ్యావేశ్య మనో యే మాం నిత్యయుక్తా ఉపాసత” ఇతి. [శ్రు] “నాయ మాత్మా బలహీనేన లభ్య ఇత్యారభ్య “విశతే బ్రహ్మధామే” తి. అత్రాలింగా త్తతిమారహితా త్తపసో ధ్యానా ర్చన లభ్య ఇతి. చార్థోయుక్తః. “తప ఆలోచన” ఇతి

ధాతో స్తపశ్శబ్దస్యధ్యానపరత్వముపపద్యతే. ఉత్తరత్ర – "ఏతైరుపాయై ర్యతతే యస్తు విద్వా" నితి చ శ్రూయతే. ఉపాయస్య ప్రతిమార్చనాది రూపత్వం యథా యుజ్యతే, న తథాఽన్యరూపత్వం. అర్చనస్య పరమో పాయత్వం హి మత్వా భగవాన్ విఖనాః – "భక్త్యా భగవన్త నారాయణ మర్చయే త్తద్విష్ణోః పరమం పదం గచ్ఛతీతి విజ్ఞాయత" ఇతి బ్రూతే. తస్యా. సూత్రే శ్రుతిప్రమాణంవినా న కోపి విధి స్స్యా దితి తత్సూత్ర మామూలచూడం పరశీలయతాం విదుషాం సువిదితం భవేత్. స హి మహాత్మా భగవదంశభూతః తచ్ఛిష్యభూతో హి భృగుః. సహి మహర్షీణాం శ్రేష్ఠ ఇతి భగవతైవోచ్యతే "మహర్షీణాం భృగు రహ" మితి. తస్య వైఖానసత్వం హారీతోఽప్యాహ – "వైఖానసైశ్చ భృగ్వాద్యై" రితి ఇత్యల మ ప్రకృతేన.

అథ జన్మరహితస్యాపి పరమాత్మనోర్చావతారే ప్రమాణాని

శ్రుతిః – "అజాయమానో బహుధా విజాయత" ఇతి – "ఆవి స్సన్నిహితం గుహాచరం నామ" ఇతిస్మృతిస్తు – "అజోఽపి సన్నవ్యయాత్మా భూతానా మీశ్వరోఽపి సన్. ప్రకృతిం స్వా మధిష్ఠాయ సంభవా మ్యాత్మమాయయా" ఇతి. అన్యత్ర – "అర్చావతారరూపేణ లోకేఽస్మిం శ్చతురానన, అవతారం కరిష్యామి హ్రియా లక్ష్మ్యా సమన్విత" ఇతి. హ్రియా, భూమ్యేత్యర్థః.

అథ ఎరమాత్మనశ్శిలాదిప్రతిమాతాదాత్మ్యే శ్రుతయః

"యతో వీరః కర్మణ్యా స్సుదక్షో యుక్తగ్రావా జాయతే దేవకామ" ఇతి – "పిశంగ రూప స్సుభరో వయోధా శ్శృష్టీ వీరో జాయతే దేవకామ" ఇతి – "శృష్టీతు బలవాన్ బలీ"తి నిఘంటుః. [శ్రు] "అశ్మాన మాఘణం ప్రపద్యే" ఇతి – "యద్దేవానాం చక్షు శ్యాగో అస్తీ" తి. చక్షుషి దేవానా మాగో విష్ణ్వాదీన్ దేవాన్ దృష్ట్వాఽప్య నమస్కారాది రూపోఽపరాధ" ఇతి మాధవీయవ్యాఖ్యా. వారాహపురాణే ద్వాత్రింశదపచార కథనే అప్రణామస్య అపరాధత్వ ముక్తం. ప్రతిమారూపం వినా దేవానాం దర్శనా సంభవాచ్ఛ్రుతి రియం దేవానాం ప్రతిమా రూపత్వే ప్రమాణం. దేవానాం సాక్షాత్స్వరూప దర్శనే కో వా న ప్రణమేత్?. తాదృశాజ్ఞస్య కథం వా

దేవదర్శనం స్యాత్? యద్యపి విష్ణుం వినాఽన్యేషాం దేవానా మర్చారూపే ణావిర్భావే శక్తిర్నాస్తి. తథా ప్యుపాసకానుగ్రహాయ విష్ణు రేవ తత్తద్రూపే ణావిర్భవతి. అతఏవోచ్యతే భగవతా – "కామై స్తైస్తైర్హృత జ్ఞానాః ప్రపద్యంతేఽన్యదేవతాః తం తం నియమ మాస్థాయ ప్రకృత్యా నియతా స్స్వయా. యో యో యాం యాం తనుం భక్త శ్శ్రద్ధయాఽర్చితు మిచ్ఛతి, తస్య తస్యాచలాం శ్రద్ధాం తా మేవ విదధామ్యహ" మితి. స్మృతిస్తు – "దేవా నృషీన్ మనుష్యాంశ్చ పితౄన్ గృహ్యాశ్చ దేవతాః, పూజయిత్వా తతః పశ్చాద్గృహస్థ శ్శేషభుగ్భవే" దితి. మానవ్యః పూర్వముదాహృతాః. తత్ర తత్రవ్యాఖ్యాతృభిశ్చ దేవతాః పాషాణాదిమయీః విష్ణ్వాది ప్రతిమా ఇతి విష్ణు ప్రాధాన్యేనాభిహితం. శ్రూయతేచ – "సమాహిత శ్రద్ధావిత్తో భూత్వే" త్యాది.

అథసన్న్యాసినా మపి భగవదారాధనే శ్రుతయః

శాట్యాయనీయోపనిషది – "కుటీచకో బహూదక శ్చాపీ" త్యారభ్య "పంచ యజ్ఞా వేదశిరః ప్రవిష్టాః క్రియావంతోఽమీ బ్రహ్మవిద్యా" మితి "విష్ణుక్రీడా విష్ణురతయో విముక్తా" ఇత్యాదిశ్చ. అత్ర విష్ణుక్రీడా ఇతి ప్రతిమారూపే ణైవ విష్ణునా హి క్రీడా సంభవతి. సా చ తదుపచార రూపా. రతిర్నామ భక్తిః విష్ణుభక్తిరహితస్య బ్రహ్మ విద్యాయాం నాధికార ఇతి శ్రూయతే అవ్యక్తోపనిషది "న చేమాం బ్రహ్మవిద్యా మశ్రద్దధానాయ బ్రూయా న్నాసూయావతే నామాచానాయ నావిష్ణుభక్తాయ నానృతినే" ఇతి. హంసోపనిషది – "అథనారదో భగవన్తం పరిపృచ్ఛతీ" త్యుపక్రమ్య "యతో బ్రహ్మప్రాప్త్యై యతతే తస్మాద్యతిః" ఇత్యాదినా యతి లక్షణం ప్రతిపాద్య తేన యోగినా "దివ్యసైద్ధసువ్యక్తాదిషు మదర్చనం విశిష్టంభవతీ" త్యుచ్యతే. శ్రీశాస్త్రే – "దేవైః ప్రతిష్ఠితం దివ్యం ఋషిభిః కృత మార్షకం, పురాణ సిద్ధం పౌరాణం మనుష్యైర్మానుషస్థలం. భక్తానుకంపయా దేవో యస్మి న్నావిర్భవే త్స్వయం, తత్స్వయంభువ ముద్దిష్ట" మిత్యభిధీయతే. సైద్ధం పురాణసిద్ధం. సువ్యక్తం, స్వాయంభువ మిత్యర్థః. కించ మోక్షహేతుత్వం భగవద్భజనస్య, జ్ఞానహేతుత్వం రుద్రభజనస్య చ

శ్రూయతే గర్భోపనిషది – "యది యోన్యాః ప్రముచ్యేయం ప్రపద్యే పరమేశ్వరం, భర్గం పశుపతిం రుద్రం మహాదేవం జగద్గురు" మితి. అత్ర జగద్గురు మిత్యనేన త స్యాజ్ఞాననివర్తకత్వ ముచ్యతే; "గుశబ్ద స్త్వంధకార స్స్యాత్ రుశబ్ద స్తన్నిరోధకః, అంధకారనిరోధిత్వాద్గురు రిత్యభి ధీయతే" ఇత్యుక్తేః. తతః "గర్భవాసాత్ప్రముచ్యేయం యది విష్ణుం భజే హృది, నారాయణ మనామయ" మితి. అత్రామృతప్రద మిత్య నేన భగవతో ముక్తిదాయిత్వ ముచ్యతే, కించ అనేకత్ర విష్ణుపదం ప్రాప్నోతీతి మోక్షస్య భగవత్ప్రాప్తిరూపత్వముచ్యతే కఠోపనిషది – "సోఽధ్వనః పారమాప్నోతి తద్విష్ణోః పరమం పద" మితి. ఆత్మబోధోపనిషది – "తస్మాదోం నమో నారాయణా యేతి మన్త్రోపాసకః వైకుంఠభువనం గమిష్య" తీతి. నారద పరివ్రాజకో పనిషది – "తద్విష్ణోః పరమం పదం యత్ర గత్వా న నివర్తన్తే యోగినస్సూర్యో న తత్రభాతీ" తి. గూఢారుణికోపనిషది – "ఓం హి ఓం హీత్యే తదుపనిషదం విన్యసే ద్విద్వాన్ య ఏవం వేద"ఇత్యారభ్య "తద్విష్ణోః పరమం పదం చక్షు రాతతం విష్ణో స్సర్వతోముఖస్య ఇత్యారభ్య "విష్ణో స్తత్పర మం పద" మితి. వరాహో పనిషది ఉపసంహారే – "తద్విష్ణోః........ పద" మితి. శాట్యాయనీయోపనిషది – "విష్ణ్వాత్మికా విష్ణు మేవాపియంతీ" తి. ముక్తోపనిషది – "యత్ర కుత్రాపి వా కాశ్యాంమరణేన మహేశ్వరః, జంతో ర్దక్షిణకర్ణే తు మర్తారం సముపాదిశేత్. నిర్ధూతాశేషపాపౌఘో మత్సారూప్యం భజత్యయం, తద్విష్ణో. . . . పద" మితి. మహావాక్యోపనిషది – "బ్రహ్మణ్యభిధ్యాయమానే" ఇత్యారభ్య "ఏతదధర్వ శిరోఽధీయతే.......శ్రీ మహావిష్ణు సాయుజ్య మవా ప్నోతి" ఇతి. నాదబిందూపనిషది – "మన స్తత్ర లయం యాతి త ద్విష్ణోః పరమం పద" మితి. శాండిల్యోపనిషది – "ఇడాదిమార్గద్వయం విహాయ సుషుమ్నా మార్గేణ గచ్ఛే త్తద్విష్ణోః పరమం పద" మితి. అథవా భగవతా విఖనసాఽభిహితేఽర్థే కింప్రమాణాంతర విచారేణ? ఆదౌ తస్మాదేవహి సమస్తవేదాభివ్యక్తిః తథా శ్రూయతే సీతోపనిషది – "వైఖానసఋషేః

పూర్వం విష్ణో ర్వాణీ, సముద్భవేత్ త్రయీరూపేణ సంకల్ప్యా వైఖానసబుషేః పురా. వైఖానసమత స్తస్మి న్నాదౌ ప్రత్యక్షదర్శనం, స్మర్యతే మునిభిర్నిత్యం వైఖానసమతః పర" మితి. విష్ణోర్వాగేవ త్రయీరూపేణ జాతే త్యర్థః. ఉచ్యతేహి – "శ్రుతి స్మృతి ర్మ మైవాజ్ఞే" తి భగవతా. సహి భగవాన్ విఖనాః ప్రాహ కంఠరవేణ – "నారాయణ మర్చయే త్తద్విష్ణోః పరమంపదం గచ్ఛతీ" తి. కించ యోగయాజ్ఞవల్క్యశ్చ వైఖానసోక్త భగవన్మూర్తీః

గాయత్ర్యా భగవత్పరత్వం

ప్రతిపాదయతిగాయత్ర్యర్థనిరూపణే – "ఈశ్వరం పురుషాఖ్యం చ సత్య ధర్మాణ మచ్యుతం, భర్గాఖ్యం విష్ణు సంజ్ఞం చ జ్ఞాత్వాఽమృత ముపాశ్నుత" ఇతి. శ్రీశాస్త్రే హి పంచమూర్తయః ప్రతి పాద్యన్తే విష్ణుః పురుష స్సత్య అచ్యుత అనిరుద్ధ ఇతి. భారతే చ యుధిష్ఠిరం ప్రతి భగవానాహ – "విష్ణుం చ పురుషం సత్యమచ్యుతం చ యుధిష్ఠిర! అని రుద్ధం" చ మాం ప్రాహు ర్వైఖానసవిదో జనాః. అన్యే త్వేవం విజానంతి మాం రాజన్ పాంచరాత్రిణః, వాసుదేవం చ రాజేంద్ర సంకర్షణమథాపి వా. ప్రద్యుమ్నం చానిరుద్ధంచ చతుర్మూర్తిం ప్రచక్షత" ఇతి, తత్రేశ్వర శబ్దే నానిరుద్ధ ఉక్త ఇత్యవగమ్యతే. విష్ణుపురుష సత్యాచ్యుతై స్సహ గృహీతత్వాత్. గాయత్ర్యాం భర్గాఖ్యయా గృహీతం విష్ణుం పురుషం సత్య మచ్యుత మనిరుద్ధం చ ధ్యాత్వా మోక్షం ప్రాప్నోతీత్యర్థః. భర్గశబ్ద స్సాంతస్తేజః పర్యాయః. సవితృమండలే యస్తేజోమయః పురుషోనారాయణః, తం ధీమహి, ధ్యాయామ ఇత్యర్థః. నారాయణస్య సవితృమండలస్థితిః "య ఏషోఽంత రాదిత్యే" ఇత్యాది శ్రుత్యాఽభిహితా, విష్ణ్వాది పంచమూర్తీనాం స్వరూప ముచ్యతే వాసాధికారే – "వృష్టిరూపేణ సంపన్నా మూర్తయః పురుషాదయః, ఏషాం సమష్టిరూపోఽయం భగవా" నితి. ఉచ్యతే – "సర్వవ్యాపక శీలత్వా ద్విష్ణు రిత్యభిధీయతే, ఉషితా పూరనే నేతి పురుషః పరికీర్తితః. సకారో జీవ నిర్దేశ స్తకారః పరవాచకః, తయోస్సంసర్గశక్తి ర్య స్తస్మా త్సత్య ఉదాహృతః. పరమాత్మా అకారస్తు చకారో జీవ వాచకః, ఉకారః ప్రకృతి ర్జ్ఞేయ స్తకారః కాల ఉచ్యతే. తస్మాదచ్యుత ఇత్యుక్తః ప్రవక్ష్యామి తథా పరం, స్వైరచారోఽనిరుద్ధస్స్యా

న్మూర్తయః పంచకీర్తితాః పురుషస్య తు పర్యాయో వాసుదేవ ఇతి స్మృత" ఇతి. ఏతేన హి పూర్వం ఈశ్వర శబ్దవాచ్యత్వ మనిరుద్ధస్యోక్తం సంగచ్ఛతే "ఈశ్వరోహి స్వైర చార" ఇతి. ఏవం చ గాయత్రీప్రతిపాద్యా మూర్తయ శ్శ్రీవైఖానసే గృహీతా ఇతి విజ్ఞాయతే. భగవతో వ్యూహ స్వరూపం ద్వివిధం – దైవికం మానుషంచేతి. తత్ర దైవిక మూర్తయః పురుషాదయో వైఖానసే పాంచరాత్రే తు మానుషమూర్తయః. తథా చాత్ర యః పురుష ఇత్యుచ్యతే, సతత్ర వాసుదేవ ఇత్యభిధీయతే ఉక్తంహి "పురుషస్యతు పర్యాయో వాసుదేవ ఇతి స్మృత" ఇతి. అత్ర సత్యః. తత్ర సంకర్షణ ఇతీర్యతే. అత్రాచ్యుత, స్తత్ర ప్రద్యుమ్న ఇతి నిగద్యతే, ఉభయోర ప్యనిరుద్ధ ఏకసంజ్ఞిక ఏవ. విష్ణ్వాదయః పంచమూర్తయ శ్శ్రుతిగృహీతా ఏవ. "తద్విష్ణోః పరమం పద" మిత్యాదినా విష్ణురుక్తః, – "వేదాహ మేతం పురుషం మహాన్త" మిత్యాదినా పురుషః కథితః, – "తత్సత్య మిత్యాచక్షతే" "సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మ" ఇత్యాదినా సత్యః ప్రతిపాదితః, "శాశ్వతం శివ మచ్యుత" మిత్యాదినాఽచ్యుతో గదితః. ముద్గలోపనిషది – "త్రిపాది త్యనయా ప్రోక్త మనిరుద్ధస్య వైభవ" మితి. ప్రణవస్య గాయత్ర్యాశ్చ భగవత్పరత్వా చ్ఛ్రీశాస్త్రేఽష్టాక్షర కల్ప మివ ప్రణవకల్పం గాయత్రీకల్పం చ ప్రతిపాద్యతే. జపరూపభగవదారాధనేచ – "సావిత్రీపూర్వ మష్టాక్షరం ద్వాదశాక్షర" మిత్యభిధీయతే. గాయత్రీ ప్రణవయో ర్భగవత్పరత్వం "త్రిపదాం నాఽథ సావిత్రం తద్విష్ణోః పరమంపదం, ఆవర్తయే ద్వా ప్రణవం దేవం వా సంస్మరే ద్ధరిం" ఇతి స్మృత్యా చావగమ్యతే. అతో వైఖానసం వైదిక మితి యుక్తం.అత్ర భగవదారాధన మన్త్రా స్సర్వే ఋగాదయః, న తూద్ధృతాః

శ్రీ వైఖానస శాస్త్రస్య పరమవైదికత్వం

ఉద్ధృతా మన్త్రా హి తాన్త్రికా ఇ త్యుచ్యం తే. ఉద్ధార ప్రకారస్తు – "ప్రణవం బిందు సంయుక్తం నాదాంతం తత్ర యోజయేత్, సర్వవర్ణాంత సంయుక్తం స్వరత్రయయుతం బుధాఃషాంతం లాంతయుతం జ్ఞేయం సాంతం దీర్ఘయుతం క్రమాత్, ఏవం క్రమేణ చోద్ధారస్త్వార్శ్య పంచా

క్షరస్యతు." అయమర్థః – బిందు సంయుక్తః ప్రణవః ఓమితి, నాంతఃపకారః, సర్వవర్ణాంతఃక్షకారః, స్వరత్రయం ఇకారః, తేన, సంయుతః "క్షి" ఇతి. షాంతఃసకారః, లాంతః వ కారః తేన సంయుతః "స్వా" ఇతి. సాంతః హకారః, దీర్ఘయుతః "హా" ఇతి. దీర్ఘయుతత్వం పూర్వత్ర చ యోజ్యం. అతః "స్వా" ఇతి. ఏవంచ "ఓం పక్షి స్వాహా" ఇతి భవతి. అనయా, విధయా, దర్శితా మన్త్రా ఉద్ధృతా ఉచ్యంతే. శైవే సుప్రగే చోక్తం – "సహస్రభూసురా దూర్ధ్వే గ్రామే బ్రహ్మాంకణేషుచ, వైఖానసేన సూత్రేణ నిషేకాది సుసంస్కృతైః భార్గవాదిమహాతన్త్రమన్త్రః భేదవివక్షితః, అనుద్ధృతై ర్మంత్రగణై ర్వేదవేదాన్తపారగైః. క్రమాధ్యయన సంపన్నై స్సాంగోపాంగై స్సుసంస్కృతైః, పంచమూర్త్రప్రకారేణ ప్రతిష్ఠా ప్యార్చయే ద్ధరిమ్. వైదికం తదితి ప్రోక్తం రాజరాష్ట్రాభివర్ధన" మితి. హారీతస్మృతౌ – "శ్రౌతం మహర్షిభిః ప్రోక్తం వసిష్ఠాద్యైః పురాతనైః, వైఖానసైశ్చ భృగ్వాద్యై స్సనకా ద్యైశ్చ యోగిభి" రిత్యారభ్య "శ్రౌతేనైవ హరిం దేవ మర్చయంతి మనీషిణ" ఇత్యుచ్యతే. ఏవం వచనశతేన భగవదారాధనం వైదికం శ్రేష్ఠమితి, వైఖానసం వైదిక మితి చావగమ్యతే. విస్తరభియా తాని నోదాహ్రియన్తే. అత ఏవ వైదిక విధినా భగవన్త మర్చయతాం వైఖానసానాం విప్రశ్రేష్ఠత్వ ముచ్యతే యోగయాజ్ఞవల్క్యస్మృతౌ – "వైఖానసో వైదికేషు బ్రహ్మనిర్దిష్ట మాచరేత్, తం బ్రాహ్మణం తు దృష్ట్వైవ సర్వపాపం వ్యపోహతీ" తి. బ్రహ్మనిర్దిష్టం బ్రహ్మణా విఖనసాపరనామ్నా నిర్దిష్టం, సూత్రేవిహిత మిత్యర్థః. యః పురా చతుర్ముఖో భగవదారాధన శాస్త్రాధిగమాయ మహర్షిరూపేణ నియతవ్రతో నారాయణ ముద్దిశ్య తప స్తప్త్వా ప్రసన్నా త్తస్మా దవాప్తమనోరథ స్తన్ముఖా ద్యథాశ్రుతం శ్రీశాస్త్రం నిర్మాయ భృగ్వాదిభ్య ఉపాదిశత్. స ఏవ విఖనో విఖనస వైఖానశబ్ద వాచ్య ఇతి బహుభిర్గ్రంథై రవగమ్యతే. స తు సర్వమునీనా మాద్య, స్తత్కృతసూత్రంచ సర్వసూత్రాణా మాదిరితి చ బహుభిః ప్రమాణైర్జ్ఞాయతే. బ్రహ్మకైవర్తే – "యథా మునీనాం విఖనా ఆదిభూత ఉదాహృతః, సూత్రాణాం తత్ప్రణీతం తు యథా శ్రేష్ఠతరం స్మృతం" ఇత్యుచ్యతే. స్కాందే – "వైఖానసీం మహాశాఖాం స్వసూత్రే వినియుక్తవాన్, పద్మభూః పరమోధాతే" తి. అన్యత్ర

"వేదానాం వ్యసనాత్పూర్వం ప్రాగ్రూపం మిళితంతు యత్, తాం తు వైఖానసీం శాఖామితి వేదవిదో విదు" రితి. అలం ప్రసక్తానుప్రసక్త చింతయా.

ప్రపన్నానా మేవ భగవదర్చనాధికారః

కేచిత్తు – "సర్వధర్మాన్ పరిత్య" జ్యేతి భగవద్వచనాత్ ప్రపన్నానా మారాధనం నావశ్యక మితి మన్యంతే, తత్తుచ్ఛం; ప్రపన్నానా మేవాభిగమనోపాదానే జ్యాస్వాధ్యాయయోగాః ప్రాతరాదిషు పంచసు కాలేషు వైఖానసే పాంచరాత్రే చ విధీయన్తే. భార్గవే నాసాధికారే – "ప్రాతఃకాలేఽభి గమన ముపాదానం తతఃపరం, మధ్యాహ్నె ఇజ్యాం కుర్వాత స్వాధ్యాయం చాపరాహ్ణకే. యోగం సాయాహ్నకాలే తు పంచకాల ముదాహృతమ్" ఇతి. పాంచరాత్రే – "ఆద్యం కర్మాభిగమన ముపాదానం తతః పరం, ఇజ్యా చ పశ్చాత్స్వాధ్యాయస్తతో యోగస్తతః పరం" ఇత్యారభ్య. "ఇత్థ మేతేషు కాలేషు దర్శితైః కర్మభి ర్నరః, ఆరాధనం భగవతః కుర్వన్నై వావసీదతి. వర్షేషు ద్వాదశ స్వేవమనుతిష్ఠన్ సమాహితః, క్రియా కలాప మఖిలం యాతి సాయుజ్యసంపదం. షట్సువర్షేషు సారూప్యం త్రిషు నిశ్చితం, సాలోక్యం ఫల మేకస్మిన్ వత్సరే నాత్ర సంశయ" ఇతి. ఏవం పంచకాలపరత్వం ప్రపన్నానా మేవహితం – "అభిగచ్ఛన్ హరిం ప్రాతః పశ్చాద్ద్రవ్యాణి చార్జయన్, అర్చయంశ్చ తతో దేవం తతో మంత్రాన్ జపన్నపి. ధ్యాయ న్నపి పరం. దేవం కాలే ష్వేతేషు పంచసు, వర్తమానస్సదా చైవం పాంచకాలికవర్త్మనా స్వార్జితై ర్గంధపుష్పాద్యై శ్శుభై శ్శక్త్యాఽను రూపతః ఆరాధయన్ హరిం భక్త్యా గమయిష్యామి వాసరాన్. జ్ఞానీ తు పరమైకాంతీ పరాయత్తాత్మజీవన" ఇతి. అత్రోక్తః పరమై కాంతీ ప్రపన్న ఏవ. తస్య హిపంచకాలపరత్వ మభిధీయతే. అతః ప్రపన్నానామేవారాధనేఽధికార ఇతి పారమాత్మికోప నిషద్భాష్యే శ్రీమచ్ఛ్రీని వాసమఖివేదాంతదేశికై స్సిద్ధాన్తః కృతః. తథా శ్రీవైఖానససూత్రిణాం విష్ణుబలకర్మణా గర్భఏవ ప్రపత్తి స్సిధ్యతీతి చ. తత్తపంచస్తు తత్రైవ ద్రష్టవ్యః. సర్వథా భగవదారాధనం వినా న పరమపద ప్రాప్తిః. శ్రూయతే హి – "యథాక్రతు రస్మిన్ లోకే పురుషో భవతి త థేతః ప్రేత్య భవ" తీతి. తథా శ్రీవిష్ణుపురాణే – "ఏకాన్తినస్సదా బ్రహ్మధ్యాయినో యోగినో హి యే,

తేషాం తత్పరమంస్థానం యద్వైపశ్యంతి సూరయ" ఇతి. ఆశ్వమేధికే – "వేదోక్తేనైవ మార్గేణ సర్వభూతహృది స్థితం, మా మర్చయన్తి యే విప్రాస్సాయుజ్యం యాన్తి తే మమ" ఇతి. సర్వేశ్వరః పరమకారుణికః పురుషోత్తమ స్స్వప్రియతమాయ పార్థాయ సమస్తవేదాంతార్థానుపదిశ్యాంతే స్వప్రాప్తౌ సుకరం పరమోపాయం స్వప్రతిమార్చనం విధత్తే – "మన్మనా భవ మద్భక్తో మద్యాజీ మాం నమస్కురు, మా మేవైష్యసి సత్యం తే ప్రతిజానే ప్రియోఽసి మే" ఇతి. అయమర్థ స్స్వరసః. మన్మనాః మయి పరమాత్మని మనో యస్యతాదృశో, భవ! మయి తైలధారావదవిచ్ఛిన్నస్మృతి సంతానం కుర్వి త్యర్థః. త దా కర్ణ్య "ఇంద్రియాణి ప్రమాథీని హరన్తి ప్రసభం మనః" ఇతి – "బలవా నింద్రియ గ్రామో విద్వాంస మపి కర్ష" తీతి పూర్వముక్తేః, తథావిధస్మృతి సంతానస్య దుశ్శకతా మాలోచ్య శంకమానం త మాహ – "మద్భక్తో మద్యాజీ భవ." ఇతి. మయిభక్తింకుర్వన్, మాం యజతి పూజయ తీతి మద్యాజీ, భవేతి. మా మి త్యస్యాయ మర్థః, తత్కాల సన్నికృష్టైకలక్ష్యత్వా ద్విభవాత్మనాః. విశుద్ధై ర్యోగ సంసిద్ధ్యై శ్చింత్యత్వా దంత రాత్మనః, అర్చాత్మన్యేవ సర్వేషా మధికారో నిరంకుశః". ఇత్యుక్త విధయా సర్వసులభ మర్చారూపం, "పత్రంపుష్పం . . . . . ప్రయతాత్మన" ఇత్యుక్త్యా సుఖోపాస్యం మాం, "శ్రద్ధావాన్ భజతే యో మాం స మే యుక్తతమో మత" ఇత్యుక్త్యా శ్రద్ధాయుక్తః పూజ యేతి. అథ పూజాయాం ద్రవ్యలోపాదినా, శరీర మన శుద్ధిహీనతయా, మన్త్రలోపతన్త్రలో పాదినా, చాపరధసంభవశంకాం కుర్వన్తమాహ – "మాం నమస్కు" ర్వితి. పూజాంతే – "పురుషసూక్తేన సంస్తూయ ప్రణామం కుర్యా" దితి శ్రీవిఖనసోక్త్యా ప్రణామం కురు, సర్వానపరాధాన్ సోఢాఽస్మి, తత్రమా విషాదం కృధా ఇతి. వాసాధికారే భగవాన్ భృగురాహ – "అతఃపరం ప్రవక్ష్యామి విగ్రహాణాం వినిర్ణయమ్, విగ్రహా శ్చోపచారశ్చ భోగ శ్చైకార్థవాచకాః" ఇత్యారభ్య – "ప్రతిభోగం నమస్కృత్య దత్త్వా పుష్పాంజలిం తథా" ఇతి. అత్రైవ – "ద్వాత్రింశద్విగ్రహం వక్ష్యే" ఇత్యారభ్య "బలి ప్రణామస్తుతయ" ఇతి. యథోపపత్తి మర్చయిత్వాఽంతే క్షమస్వాపరాధా నితి భక్త్యా ప్రార్థన్

నమస్కుర్యు, సమస్తమపరాధం సహేయ మిత్యభిప్రాయః. తదుచ్యతే శ్రీపాంచరాత్ర రక్షాయాం శ్రీ వేంకటనాథవేదాంత దేశికేన – "అజ్ఞానా దథవా జ్ఞానాదపరాధేషు సత్స్వపి, ప్రాయశ్చిత్తం క్షమస్వేతి ప్రార్థ నైకైవ కేవలమ్" ఇతి. ప్రసంగాత్తదీయ గ్రంథాంశాః కేచిల్లిఖ్యన్తే – "పరస్మిన్" ఇత్యారభ్య "రూపిణీం" ఇత్యన్తం. యథా – "పరస్మిన్ వ్యూహాఖ్యేవిభవనివహేఽర్చావతరణే తథాఽప్యన్తర్యామిణ్యా జహదధి కారాది నియమాః, నిరుధ్య స్వం చిత్తం నిరవధిమహానన్దజలధౌ నిర స్తాన్యాపేక్షా నయత సఫలం కాల మఖిలమ్". ఏషు పరవ్యూహ ప్రభృతిషు చిత్తాలంబనేషు ప్రపత్త్యే కనిష్ఠానాథముని ప్రభృత యస్సులభతమ త్వేన పరిపూర్ణత్వావిశేషాచ్చ సమాహిత చిత్తానామప్యను సంధేయ మర్చావతార మేవ చేతస శ్శుభాశ్రయమాలంబంత, "సర్వాతిశాయి షాడ్గుణ్యం సంస్థితం మన్త్రబింబయోః" ఇత్యాదినా తస్య పరిపూర్ణత్వం సిద్ధం, శ్రీ వైఖానసోపిత దనుసంధాన స్యైవ ముఖ్యత్వం ప్రతిపాదితం యథోక్తం. క్రియాధికారే – "మానసీ హోమపూజాచ" ఇత్యారభ్య "బేరపూజా విశిష్యత" ఇతి. ఆహ చ భగవాన్ శౌనకః – "సురూపాం ప్రతిమాం . . . . తా మేవబ్రహ్మరూపిణీ" మితి – ముండోపనిషది – "శౌనకో హ వై మహాశీలో ఽంగిర సంవిధివ దుపపన్నః పప్రచ్ఛ" ఇతి చ శ్రూయతే. శౌనకః సురూపా మిత్యాదినా పరమాత్మోపాసనం విధత్తే. పూర్వం విఖనసాపరనామా బ్రహ్మా, అథర్వాపరనామ్నే భృగవే, ఇమాం విద్యాముపదిష్టవాన్. స చాంగిరోనామ్నే మరీచయ ఇత్యుక్తం. తే చ విశిష్య శ్రీశాస్త్రం ప్రణినిన్యుః. అతస్సోపనిష త్ప్రతిమార్చన రూపోత్తమ బ్రహ్మవిద్యావిధాయికేతి స్ఫుట మవగమ్యతే. ఇత్యలం తద్విస్తరేణ. యద్యపి – "దుర్గసంసార కాన్తార మపార మభిధావతాం, ఏకః కృష్ణనమస్కారో ముక్తితీరస్య దేశిక" ఇతి నమస్కారమాత్రస్య ముక్తి సాధనత్వ ముచ్యతే; తథాఽపి పూజాయా ఆదా వంతే చ తస్య విధానా త్పూజాంగత్వం యుక్తం. తత్ఫలమ ప్యంగిఫలం పుష్ణాతి. యథా భగవదారాధనస్య అంగీభూతా భక్తిః పరమప్రాప్తిరూపం ఫలం. న చ – తథా సతి కేవలనమస్కారస్య ఫలం నాస్తీతి శంక్యం; తస్య సర్వపాపక్షయకరత్వాత్. యద్వాయథాకేవలా భక్తిః ఆమోదాది ప్రాప్తిం ప్రతి సాక్షా దుపాయభూతా, వైకుంఠప్రాప్తిం ప్రతి పరంపరయా. తథా

నమస్కృతిః కేవ లేతి బోధ్యం. పూజా హ పరిపూర్ణ శేషత్వవృత్తిః; ఔపచారిక సాంస్పర్శికాభ్యవహారిక ముఖ కైంకర్యసంభవాత్. నను మన్వాదిస్మృతిషు దేవతాసాధారణ్యే నార్చనం విధీయతే, తత్కథం విష్ణ్వర్చన మేవ కర్తవ్య మి త్యభిధత్సే? ఇతి చేత్, శ్రూయతాం – "గృహ్యాశ్చదేవతా" ఇతి సామాన్యేన నిర్దేశేఽపి ప్రాధాన్యేన భగవన్తం, తదంగతయాఽన్యాంశ్చ దేవా నర్చయే దిత్యర్థ ఉపపద్యతే; "అంగాన్యన్యా దేవతా" ఇతి శ్రుతేః. న చ రుద్రః ప్రాధాన్యే నార్చ్య ఇతి శంక్యం; తత్ర తన్నివేదితశేషభోజనస్యావిహితత్వాత్. బహ్వృచ పరిశిష్టే – "పవిత్రం విష్ణు నైవేద్య" మిత్యారభ్య "అన్యదేవస్య నైవేద్యం భుక్త్వా చాంద్రాయణం చరేత్." ఇతి భగవదితర నివేదిత భోజనం నిషిధ్యతే. అత ఏవ తత్రతత్ర వ్యాఖ్యాతారో విష్ణ్వాదీ ర్దేవతా ఇతి వ్యాచఖ్యుః. ఉచ్యతేచ – "అంగభావేన దేవానా మర్చనం న నిషిద్ధ్యత" ఇతి – "స్వతన్త్ర బుద్ధ్యా కుర్వన్ హి బ్రాహ్మణోనరకం వ్రజే" దితి. భగవత్పూజాంగతయా దేవతార్చనం న నిషిద్ధం. యోగయాజ్ఞవల్క్యః – "విష్ణుర్బ్రహ్మా చ రుద్ర శ్చ విష్ణు ర్దేవో దివాకరః, తస్మా త్పూజ్యతమం నాన్య మహం మన్యే జనార్దనా" దితి భగవత ఏవ పూజ్యత్వ మాహ. ఆనుశాసనికే పుండరీక నారదసంవాదే – "బ్రహ్మచారీగృహస్థో వా వాన ప్రస్థోఽథ భిక్షుకః, కేశవారాధనం హిత్వా నైవ యాతిపరాంగతి" మితి.

ఇతి శ్రీరామభద్రదాసదాసస్య శ్రీవైఖానసాత్రేయకుల
తిలకశ్రీవరద రాజసూరినందనస్య శ్రీకృష్ణాంబి
కాగర్భసంభవస్య శ్రీవిఖనసాచార్యచరణార
విందస్మరణజనిత శ్రీమన్నారాయణ
పారమ్యావగమస్య సుందర రా
జస్య కృతి షూత్తమ
బ్రహ్మవిద్యాసారే
తృతీయోఽధికారః
శ్రీరామభద్రః
పీయతాం.
శ్రీః

శ్రీరస్తు
శ్రీనివాసాయనమః

ఉత్తమ బ్రహ్మవిద్యాసారః

* * * *

చతుర్థాధికారః

"మునీనాం విఖనా ముని" రితి వచనా త్సర్వమునిశ్రేష్ఠో విఖనసబ్రహ్మ భగవదర్చనం విధాయ తస్య మోక్షోపాయత్వం కథయతి –"నారాయణ మర్చయేత్త ద్విష్ణో" రిత్యాదినా. తన్మతం హి మతం శ్రుతి మూల మేవ స్యాత్. యతో నిఖిలవేదసాక్షాత్కారచుంచు ర్మనురపి తన్మత మంగీకృత్య "వైఖానసమతే స్థిత" ఇతి వానప్రస్థధర్మం విధత్తే. అస్య భారుచి ప్రభృతి వ్యాఖ్యానే –"వైఖానసమతే విఖనో ముని ప్రతిపాదితవిధా"వితి స్థితంసహి భగవదంశ సంభూతో హిరణ్య గర్భః. నను హిరణ్య గర్భా దన్యోవిఖనా ఇత్యేవ గమ్యతే, ఆనంద సంహితా యాంతథాభిధానా, దితి చే, దుచ్యతే– నాన్య శ్చతుర్ముఖా ద్విఖనాః; "విఖనసాऽర్థితో విశ్వగుప్తయ"ఇతి భాగవతేऽన్యత్ర చకోశే బ్రహ్మణో విఖనశ్శబ్దవాచ్యత్వ కథనాత్. ఆనంద సంహితాయాం తథా ప్రతిపాదన స్యాయ మాశయః–ప్రథమం నారాయణ నాభే ర్జాతో బ్రహ్మ జగత్సృష్టౌ రజోగుణయుక్తోऽపి భృగ్వాదీన్ మహా మునీన్ భగవత్పరాన్ స్రష్టుం కేవలం సత్త్వ మాశ్రిత్య నారాయణ మధ్యాయత్. తదానీం విశేషఖననా ద్విఖనా ఇత్యభూత్. ఖననం ధ్యానం, తథోచ్యతే భారతే– "విశేషఖననా ద్యస్మాద్భావనా మునిసృష్టయే, తస్మాద్విఖనసో నామ్నా స ఆసీ దండజః ప్రియః"ఇతి. అండో బ్రహ్మ, విఖనోనామ్నా సహితో భగవత్ప్రియ ఆసీ దిత్యర్థః. అతోऽయం మహాత్మా చతుర్వక్త్రత్వాది రహితం రూపాంతర మాదాయ భగవదారాధనశాస్త్ర ముపలబ్ధుం ముని వేషధారీ భగవంత ముద్దిశ్యతపస్తేపే. దేవానాం విగ్రహాన్తరగ్రహణ మస్తీతి శారీరక మీమాంసాయాం ప్రత్యపాది. శ్రీశాస్త్రే–"తతః పరం చతుర్వక్త్రో జటాకాషాయ దండభృత్, నైమిశారణ్యమాసాద్య మునిబృంద నిషేవితమ్.తప స్తప్త్వాచిరం కాలం ధ్యాయం స్తేజస్తువైష్ణవం, పశ్చాదపశ్య ద్విష్ణూక్త మా గమం విస్తరా త్తదా.సంక్షిప్య సారమాదాయ

శాణోల్లిఖితరత్నవత్, ధాతా విఖనసోనామ్నా మరీచ్యాదిసుతాన్ మునీన్ అబోధయ దిదంశాస్త్ర" మిత్యాదినా ప్రతిపాదితోऽర్థః ప్రకాశ్యతే. శ్రీశాస్త్రే పురాతంత్రే శౌనకాదిమునిభిః పృష్టో భగవాన్ భృగురాహ–"అణో రణీయా న్బ్రహ్మాణం మహాన్తం మహతః ప్రభుం, వ్యాపినం విశ్వకర్మాణమనాదిం సదసస్పతిం. అభూషణ మలిప్తాంగం తేజసా జ్వలితం విభుం, వైఖానసం విధాతారం విరిఞ్చిం తం చతుర్ముఖం. జటాచీరాంబరధరం వల్కలాజినధారిణం, ప్రణమ్య శిరసాశ్రేష్ఠ" మిత్యాది. భగవతా శౌనకేన విష్ణుధర్మే ప్రథమాధ్యాయేऽభి ధీయతే–"ప్రవక్ష్యామి యథాపూర్వం మత్పిత్రా కథితం మమ, తస్యాపి కిల తత్పిత్రాతస్తై చాహ కిలోశనాః. తే నాపి భృగుమారాధ్య ప్రాప్త మారాధనం హరేః, సకాశాద్బ్రహ్మణః ప్రాప్తం భృగుణాऽపి మహాత్మనా" ఇత్యాది. ఏవం భగవతే ఏకాదశస్కంధేపి–"పుత్రేభ్యో భృగుముఖ్యేభ్యో యదా హ భగవా నజ" ఇతి భగవదారాధనం భృగుముఖ్యేభ్యో భగవతా విధాత్రోక్త మిత్యుచ్యతే. అత శ్శుద్ధసత్త్వనిష్ఠస్య భగవద్ధ్యానరతస్యబ్రహ్మణో విఖనసాఖ్యావగమ్యతే. తన్నామ చాన్వర్థం శాంతిపర్వణ్యుచ్యతే – "స్రష్టుం సతు సముద్యుక్తో బ్రహ్మయో నిమయః ప్రభుః, ఖనిత్వా చాత్మనాత్మానం ధర్మాదిగుణసంయుతం. ధ్యాన మావిశ్యయోగేన హ్యాసీ ద్విఖనసో ముని" రితి. నచ–"పద్మోద్భవ స్యాగ్రజ"మితి విఖనసో బ్రహ్మజ్యేష్ఠత్వ ముచ్యతే, తత్కథం తయోరైక్య? మితి శంక్యం;చతుర్ముఖస్య పద్మోద్భవత్వం క్వచిదండజత్వం క్వచి దన్యథా జననం చాభిధీయతే. అత్రకల్పభేదేన సమాహితమ్. పద్మసంభవ రూప జననాత్ పూర్వస్మిన్ జన్మని యశ్చతుర్ముఖ స్స ఏవ బ్రహ్మ విఖనా ఇత్యవ గమ్యతే. అతః పద్మజాగ్రజత్వ ముపపాద్యతే. పూర్వోక్తవిధయా తస్య తపశ్చరణ సమయే యా దేవీ పరిచచార, సా యోగప్రభా నామ తత్కళత్ర మితియోజ్యం. సర్వధా చతుర్ముఖ ఏవ విఖనామహామునిః. తత్పుత్రా భృగ్వాదయః. తేషామపి భేదకథనమ్ పూర్వోక్తరీత్యా సమాధేయం. భృగ్వాదీనాం జన్మ చ వివిధ ముచ్యతే. తతకారోऽన్యత్ర ద్రష్టవ్యః. ఏవం చ చతుర్ముఖో రజసా జగత్సృష్ట్యవస్థాయాం స్రష్టా లోకేశః పితామహ ఇత్యాదిశబ్దై ర్వ్యపదిశ్యతే. సత్త్వేన ముని సృష్టౌ భగవన్తముద్దిశ్య తపశ్చరణే సూత్రప్రణయనే చ భగవదేక

నిష్ఠత్వావస్థాయాం విఖనాః విఖనసః వైఖానసః ఇత్యాదిశ బ్దైర్వ్యపశ్యతే, ఇతి సమంజసమ్. అథవా క్వచిత్కల్పే భగవతో నాభేశ్చతుర్వక్త్రః ఉరసో విఖనాశ్చ జాతః. తా వన్యోన్యంభిన్నా వపి భగవ ద్విశేషాంశతయా భేదరహితౌ వ్యపదిశ్యేతే. కల్పాంతరే తు చతుర్ముఖ ఏవ పూర్వోక్తవిధయా విఖనా ఇతి న విరోధః.

శ్రీవిఖనోమునేః పరమవేదాంతాచార్యత్వమ్

అథ తస్య పరమ వేదాన్తాచార్యత్వ ముపపాద్యతే. "తస్మిన్ య దంత స్తదుపాసితవ్యమ్" "విష్ణవేచార్చత"ఇత్యాదిశ్రుతిభిః పరమాత్మనో నారాయణ స్యార్చనరూప ముపాసనం విధీయతే. భగవాన్ విఖనాః స్వసూత్రే తత్ర తత్ర –"నారాయణ పరాయణో నిర్ద్వంద్వో ముని" రిత్యుపక్రమే ఉక్తవాన్. శ్రూయతే చ –"తమేవ విదిత్వామునిర్భవ" తీతి –"విష్ణుః పరమః"ఇతి చ.[సూ] "అధ్యాత్మరతో ధ్యానయోగీ నారాయణం పరంబ్రహ్మ ధ్యాయ"న్ని త్యాదినా భగవత్పారమ్యం ప్రకాశ్య తస్యామూర్తారాధనం సమూర్తారాధనం చ ప్రయోగవిధినా సమదర్శయత్. అమూర్తారాధన మగ్నా వాహుతిరూపం, సమూర్తార్చనం ప్రతిమార్చనం. న చ – అన్యై రపి సూత్రకారై రేతద్ద్వితయ ముచ్యతే, త దిదం చ సూత్రం తత్సమ మేవ, కో విశేష? ఇతి వాచ్యం; కేచి త్సూత్రకారాస్సామాన్యే నాహుతిరూప కర్మాణి విదధిరే. న తు ప్రతిమార్చనం. కేచిత్తు దేవతాన్తరసాధారణ్యేన విష్ణోశ్చ ప్రతిమార్చనం వ్యధత. అతస్తాని సూత్రాణి నహి నారాయణ పరాణి. ఇదంతు సూత్రం భగవదేకపరం. తత్తత్కర్మాంతే వైష్ణవ మన్త్రహోమ విధినా భగవదర్పణం సూచితం భవతి. వైష్ణవా మన్త్రా అతో దేవాదయః. అతస్తైః కర్మభిస్సద్వారక మారాధనం భవతి. ఉచ్యతే హి –"సర్వోఽపి వైదికాచారాః......... హరి" రితి –"అథాగ్నౌ నిత్యహోమాన్తే" ఇత్యాది. నారాయణస్యైవ సమూర్తార్చనం విధాయ తదన్తే తస్య మోక్షో పాయతా మభివ్యఙ్క్తుం "తద్విష్ణోః పరమం పదం గచ్ఛతీతి విజ్ఞాయత" ఇత్యభి దధే. కిం చ మన్త్రాన్తరదేవతాన్తర ప్రయోజనాన్తరా భావేన విష్ణుబల్యాఖ్యం భగవత్ప్రపత్తికర్మ విధీయతేఽస్మిన్ సూత్రే. తేన ప్రపత్తి స్సిధ్యతీతి బహుధా ప్రపంచిత మస్మదాచార్యై శ్శ్రీవైఖానస మహిమ మఞ్జర్యాదౌ. అత ఏ వాన్యసూత్రిణ ఇవ శ్రీవైఖానసా నానాదైవత పరాన

భవన్తి, పరన్తు భగవదేకపరాః. ఏవం ప్రకారద్వయేన భగవదారాధకానాం వైదికవిధినా ప్రసన్నానాం శ్రీవైఖానసానా మన్తేముక్తి స్సిద్ధ్యతీతి మత్వా భగవాన్ విఖనాశ్చరమ కర్మవిధానారంభేఽర్చిరాది మార్గం ప్రాదర్శయత్. తత్రాన్య సూత్రకారైర్బ్రహ్మమేధ విధౌ వినియుక్తా న్మన్త్రాం శ్చాత్ర వినియుజ్త్వే. తన్మత మనుసృత్య భృగ్వాదయో మహామునయ శ్శ్రీశాస్త్రే పరబ్రహ్మణో నారాయణస్య స్వరూపం, ప్రకృతిపురుషయోశ్చ స్వరూపం, భగవత్సమూర్తారాధనం చ, ప్రపంచయన్తి కథయన్తి. చ సకలోపనిషదర్థసారం చ. అతశ్శ్రీవైఖానస సూత్రం, శాస్త్రం చ వేదాన్త వివర్త మితి నిశ్చీయతే. తథాసతి కుతోన స్యా ద్భగవతో విఖనసః పరమ వేదాన్తాచార్యత్వం ? "వేదైశ్చసర్వై రహమేవ వేద్య" ఇతి భగవద్యుక్త్యా సర్వవేద వేదాన్తప్రతిపాద్య నారాయణ పరం సూత్రం భగవాన్ విఖనాః ప్రణినాయ. లోకే వేదాన్తప్రవర్తకానాం వేదాన్తా చార్యత్వం ప్రథతే. కుతస్సంశయో భగవద్వ్యాసాధిభ్యోఽపి పరమస్య ప్రథమం వేదాన్త ప్రవర్తకస్య భగవతో విఖనసః పరమ వేదాంతా చార్యత్వే? కిం చ, భగవత శ్చతుర్ముఖస్య పూర్వకాండప్ర పవర్తకత్వావ స్థాయాం స్రష్టృత్వాది శబ్దవాచ్యత్వ, ముత్తరకాండ ప్రవర్తకత్వావ స్థాయాం విఖనసాది శబ్దవ్యాచ్యత్వం. తస్మా దుత్తర కాండాధ్యేతారో మరీచిభృగ్వాదయః, అన్యేపూర్వకాండాధ్యేతారః. అతో ముండోపనిషది బ్రహ్మ అథర్వాయేత్యుక్తం. అత శ్శ్రీశాస్త్రవేదినాం శ్రీవైఖానస సూత్రిణాం వేదాన్తవేదిత్వవ్యవహారః. అత్ర శ్రీకృష్ణకుమారా ఖ్యస్య శ్రీవైఖానస దాసస్యాన్యసూత్రిణో రామానుజ సంబంధిన శ్శ్రీవైష్ణవాగ్ర్యస్యకృతౌ ప్రౌఢవ్యంజికాయాం సప్తమాధికారే స్థితాః కేచి దంశా విలిఖ్యన్తే. యథా—"ధర్మేచార్థేచ కామేచ మోక్షే చ భరతర్షభ, యది హాస్తి త దన్యత్రయన్నే హాస్తిన త త్క్వచిత్" ఇత్యుక్తం. తథావిధే పంచమవేదత్వేన ప్రసిద్ధే మహాభారతే అశ్వమేధ పర్వణి భగవదారాధన తనూభేదం జిజ్ఞాసునా ధర్మతనయేన —"కథం త్వ మర్చనీయోఽసి ? మూర్త యః కీదృశో ? విభో ! వైఖానసాః కథం బ్రూయుః ? కథం వా

పాంచరాత్రికాః?" ఇతి పృష్టో భగవానువాచ –"స్థండిలే పద్మకం కృత్వా సాష్టపత్రం సకర్ణికం, అష్టాక్షర విధానేన అథవా ద్వాదశాక్షరైః, వైదికై రపివా మన్త్రైర్మమ సూక్తేన వా పునః, స్థాపితం మాం తతస్తస్మి న్నర్చయీత సమాహిత" ఇతి. శ్రీమదష్టాక్షరకల్పం, ప్రణవకల్పం, గాయత్రీ కల్పంచ, శ్రీమతి శ్రీశాస్త్రే నిర్ణీతం. శ్రీశాస్త్రమితి వైఖానసం. "విష్ణుం చ పురుషం సత్యమచ్యుతం చ యుధిష్ఠిర, అనిరుద్ధం చ మాం ప్రాహు ర్వైఖానసవిదో జనాః. అన్యేత్వేవం విజానన్తి మాం రాజన్ పాంచరాత్రికాః, వాసుదేవం చ రాజేంద్ర సంకర్షణ మథాపి వా. ప్రద్యుమ్నం చానిరుద్ధం చ చతుర్మూర్తిం ప్రచక్షతే" ఇతి –"వైదికై స్తాంత్రికై ర్వాపి పూజయే ద్విష్ణు మవ్యయం, పంచమూర్తి విధానేన చతుర్మూర్తి విధానతః" ఇతి. 'విష్ణుశబ్ద గ్రహణం తత్ర త స్యాది మూర్తిత్వా' దితి కాశ్మీర సూరిసూనున్యాయసార పద పంచి కాకారో వాసుదేవ పణ్డితః. సంకర్షణ సంహితాయాం పూజయేత్వాంచ రాత్రైశ్చ తన్త్రైర్మోక్ష ఫలప్రదైః, వైఖానసోక్తైర్మంత్రైశ్చ దివ్యై స్సర్వార్థసిద్ధయ" ఇతి – వైఖానససూత్రే –"విష్ణుం పురుషం సత్య మచ్యుత మనిరుద్ధమితి పంచవ్యూహే నావస్థితం భగవన్తం నారాయణ మర్చయే" దితి నిఖిల వేదాన్త విదగ్రేసరేణ భగవతా విఖనసా సమభిహితత్వాత్. భగవతః పంచధా వ్యూహావస్థానం ప్రత్యక్ష శ్రుతిమూలం వా? అనుమేయ శ్రుతి మూలత్వేన ప్రసిద్ధ కేవల స్మృతిమూలంవా? ఉభయమూలమితి బ్రూమః; స్మృతి రుపన్యస్తా. ఇయం శ్రుతిః –"అన్నాత్ ప్రాణాభవంతి భూతానాం ప్రాణై ర్మనో మనసశ్చ విజ్ఞానం విజ్ఞానా దానందో బ్రహ్మయోని స్సవా ఏషపురుషః పంచధా పంచాత్మా, యేన సర్వ మిదం ప్రోతం."ఇతి. అస్య శాస్త్రస్య విష్ణుశబ్ద ప్రాధాన్యాత్ వేదాన్తసిద్ధై క శేష మిదం శాస్త్రం; "సోమేన యజేతేతి" స్వరూపవిధేః ప్రయోగవిధిప్రశ్నబ్రాహ్మణ కల్ప సూత్రాణాం "తస్మిన్ యదంతస్తదుపాసితవ్యం." "కారణంతు ధ్యేయః" ఇతి వేదాన్త వాక్యసిద్ధ భగవద్ బ్రహ్మోపాసనవిధేశ్చ ప్రయోగ ప్రకార విధిరూపత్వాత్. ఏతద్వైఖానస శాస్త్రవిద ఏవ వేదాన్తవిద ఇతి వ్యవహారః; "యజ్వభి ర్యజ్ఞపురుషో వాసుదేవశ్చ సాత్వతైః, వేదాన్తవేదిభి ర్విష్ణుః

ప్రోచ్యతే యో నతోఽస్మి తం"ఇతి పులస్త్య వసిష్ఠమహేశ్వరవరదాన లబ్ధతత్త్వావబోధేన దేవతాపారమార్థ్యవిదా భగవతా పరాశరేణోక్తత్వాచ్చ. అత్ర "యజ్వభి ర్యజ్ఞపురుష"ఇతి. అయ మపి వైఖానస విషయః; కథం? అమూర్త భగవద్యజనపరైః వేదవిద్భి ర్వైఖానసైః యజ్ఞపురుష ఇత్యుచ్యతే, సమూర్త భగవద్యజనపరై ర్వేదాన్త వేదిభి ర్వైఖానసై ర్విష్ణు రితి ప్రోచ్యత ఇతి భావః. యజ్ఞపురుషం విష్ణు మితి యజ్ఞపురుష సమాఖ్యావంతం వైఖానసవేదిభి ర్విప్రైః జగదభివృద్ధ్యర్థం యాజయేత్. విష్ణుసమాఖ్యావన్తం వేదాన్త వేదిభి ర్విప్రైర్వైఖానససూత్రిభి ర్యాజయే దితి వృద్ధమనువచనమప్యస్తి. అత్రవే రాజధర్మానువర్ణనే –"వేదాన్తవేభి ర్విప్రై స్తద్వైఖానససూత్రిభిః, యాజయే ద్యజ్ఞపురుషం విష్ణుం రాజా జగద్ధితః"ఇతి. స్థానప్రామాణ్యేన వైఖానససూత్రిభిరితి స్థానే యజ్వభిరిత్యుక్తమితి గమ్యతే. యజ్వభిరితి స్థానే వైఖానససూత్రిభిరితి వా. ఏతదుక్తం–విఖనససూత్రోక్తాగ్నిష్టోమాద్యమూర్తభగవద్యజనేన, తదుక్త సమూర్త భగవద్యజనేన చ భగవన్తం రాజా యాజయే దిత్యర్థః. యజ్ఞపురుషం వైఖానస సూత్రిభి ర్వేదాన్తవిద్భిఃవిప్రై ర్యాజయేత్. విష్ణుం వైఖానససూత్రిభి ర్వేదాన్త విద్భిర్విప్రై ర్యాజయేత్. ఇత్యుభయత్ర వైఖానససూత్రిభిర్వేదాన్తవిద్భి రితి యోజనీయం. [శ్రు] "యదేవ విద్య యాకరోతి తదేవ వీర్యవత్తరం భవతి"ఇతి శ్రుతిః. అత్రామూర్త సమూర్తయజనే. నేజ్యో విష్ణు రితి, ఉభయ కాండనిష్ఠై స్సమారాధ్యోవిష్ణు రితి యావత్". ఇతి యథాధర్మే చార్థే చేత్యా రభ్య ఏతదంతం తద్గ్రంథప్రకారో లిఖితః. అత్ర సాత్వతై రితి సాత్వతశాస్త్ర వేదిన ఉచ్యన్తే. సాత్వతం నామ పాంచరాత్రం. తథా వేదాన్త వేదిభిరితి శ్రీశాస్త్రవేదినః వైఖానసా ఉచ్యన్తే. యథా పాంచరాత్రిణః వాసుదేవాదీః భగవన్మూర్తీః కథయన్తి, తథా వైఖానసా విష్ణ్వాదీ స్తాః ప్రతిపాదయన్తి. పురుషాదయో దైవికవ్యూహమూర్తయః, వాసు దేవాదయో మానుష్య వ్యూహమూర్తయః. సర్వమూర్తినాం విష్ణుమూర్తి ర్మూలభూతా. ఇత్యలం పల్లవితేన. ఏవంచ శ్రీవైఖానసశాస్త్రస్య వేదాన్తత్వం సుసిద్ధం; భగవతో విఖనసః ప్రథమం తచ్ఛాస్త్రప్రవర్తకత్వా ద్వేదాన్తాచార్యశబ్దవాచ్యానా మగ్ర్యత్వం న కేనాపి నిహ్నోతుం శక్యం. కించ ఆదౌ భగవాన్నారాయణ ఏవ స్వారాధనశాస్త్రం విఖనసబ్రహ్మణే ఉపదిష్టవా నితి స్పష్టమభ్యధాయి. తత స్తచ్ఛాస్త్రకృత్త్వం

ప్రథమం భగవత ఏవ. తతస్తేన గీయతే –“వేదై శ్చ సర్వై రహ మేవ వేద్యో వేదాన్తకృద్వేదవి దేవ చాహం” ఇతి. వేదాన్తకృత్త్వం నామ శ్రీవైఖానస శాస్త్రకారత్వ మి త్యవగమ్యతే. కించ, అనేకత్ర భగవాన్ విఖనా విఖన సాచార్యఇతి నిర్దిశ్యతే. భారతే – “వైఖానసవిఖనసాచార్య” ఇత్యుచ్యతే. “అథాతః పాకయజ్ఞానాం ప్రాయశ్చిత్తి” రిత్యారభ్య “వ్యాహృతీనాం ప్రయోగే యథావద్భవతీ త్యాచార్యా బ్రువత” ఇత్యాదినా భగవద్భో ధాయన వచనేన భగవతో విఖనస ఆచార్యత్వం దశవిధ హేతునిర్ణయే స్థాప్యతే. శ్రీశాస్త్రే౽చానందసంహితాయాం శ్రీవిఖనసం ప్రతి భగవద్వ చనం –“విఖన స్తవపుత్రాణాంత్వమేవహి గురుఃపితా, సనకాది మునీంద్రాణాంత్వ మేవ హి గురు స్స్మృతః. తస్మాత్త్వమేవ చైతేషాం సావిత్రీం వక్తు మర్హసి, ద్వయం చ మూలమన్త్రా౽దీన్ సాక్షాన్మ త్ప్రా౽పకాన్ శుభా”నితి, తత్రైవ–“విఖనోమునినాసృష్టా మత్పుత్రా ఇతి కీర్తితాః, త్వయా సృష్టమునీంద్రాణా మాచార్యో విఖనా స్స్మృత”ఇతి. ఏవంచ బ్రహ్మసృష్టాన్ భృగ్వాదీ నారభ్య, పరంపరయా శ్రీవైఖానసానాం శ్రీవిఖనా ఆచార్య ఇతి సిద్ధం.

నను ఆనందసంహితాయాం – “నారాయణ స్స్వయంగర్భేముద్రాం ధారయతేనిజా”మితి–“అహ మేవ గురు స్తేషా”మితి చ–భగవద్వచన మస్తి, కథంవిఖనా ఆచార్య? ఇతి చే, త్సత్యం. నారాయణస్య విష్ణుబలి కర్మణి గర్భే చక్రాంకణకారిత్వాత్తస్య గర్భవైష్ణవానాం తేషాం ప్రథమాచార్యత్వం సిద్ధం. తతః తథావిధవైష్ణవత్వసాధకవిష్ణుబలి కర్మవిధాయకత్వాత్, వేదాన్త వివర్త భగవదారాధన శాస్త్రప్రథమ ప్రవర్తక త్వాత్, భగవతో విఖనస శ్రీవైఖానసాచార్యత్వ మవివాదమ్. అత ఏవోచ్యతే –“ శ్రీలక్ష్మీ వల్లభారంభాం విఖనో ముని మధ్య మా” మితి. అన్యేఽపి భగవన్తం లక్ష్మీపతి మేవ ప్రథమాచార్యం తతోఽన్యాంశ్చ బ్రూవతే –“లక్ష్మీనాథ సమారంభాం నాథయామున మధ్యమా” మితి. అత్రాధికస్యవక్తవ్యత్వేపి గ్రంథ విస్తరభియా విరమ్యతే. ముండకోప నిషది –“బ్రహ్మాదేవానాం ప్రథమ” ఇత్యాదినా సర్వవిద్యా ప్రతిష్ఠా భూతోత్తమ బ్రహ్మవిద్యా సంప్రదాయ ప్రవర్తకా ఉచ్యన్తే. తత్ర బ్రహ్మ శబ్దేన విఖనా ఉచ్యత

ఇత్యుక్తం. తతోఽధర్వశబ్దేన తచ్ఛిష్యో భృగు రుచ్యతే-"అధర్వాణో భృగవస్సోమ్యాస" ఇతి శ్రుతే రితి చ. తస్మా దంగీర్నామ మహాముని ర్బ్రహ్మ విద్యా మిమామగ్రహీ దిత్యుచ్యతే. అంగీ రితి భగవతో మరీతి మహామునేర్నామాంతరం మి త్యవగమ్యతే. కథ? మితి చే ద్బ్రూమ; శ్రీశాస్త్రే వాసాధికారేభగవాన్ భృగురాహ -"చతుర్థావైదికో మార్గో మయా చైవ మరీచినా, అత్రేయః కాశ్యప శ్చేతీ తచ్చమార్గచతుష్టయం" ఇతి. మయా, మరీచినా చ, కృతౌ ద్వౌమార్గౌ, అత్రేయః, కాశ్యపశ్చ, ద్వౌ, ఏవం మార్గచతుష్టయ మిత్యర్థః. ఇత్యారభ్య "ప్రతిగ్రహాధికారశ్చ మయా ప్రోక్తాష్టసంహితా"ఇతి స్వగ్రంథాన్ గణయిత్వా, "అష్టాశీతిసాహస్రాణి సంఖ్యయాచాత్రిరుక్తవాన్" ఇత్యత్రి గ్రంథాన్ "విదుఃషోడశ సాహస్ర గ్రంథా వై కాశ్యపా స్స్మృతా"ఇతి కాశ్యప గ్రంథాం శ్చ పరిగణయ్య "సత్య జ్ఞానాహ్వయా తాభిః గ్రంధ లక్షం తు చాంగిరా" ఇతి. అత్రమరీచి గ్రహణస్థానే అంగిరా ఇత్యు చ్యతే. తత ఇమాం విద్యాంవిఖనసో భృగుః, భృగో ర్మరీచిర్జ గ్రాహేత్యవగమ్యతే. ఏతేత్రయోపి శ్రీశాస్త్రకారా ఇతి ప్రసిద్ధం. తత ఆంగీర సాచ్ఛౌనకోఽగ్రహీదిత్యభిధీయతే. శౌనకోపి విశేషేణ భగవదా రాధనం విధత్తే-"శౌనకోఽహం ప్రవక్ష్యామి నిత్యంవిష్ణ్వర్చనం పరం, ప్రవఃపాంత మంధసోధి ఇత్యర్ధర్చవిధానతః" ఇత్యాదినా. ఏవం చ తదుప నిషత్సంప్రదాయప్రవర్తకానాం చతుర్ణాంస్పష్టం భగవదారాధన శాస్త్రకారత్వ మవగమ్యతే. "ప్రవక్ష్యామి యథాపూర్వ" మిత్యారభ్య "తేనాపి భృగుమారాధ్య ప్రాప్తమారాధన" మిత్యంతం విష్ణుధర్మోక్త శౌనకవచనం చాత్రానుసన్ధేయం. తతస్తత్రోపనిషది ప్రతిపాదితా పరవిద్యా భగవదా రాధన రూపేతి విదాంకుర్వంతు సంతః. అస్యా ముత్తమ బ్రహ్మ విద్యాయాం ముఖ్యాధికారిణో వైఖానసా ఏవ; స్వసూత్ర ఏవ తథావిధ బ్రహ్మో పాసనస్యవిహితత్వాత్. వేదాన్తోద్వివిధః. పరమాత్మ స్వరూప ప్రతిపాదన పూర్వకం తదుపాసన విధాయక ఏకః, అన్యస్తు పరమాత్మన స్స్వరూపాభిధాన పూర్వకం తదుపాసన ప్రయోగవిధాయకః. ఏతదుభయ వేదాంతాధికారిణ శ్రీవైఖానసా ఇత్యుపపన్నం.

అత్ర పూర్వపక్షః –ముండోపనిషది పరమాత్మారాధనక్రియావతో బ్రహ్మ విద్వరిష్ఠత్వ ముచ్యత ఇత్యుక్తం. తత్సత్యం; తదారాధనం నారాయణ విషయ మిత్యత్ర కింప్రమాణం? దేవతాన్తరవిషయ మస్తు; అన్యత్ర దేవతాన్తర వాచకత్వప్రసిద్ధశబ్దేన పరంబ్రహ్మ నిర్దిశ్య తదుపాసన విధానాత్. శ్రూయతేహి –"శంభు రాకాశమధ్యే" "శివ ఏవ కేవలః" ఇత్యాది. కించ వైఖానసానా మేవోత్తమ బ్రహ్మవిద్యాయా మధికార ఇతి చ న యుక్తః. బ్రాహ్మణ సామాన్యేనానుష్ఠేయతయా నిర్దిష్టేన శాస్త్రాన్తరేణ భగవదారాధనే సర్వేషాం బ్రాహ్మణానాం కుతో నాధికారః? తచ్ఛాస్త్రస్య కథంవావేదాన్తత్వ? మితి.

రాద్ధాన్తః–పరవిద్యా పరమపురుషపరై వాత్ర విధీయత ఇతి పూర్వమే వోదీరితం. అన్యవేదాన్తాశ్చభగవత్పరా ఇతి నిరణాయి పూర్వాచార్యైః గీయతే హి భగవతా స్వయం,– "వేదైశ్చ సర్వైరహ మేవ వేద్య" ఇతి. సత్స్వపి గీతాన్తరేషు భగవద్గీతాయాః ప్రమాణతమత్వం ప్రాక్తనై స్సర్వైరాచార్యైర్యథాఽభ్యుపగతం, న తథాఽన్యస్యాః. అతః పరమ పురుషారాధన ముత్తమ బ్రహ్మవిద్యా. అతో దేవతాన్తరారాధనవిధాయక శాస్త్రస్య న వేదాన్తత్వ సిద్ధిః. శ్రీవైఖానసే సామాన్యక్రియా స్సర్వా శ్చతుర్వేదోద్భవై ర్మన్త్రై ర్విధీయన్తే. విశేష క్రియా స్తు పురుష సూక్తేఅకారాదిపారమాత్మ్యే యోపనిషదేకాక్షరో పనిషత్ప్రభృతిభి ర్విధీయన్తే, తథా. భూతశుద్ధిదేహ న్యాసాదయశ్చోప నిషద్భిర్మంత్రైర్విహితాః. కిమధికేన? వేదమన్త్రం వినా న కాఽపి క్రియా శ్రీవైఖానసే యథా, తథా భగవ దారాధన విధాయక శాస్త్రాంతరే యద్యస్తి, తస్య వేదాన్తత్వే నః కించిన్నం? వైఖానసంశాస్త్రం శుద్ధంవైదిక మితి తచ్ఛాస్త్రం పరిచిన్వతాం స్ఫుటం విదితం స్యాత్. ఇత్యలం సిద్ధసాధనేన. సిద్ధం హి పూర్వందర్శితస్మృత్యా శ్రీశాస్త్రస్య వేదాన్తత్వం. శ్రీశాస్త్రం నామ వైఖానస మిత్యుక్తం. వర్తతేఽత్రాభియుక్తవచనమ్ –"శ్రీశాస్త్ర పారంగత శేముషీకై రర్చావతారార్చనకర్మనిష్ఠైః, సువిప్రనారాయణ ముఖ్యశబ్దై స్సంగ్రాహ్య మర్చా నవనీత మేత"దితి. విప్రనారాయణా నామ వైఖానసాః; తచ్చోచ్యతే –"శబ్దబ్రహ్మకృతాధియోగవిధివత్సాక్షాత్కృ తాత్మేశ్వరా శ్రీవైఖానస ధర్మశాస్త్ర నిపుణా యే నైమిశీయాలయాః, యేతత్త్వప్రతిపాదకాఃకృతధియో యే విప్రనారాయణాః ప్రఖ్యాతాః పరిషత్సు వేదవిదుషాం తేభ్యోనమస్కు

ర్మహే" ఇతి. విప్రరూపా నారాయణా విప్రనారాయణాః, "నావిష్ణుర్విష్ణు మర్చయే" దిత్యుక్త్యా భగవదారాధకానాం సాక్షాన్నా రాయణత్వ మవిరుద్ధం. ప్రథితేషు భగవద్భక్తేషు భక్తాఙ్ఘ్రి రేణునామా మహాత్మా శ్రీవైఖానస నిష్ఠతయా విప్రనారాయణాఖ్యా మలభతే త్యవగమ్యతే. తచ్చరిత్రే తస్య విప్ర నారాయణత్వం ప్రసిద్ధం; తస్య శ్రీవైఖానస నిష్ఠత్వాత్. వైఖానసస్తోత్ర పాఠే–"భక్తాఙ్ఘ్రిరేణుః ప్రథమో గురూణా" మిత్యస్తి. సహి బ్రాహ్మణ జాతిః. తతో వైఖానస మశ్రియ దితి జ్ఞాయతే; వైదికత్వా దస్య శాస్త్రస్య. ఉక్తవిశేష మనుక్తం చాన్యత్ర ద్రష్టవ్యమితి.

అథ భగవదుపాసనస్య ఫలం శ్రుతిస్మృత్యాదిభిః ప్రదర్శ్యతే –"తమేవం విద్వానమృత ఇహ భవతి, నాన్యః పంథా విద్యతేఽయనాయ" ఇతి శ్రుతిః. తం పరపురుషం, ఏవం ఉపాస్యం, విద్వాన్, విదన్నిత్యర్థః. స్మృతిః– "సురూపాం...తామేవ బ్రహ్మరూపిణీం" "మద్యాజీమాం నమస్కురు, మామేవైష్య" సీతి –"నారాయణమర్చయేత్తద్విష్ణోః పరమం పదం గచ్ఛతీతి విజ్ఞాయత"ఇతి –"తమేవ చార్చయన్నిత్యం ... సర్వ దుఃఖాతిగో భవే దితి –"ఆపీఠాన్మౌలి పర్యంతం పశ్యతః పురుషోత్తమం, పాతకాన్యాశు నశ్యన్తి కింపున స్తూపపాతకం" నారదీయే –"యథాఽమృతార్థం యతతాం సురాణా మబ్ధిమంథనే, పారిజాతాది కాన్యాసన్ ఫలాన్యప్రార్థితా న్యపి.ఏవం మోక్షైకచిత్తానాం యతతామీశ సంస్మృతౌ, భవన్తి సిద్ధయో దివ్యాఃపుణ్యాం పుణ్యానుబంధి య"దితి.

నచ–"విద్వానమృత ఇహ భవ"తీత్యత్ర వేదన స్యైవ ముక్త్యుపాయత్వ ముచ్యతే, తత్కథ మర్చన?స్యేతి శంక్యమ్; "అద్భ్యస్సం భూత" ఇత్యారభ్య ఉపలోత్పత్తి స్తత్రరూపకల్పనం చోక్తం. అత "ఏవంవిద్వా" నిత్యస్య, ఏవం, పూర్వోక్తశిలారూపం పరమాత్మానం విదన్నిత్యర్థః. అథ కేవలం తథా వేదనస్య ప్రయోజనాభావాత్ విద్వానితి వేదనపూర్వకతదారాధనం వివక్షితం భవతి. భాగవతే దశమస్కంధే చతుర్వింశే –"జ్ఞాత్వాఽజ్ఞాత్వా చకర్మాణి జనోఽయ మనుతిష్ఠతి, విదుషః కర్మసిద్ధి స్స్యాద్యథా నావిదుషోభవే" దితి. భగవదర్చావతార మహిమాన మవిదిత్వా తదారా

ధనం కుర్వతాం కథ మమృతత్వంస్యాత్? ఆరాధనసౌకర్యాదిభి స్తద్రూపేణావతారః. ఇత్థం చ భగవదారాధనవతా మమృతత్వం సిద్ధ్యతీతి బోధ్యం.

నను శ్రీశాస్త్రే భగవాన్మరీచిః–"పశ్చాదాశ్రమధర్మసంయుక్తో భగవదారాధనం కరోతి, తదారాధనేన సంసారార్ణవనిమగ్నో జీవాత్మా పరమాత్మానం నారాయణం పశ్యతి, సోఽప్యపునరావృత్తికం దివ్య లోకం ప్రాపయతీ" తి ప్రాహ. అత్ర నారాయణదర్శనం భగవల్లోక ప్రాప్తేర వ్యవహితోపాయ ఇత్యవగమ్యతే, తత్కథ మారాధనస్య తథాత్వ? మితి చే, దుచ్యతే– నారాయణం పశ్యతీత్యస్యాయమాశయః – ఆరాధనేన ప్రసన్నః పరమ కారుణికో భక్తవత్సలః పరమాత్మా స్వాత్మానం దర్శయతి, తం జీవాత్మా పశ్యతీతి యథా స్వపద ప్రాపణం భగవత్కర్తృకం, తథా దర్శనమపి. తథాశ్రుతిః –"య మే వైష వృణుతే తేన లభ్య స్త స్యైష ఆత్మా వివృణుతే తనూం స్వా" మితి. తనూం స్వరూపం, వివృణుతే, దర్శయతీత్యర్థః. అతో భగవ దారాధనం ముఖ్యోపాయ ఇతి వినిశ్చితం.

అస్యాం పరవిద్యాయాం శ్రీ వైఖానసాముఖ్యాధికారిణ ఇత్యుక్తం, తత్కథ? మిత్యాశంకయా నివృత్త్యర్థం భూయః పరామృశ్య తథా నిశ్చీయతే. శ్రీవిఖనోముని మారభ్య శ్రీవైఖానసైరే వావిచ్ఛిన్న సంప్రదాయ భగవదారాధన రూపైషా పరావిద్యాఽధిగతా భవతి. తథాహి –"బ్రహ్మా దేవానాం ప్రథమస్సం బభూవ విశ్వస్య కర్తా భువనస్యగోప్తా, స బ్రహ్మవిద్యాం సర్వ విద్యాప్రతిష్ఠా మథర్వాయ జ్యేష్ఠపుత్రాయ ప్రాహ, అథర్వణేయాం ప్రవదేత బ్రహ్మాఽథర్వాతాం పురోవాచాం గిరే బ్రహ్మవిద్యాం, స భారద్వాజాయ, సత్యవహాయ ప్రాహ భారద్వాజోఽంగిరసే పరాపరాం, శౌనకో హవై మహాశాలోఽంగిరసంవిధివ దుపపన్నః పప్రచ్ఛే"తి బహు భిర్వచనై ర్భృగ్వాద్యైవ విఖనా ఇత్యుక్తం. అథర్వాపరనామాభృగురితిచ, అంగిరపరనామా మరీచి రితి చ. సర్వవిద్యాప్రతిష్ఠాం సర్వాసాం ఉపనిషదంతరోక్తానాం విద్యానాం ప్రతిష్ఠాం పర్యవసానభూమిం, ఉత్తమామితి యావత్. పరావరాం పరాః అన్యా విద్యాఃఅవరా యస్యా స్తాం, బ్రహ్మవిద్యాం, భగవదారాధనరూపా మిత్యర్థః, న చాస్యాః కథ మారాధనరూపత్వ?మితి వాచ్యం; అస్యాః ప్రథమ ప్రవర్తకో హి

విఖనసబ్రహ్మా, అథ భృగుః, అథ మరీచిః, శౌనక ఇత్యవగమ్యతే. ఏతే ఖలు ప్రయోగరూపం భగదారాధనశాస్త్రం ప్రాణయిషుః. విష్ణుధర్మోత్తరే శౌనకః ప్రాహ బ్రహ్మముఖా ద్భగవ దారాధనం భృగు రాప్తవానితి– "కథయామి యథాపూర్వం మత్పిత్రా కథితం మమ, తస్యాపి కిల తత్పిత్రా తస్మై చాహ కిలోశనాః. తేనాపి భృగు మారాధ్య ప్రాప్త మారాధనం హరేః, సకాశాద్బ్రహ్మణః ప్రాప్తం భృగుణాఽపి మహాత్మనా. ప్రాప్తంసకాశా ద్దేవస్య బ్రహ్మణాఽవ్యక్త జన్మనః."ఇతి, బ్రహ్మణా విఖనసా, దేవస్య నారాయణస్య, సకాశా త్ప్రాప్త మిత్యర్థః. విఖనా నైమిశే తప స్తప్త్వాప్రసన్నా ద్భగవత స్తదారాధనం ప్రాపేతి పూర్వ ముదాహృతం. భాగవతేచ –"నిస్సృతం త్వన్ముఖాంభోజాద్యదాహ భగవా నజః, పుత్రేభ్యోభృగుముఖ్యేభ్య"ఇతిచ. గారుడే చ –"పురా చతుర్ముఖాదేశా చ్చత్వారో మునయోఽమలాః, ప్రణీయ వైష్ణవం శాస్త్రం భూమా వభ్యర్చయ న్నృప. మరీచి ర్మందరే విష్ణు మర్చయామాస కేశవం, ఆదేశా ద్బ్రహ్మణో విష్ణుం శ్రీనివాసే త్రిర ర్చయత్. కాశ్యపో విష్ణ్వధిష్ఠానే శుభక్షేత్రే భృగు ర్మని" రితి. కించ అస్యా

శ్రీవైఖానసశాస్త్రస్యముండకాద్యుపనిషదస్సమానవిషయకత్వమ్

ముపనిషది యై ర్నా మభి ర్భగవాన్ పరమాత్మా ప్రతిపాద్యతే, తన్నా మమూర్తీ శ్రీవిఖనా భగవదారాధనే గృహ్ణాతి"విష్ణుః పురుష స్సత్య" ఇతి. శ్రూయతే –"బృహచ్చ త ద్దివ్యమచిన్త్యరూప"మితి. బృహచ్ఛబ్దేన విష్ణు రుక్తః [శ్రు] "నమో విష్ణవే బృహ తేకరోమి" తి శ్రుత్యంతరే ఉక్తత్వాత్. "యేనాక్షరం పురుషం వేదసత్య"మిత్యస్యాం శ్రూయతే. అక్షరశబ్దవాచ్యో విష్ణుః, సహస్రనామాధ్యాయే–"స దసత్క్షర మక్షర"మితి విష్ణో రక్షరత్వాభినాధానాత్. అత్ర–"తస్మాదాత్మస్థం హ్యర్చయే ద్భూతికామ" ఇతి యేన శబ్దేన భగవదారాధనం విధీయతే, తేన శబ్దేన శ్రీవిఖనస సూత్రే– "నారాయణ మర్చయే"దితి తదేవ విధీయతే. తత్రహి భూతికామేన భగవదర్చనస్య "యం యంలోకం మనసా సంవిభాతి విశుద్ధసత్వః కామయతే యాం శ్చ కామాన్, తం తం లోకం జయతే యాంశ్చకామాన్ తస్మా దాత్మస్థం హ్యర్చయే ద్భూతికామ"ఇతి ఫలముచ్యతే. అత్మస్థమితి,

ప్రతిమారూపదేహేస్థితమిత్యర్థః. ఆత్మ శబ్దస్య దేహపరత్వ ముచ్యతే. యద్వా-బుద్ధిస్థం భగవన్తం ప్రతిమాయా మావా హ్యార్చయే దితి. బుద్ధిస్థ స్యార్చ్యత్వానుపపత్తే రితి ఏవం సకామార్చనస్య ఫల మభిధాయ నిష్కామార్చనఫల మామ్నాయతే -"స వేదైతత్ పరం బ్రహ్మ ధామయత్ర విశ్వం నిహితం భాతి శుభ్రం ఉపాసతే పురుషంయే హ్యకామాస్తే శుక్ర మేత దతివర్తంతి ధీరా"ఇతి.

న చాత్రోపాసత ఇత్యర్చన ముచ్యత ఇతి కథ? మితి శంక్యం; ఇహార్చవరూపక్రియావతా మేవ బ్రహ్మవిద్వరిష్ఠప్రతిపాదనాత్ "క్రియా వానేష బ్రహ్మవిదాం వరిష్ఠ" ఇతి. బ్రహ్మవిదాం ఉపనిషదంతరవిహిత విధయా బ్రహ్మోపాసకానాం, క్రియావాన్ ఉక్తక్రియావాన్, శ్రేష్ఠ ఇత్యర్థః. క్రియాశబ్దో హి భగవదర్చనే ప్రయుజ్యతే భాగవతే -"క్రియాయోగం సమాచక్ష్వ భవదారాధన" మితి. అపి చ శ్రీశాస్త్రేఎత దుపనిషత్పరిపాటీ దృశ్యతే. వాసాధికారే భగవాన్ భృగుః-"ప్రణవో ధను శ్శరోహ్యాత్మా"ఇత్యాహ. ఏత దేవ వచన మత్రాస్తి. మరీచి ర్భగవాన్ జ్ఞానకాండే -"అగ్నేర్విస్ఫులింగా" ఇవేత్యాహ. అత్రచ-"త దేతత్సత్యం యథా సుదీప్తా త్పావకా ద్విస్ఫులింగా" ఇతి. తత్రామోదాదయో భగవల్లోకా శ్చత్వార ఉచ్యన్తే. అత్ర "వేదాన్తవిజ్ఞాన సునిశ్చితార్థా" ఇత్యారభ్య "తే బ్రహ్మలోకే" ష్వితి భగవల్లోకానామనేకత్వ ముచ్యతే బహువచనాత్. "యయాతదక్షర మధిగమ్యత"ఇతి యచ్ఛబ్దేన పరా విద్యా పరామృశ్యతే. తయా క్రియారూపయైవ భవితవ్యం అధిగమనే బ్రహ్మణః కర్మత్వం భవతి. క్రియయాఽఽప్తు మిష్టతమం హికర్మ, సా చ క్రియాఽర్చనధ్యావరూపాయుజ్యతే. య ద్యపి ధ్యానమాత్రస్య క్రియాత్వ మస్తి; తథాఽపి క్రియావా నేష ఇత్యత్ర భూమార్థే మతుప్, ఇత్యుపపద్యతే. "ఆత్మక్రీడ ఆత్మరతి"రితి రతేః పృథక్క్రీడోచ్యతే. క్రీడా తు బహురూపా. దర్శనస్పర్శనవివిధోపచార సమర్పణనృత్తగీత వాద్య కరణాదినా భగవాన్ భక్తబంధు ర్భక్తసఖ ఇతి చోచ్యతే. "బాలః క్రీడనకై రివే"తి భగవతో భక్తైః క్రీడామోదః ప్రతిపాద్యతే. యద్యపి పరమాత్మా స్వతః కరణకళేబరరహితః;

తథాఽపి భక్తై రుపాసన శక్యత్వాయ స్వసంకల్పేన గృహీతరూప ఇతి శ్రూయతే –"ఆవి స్సన్నిహితం గుహాచరం నామే"తి. కించ–"తపసో వా ప్యలింగా"దితి రూప రహిత పరమాత్మవిషయజ్ఞానస్య ముక్త్యుపాయత్వం నిషిధ్యతే. "యస్య జ్ఞానమయం తప" ఇతి తపసో జ్ఞానరూపత్వం శ్రూయతే. ఏతై రుపాయైరితి బహువచనేన బ్రహ్మధామప్రవేశాయ బహుభి రుపాయైర్భావ్య మితి చ జ్ఞాయతే, ఉపాయా శ్చార్చనకీర్తన నమస్కారాదయో యుక్తాః "సతతం కీర్తయన్తో మాం యతంత"శ్చేతి భగవదుక్తేః.

నచ–ఏత ద్యో వేదనిహితం గుహాయాంసోఽవిద్యాగ్రంథిం వికిరతీ హసోమ్యేతి శ్రూయతే బ్రహ్మణో హృదయనిహితత్వజ్ఞానస్య అవిద్యా గంథిచ్ఛేదకరత్వే సతి కి మన్యే? నేతి వాచ్యం; త దవ్యవహిత మేవ" "ఆవిస్సన్నిహిత"మితి శ్రవణాత్. ఆవిః ప్రతిమారూపే ణావిర్భూయ సన్నిహితం భవతీ త్యర్థః.

నచ–హృదయ ఏవ ఆవిర్భూయ సన్నిహితం స్థిత మితి వాచ్యం;గుహాచర మిత్యనే నైవ తదర్థసిద్ధేః. అపి చ –"జుష్టం యదా పశ్యత్యన్యమస్య, మహిమాన మేతి వీతశోక" ఇతి శ్రూయతే. జుష్టం అర్చా రూపేణ సుఖసేవ్యతయా సర్వై స్సంసారిభి ర్భక్తై ర్ముముక్షుభిశ్చ సేవితం, అన్యం "ప్రవృహేన్ముంజాది వేషీకా" మితి శ్రుత్యంతరాత్ పృథగ్భూత్వా స్థిత మిత్యర్థః. పశ్యతి భక్త్యాసేవతే, అస్య అర్చావ తారస్య, మహిమానం చ పశ్యతి, జానాతీ త్యర్థః. తదా వీతశోకో భవతి. "అవతారస్య సత్యత్వ మజహ త్స్వస్వభావతాం, శుద్ధసత్త్వ మయత్వం చ స్వేచ్ఛామాత్రనిదానతా, ధర్మగ్లానౌ సముదయస్సాధు సంరక్షణార్థతా, ఇతి జన్మరహస్యం యోవేత్తి నాస్య పునర్భవ"ఇతి –"జన్మ కర్మ చ మే దివ్య మేవం యో వేత్తితత్త్వతః, త్యక్త్వా దేహం పునర్జన్మనైతి మామేతి సోఽర్జున."తతః –"యదా పశ్యః పశ్యతే రుక్మవర్ణం......పరమం సామ్య ముపై" తీతి ముక్తిఫలం చ శ్రూయతే. తతః–"ప్రాణో హ్యేష.......వరిష్ఠ"ఇతి. అత్రాత్మశబ్దస్య పరమాత్మ వాచకత్వ మేవ వక్తవ్యం. తతః–"సత్యేన లభ్య స్తపసా హ్యే ష ఆత్మా"ఇత్యాత్మ పదవాచ్యస్య ప్రాప్యత్వాభిధానాచ్చ.

“బృహచ్చతద్దివ్య మచిన్త్యరూపం సూక్ష్మా చ్చ తత్సూక్ష్మతరం విభాతి, దూరాత్సుదూరే తదిహాన్తికే చ పశ్య త్స్విహైవ నిహితం గుహాయా”మితి దివ్యమచిన్త్యరూపం – బృహ ద్విష్ణ్వాఖ్యం బ్రహ్మ.” “నమో విష్ణవే బృహతే కరోమీతిశ్రుత్యంతరం. దూరాత్సుదూరే పరమపదే, సూక్ష్మాత్సూక్ష్మ తరం, విభాతి. తథోచ్యతే శ్రీశాస్త్ర తర్కకాండే బ్రహ్మచింతాధ్యాయే–“ఆపః పృధివ్యా స్సూక్ష్మాస్తు తాభ్య స్తఅజ స్తతోऽనిలః, తస్మా దాకాశ మేతస్మా త్తన్మాత్రాణి మనీషిణః తేభ్యస్సూక్ష్మోహ్యహంకార స్త్రిధాభూయ వ్యవస్థితః తస్మాన్మహాం స్త్రిధాభూతో బుద్ధిలక్షణలక్షితః తస్మాత్తు మూల ప్రకృతి రవ్యాఢగుణబృంహితా, తతో వ్యష్టిసమష్ట్యాఖ్యో జీవస్సూక్ష్మతర స్స్మృతః. తతో వ్యోమపదం విష్ణోస్థానమానందపూరితం, తస్మాత్త త్పంచ శక్తిస్థం పంచోపనిషదాత్మకం. పంచమూర్తివిభేదేన విభిన్నం విశ్వతోముఖం, ఆభూతసంప్లవస్థానం స్వరూపం చిద్ఘనంపరం. విష్ణో రకుంఠవీర్యస్య నానావ్యూహైకహేతుకం, తత షడ్గుణ సంపూర్ణం లక్ష్మీ లక్షణ సంయుతం. సత్యం జ్ఞాన మనంతాఖ్యం భగవచ్ఛబ్దశబ్దితం, సూక్ష్మాత్సూక్ష్మ మితి ఖ్యాతం స్వరూపం రూపవర్జితం. జాతి క్రియా విరహితం స్వరూపగుణసంగతం, సూక్ష్మాత్సూక్ష్మమవాప్నోతి పరం బ్రహ్మాణమవ్యయ” మితి. తదిహాంతికేసమీపేచ, పశ్యత్సు పశ్యద్భక్త జనవిషయే, విభాతి శ్రీవేంకటాద్రిప్రభృతి దివ్యస్థానేష్వర్చారూపేణ ప్రకాశతే. అత్రైవ శ్రుతౌ –“య స్సర్వజ్ఞ స్సర్వవి ద్య స్యైష మహిమా భువి దివ్యే బ్రహ్మపురే హ్యేష వ్యోమ్న్యాత్మా ప్రతిష్ఠిత”–ఇతి. యస్య మహిమా, భువి శ్రీవేంకటాద్రిముఖ్యభాగేషు, దివ్యే బ్రహ్మపురే పరమపదే చ, ప్రతిష్ఠితః ఇతి. అథవా, అస్య మహిమా బ్రహ్మపురే హృదయే, వ్యోమ్ని, పరమపదే ఇతి. పునఃపశ్యత్సు యోగేన సాక్షాత్కు ర్వత్సు, గుహాయాం హృదయేనిహితం, ఇహేతిశబ్దస్య ద్విర్గ్రహణా దయమర్థో యుజ్యతే;ఇహ భవీత్యర్థఃభువి పరమాత్మా ఉక్తోభయరూప ఏవ. యథా ముండోపనిషది పరమపురుషస్య విష్ణో రారాధనం ముక్తిసాధన మభిప్రైతి, తథా కాఠకోపనిషదీ త్యవగమ్యతే. ఉభే అపి ప్రాయ స్సంవదతః తథాహి–ముండకోపనిషది – “పరాత్రరం పురపష ముపైతి దివ్య” మితి –కఠోపనిషది – “అవ్యక్తా త్తు పరః పరుషోవ్యాపకోऽలింగ ఏవచ” ఇతి. ముండకోపనిషది –“నతత్ర

సూర్యోభాతి న చంద్ర తారకం నేమా విద్యుతో భాంతి కుతోఽయ మగ్నిః, త మేవ భాంతమను భాతి సర్వం తస్య భాసా సర్వ మిదం విభా" తీతి –కఠోపనిషది–"న తత్ర సూర్యోభాతి"ఇత్యాదికం తుల్యం. ముండ కోపనిషది–"ద్వా సుపర్ణా సయుజా సఖాయా సమానం వృక్షం పరిషస్వ జాతే, తయో రన్యః పిప్పలం స్వాద్వత్త్యనశ్న న్నన్యో అభిచాకసీతి"కఠే– "ఋతంపిబన్తౌ సుకృతస్య లోకే గుహాం ప్రవిష్టౌ పరమే పరార్ధ్యే" ఇతి. ఋతం అవశ్యభావ్యతయా సత్యం, కర్మఫలం, పిబంతౌ భుంజన్తౌ, జీవాత్మపరమాత్మానౌ, పరమాత్మనః కర్మఫలానుభవప్రయోజకతయా కర్తృత్వ బోధ్యం. ముం–"అథపరాయయా తదరక్షర మధిగమ్యత" ఇతి భగవదర్చనక్రియారూపయజ్ఞే నాక్షరశబ్దవాచ్యబ్రహ్మాధిగమనముచ్యతే. క– "యస్సేతు రీజానానా మక్షరం బ్రహ్మయత్పర" మితి. ఈజానానాం సద్వారతయాఽద్వారతయా చ యజతాం, య,స్సేతుః పోషకః–ప్రాప్తిశ్చ, తదక్షరం బ్రహ్మ ఇత్యర్థః. యజతాం సేతు రిత్యనేన యజనరూపక్రియాయాః ప్రాపకప్రాప్యభూతబ్రహ్మ ప్రాప్తి సాధనత్వ మవగమ్యతే. ముం–"నాయమాత్మాప్రవచనేన ...... తనూం స్వా" మితి. క– "నాయమా త్మే"త్యాది తుల్య మేవ. ముం–"నాయమాత్మా బలహీనేన .... తపసోవాప్యలింగా"దితి బింబారాధనసహితధ్యాన స్యాత్మ లంభకత్వ ముచ్యతే. క–"హృదా మనీషా మనసాఽభిక్లృప్త" ఇతి బింబక్లృప్తిరుచ్యతే. ముం –"యం యం లోకం మనసా సంవిభాతి ... తస్మాదాత్మజ్ఞం హ్యర్చయే ద్భూతికామ" ఇతి–క–"ఏకో వశీ సర్వభూతాం తరాత్మా ఏకం రూపం బహుధాయః కరోతి, తమాత్మస్థం యేఽను పశ్యంతి ధీరాస్తేషాం సుఖం శాశ్వతం నేతరేషాం, నిత్యోనిత్యానాం చేతనశ్చేతనానా మేకోబహూనాం యోవిదధాతి కామాన్ తమాత్మస్థం యేఽనుపశ్యంతి ధీరాస్తేషాం శాంతిశ్శాశ్వతీ నేతరేషా"మితి. ఏకం, రూపం బహుధా శ్రీనివాస శ్రీరామ శ్రీకృష్ణ ఇత్యాదిబహు ప్రకారై రర్చారూపై రావిర్భవతీత్యర్థః. యేఽనుపశ్యంతి, ముహుర్ముహుః పశ్యంత స్సమర్చయన్తీత్యర్థః. బహూనాం "చతుర్విధా భజన్తేమాం.....జ్ఞానీ చ భరతర్షభ" ఇతి భగవద్వచనవిధయా

భజతాంజనానాం, కామాన్ తత్తదీప్సితాన్, కరోతి. ముం –"జుష్టం యదా పశ్యత్యన్యమీశ'మితి–క–"తం స్వాచ్ఛరీరాత్ ప్రవృహే న్ముంజాదివేషీకాం ధైర్యే"ణేతి. ముం–"బ్రహ్మైవేదమమృతం పురస్తాద్బ్రహ్మ పశ్చాద్బ్రహ్మ దక్షిణ తశ్చోత్తరేణ అధశ్చోర్ధ్వం చ ప్రసృతం బ్రహ్మైవేదం విశ్వమిదం వరిష్ఠ" మితి. క–"ఊర్ధ్వమూలోऽవాక్శాఖ ఏషోऽశ్వత్థ స్సనాతన"ఇతి, ముం– "యదాపశ్య" ఇత్యారభ్య "పరమంసామ్యముపై"తీతి. క–"యథోదకం శుద్ధే శుద్ధ మాసిక్తం తాదృగేవ భవతి, ఏవం మునే ర్విజానత ఆత్మా భవతి గౌతమ" ఇతి "సోऽధ్వనః పారమాప్నోతి తద్విష్ణోః పరమం పద"మితిచ– ముం–సత్యేన లభ్యస్తప సాహ్యేష ఆత్మాసమ్యగ్జ్ఞానేన బ్రహ్మచర్యేణ నిత్య" మితి–క–"యదిచ్ఛంతో బ్రహ్మచర్యంచరం"తీతి. బ్రహ్మచర్య శబ్దస్యాస్మదాచార్యావ్యాచఖ్యుః–" చరగతి భక్షణయోరితి ధాతో ర్బ్రహ్మ చర్యం బ్రహ్మనిష్ఠత్వం, పరమాత్మారాధకత్వమితి యావత్. బ్రహ్మనివేదిత భక్షణంచేతి. కించ, ముం–"క్రియావానేష" ఇత్యస్యా వ్యవహితం తద్వాక్యం, అతోఽయమర్థోయుజ్యతే; అర్చనా దనంతరం తన్ని వేదిత భోజనస్య కార్యత్వాత్. "హృదిరూపం ముఖేనామ నైవేద్యము దరేహరేః, పాదోదకంచమాల్యంచ మస్తకేయస్యసోऽచ్యుత"ఇతి స్మృతేః. అచ్యుతోముక్త ఇత్యర్థః. భాగవతే –"త్వయోపభుక్తస్ర గ్గంధవాసోऽలంకార చర్చితాః, ఉచ్ఛిష్టభోజినో దాసా స్తవమాయాంతరేమహీ"తి. "పవిత్రం విష్ణునైవేద్యం... చరే"దితి చ స్మృతేః–"తదస్యప్రియ" –"మితిశ్రుతేశ్చ. భగవన్ని వేదనేఽిమ మేవ మన్త్రంవినియుజ్క్తే భగవాన్విఖనాః. తద్వచనం హి శ్రుతిసారభూతం"; "వేదాంతవేదిభిర్విప్రై" రిత్యాదినా శ్రీవైఖానసస్య వేదాంతత్వ ముపపాదితం. నేదం కేవలం కల్పరూపం, అపితు ఉపనిషదంతరం.

నను కథ మస్య వేదాన్తత్వసంభవః? అత్ర కర్మణాం ప్రయోగః కేవలం ప్రతిపాద్యత, ఇతిచే, త్సత్యం. అత్రాయ మనుమానప్రయోగః శ్రీవైఖానస ముపనిషత్; తదర్థప్రతిపాదకత్వాత్. గీతావదితి. నచ–గీతాయా భగవదుపదిష్ట త్వాద్వేదాన్తత్వం న్యాయం, ఇదంతునతథేతి వాచ్యం;

ఇదం హి భగన్ముఖా ద్విఖనసబ్రహ్మణా గీతం, తతో భృగ్వా దిభిరితి బహుధా ప్రపంచితమ్. నచ–గీతాయా స్సాక్షాద్భగవదుక్తి రూపత్వాదుప నిషత్త్వం, అస్య మునివచనరూపత్వా న్నతథాత్వం యుక్త మితి శంక్యం; విఖనసస్సాక్షాద్భగవదంశత్వా, తత్త్రిప్రియత మత్వాచ్చ, అస్యతథా త్వోపపత్తేః. విఖనశ్శబ్దవాచ్యభగవదంశత్వా దస్య బ్రహ్మణో విఖనో వైఖానస శబ్దవాచ్యత్వం సిద్ధం; "విఖనాము నీనా"మితి శ్రుత్యా, "వైఖానస్సామ గాయనః" "యత్తస్మిన్ను పలభ్యంతు తత్తేజస్తు త్రయీమయం, తద్వైఖానః పరంబ్రహ్మ"ఇతి భారతవచనాచ్చ. భగవాన్ విఖనావైఖానశ్చ, తత్పుత్రో బ్రహ్మచ విఖనాః; "విఖనసార్థితో విశ్వ గుప్తయ" ఇతివచనాత్. ఉచ్యతేచ –"విఖనా ఇతివైవిష్ణు స్తజ్జా వైఖానసా స్స్మృతాః" వైఖానసానాం భగవత్ప్రియత్వం శ్రూయతే –"వైఖానసావా ఆర్షేయ ఇంద్రస్య ప్రియా ఆస" న్నితి. ఇంద్రశబ్దోఽత్ర భగవద్వాచక. ఇతి వ్యవస్థాపితం. పరమపురుష స్స్వవచన మేవ స్వప్రియ ముఖాన్నిర్గత మత్యంత ప్రమాణం స్యాదితి మత్వా సకలవేదాంత సారభూతం వైఖానసం విఖనసే ఉపాదిశక్షత్. భగవద్వచనస్య చ ప్రామాణ్య స్థాపనం తత్ప్రియవచనాదితి జ్ఞాయతే. గీతాయామర్జునః–"పురుషం శాశ్వతం దివ్య మాదిదేవ మజం విభుం, ఆహుస్త్వా మృషయ స్సర్వే దేవర్షి ర్నారదస్తథా. అసితోదేవలోవ్యాస స్స్వయం చైవబ్రవీషిమే"ఇతి భగవన్త మాహ. అత్రఋషయఇతి విఖనోభృగ్వాదయ ఉచ్యన్తే; "మునీనాం విఖనా ముని"రితి, అత్రైవ – "మహర్షీణాం భృగురహ" మితి వచనాత్. "కౌన్తేయ ప్రతిజానీహి నమే భక్తః ప్రణశ్యతీ" తి భగవాన్ స్వవచనా దపి స్వప్రియవచనస్య ప్రామాణ్యం జ్ఞాపయితుం శ్రీమదర్జునం ప్రతిజ్ఞాయాం ప్రహిణోతి. యత్తస్మిన్నిత్యాదినా త్రయీమయస్య పర మాత్మనః వైఖానసశబ్దవాచత్వ ముక్తం. అస్యచ శాస్త్రస్య వైఖానసత్వం ప్రసిద్ధం. తత ఇదం శాస్త్రం త్రయీరూప మిత్యవగమ్యతే –"వేదానాం వ్యసనాదర్వా క్ప్రాగ్రూపం మిళితంతుయత్, తాంతు వైఖానసీం శాఖా మితివేదవిదో విదు" రితి వచనాచ్చ. యథా గీతాయాం కర్మణాం భగవదారాధన త్వానుసంధానే మోక్షహేతుత్వముచ్యతే, తథాఽత్ర తత్తత్కర్మాంతే భగవదర్పణ సిద్ధయే

భగవన్మంత్రైర్హోమో విధీయతే. తేన కర్మణాం భగవదారాధనత్వం సిద్ధ్యతి, కించ సూత్రమిదం నారాయణైక పరమితి తద్భాష్యాదౌ ప్రపంచితం, తథా వేదైక ప్రమాణమితిచ. తత్రకర్మవిధాయ "తత్కురుష్వ మదర్పణ" మిత్యాదినా భగవదర్పణం విహితం. అత్రతు కర్మణాం ప్రయోగ ఇవ భగవదర్పణప్రయోగ శ్చోక్త ఇతి విశేషః. తత్ర భక్త్యాభగవదుపాసనం విహితం. అత్ర తూపాసనప్రయోగోఽభిహితః –"అథనిత్యార్చన" మిత్యారభ్య "భక్త్యా భగవన్తం నారాయణ మర్చయే" దితి. తత్ర –"మద్యాజీమాం నమస్కురు" "మామేవైష్య సీతి యజనస్య భగవత్ప్రాప్తి రూపఫలముచ్యతే. అత్రాపి –"తద్విష్ణోః పరమం పదం గచ్ఛతీ" తి. తత్రై వాత్రాపి జ్ఞానస్వరూపం ప్రత్యపాది. యద్యపి సూత్రే విస్తరేణ తత్త్వస్వరూపం నప్రతిపాదితం; తథాపి భగవన్మరీచ్యా దిభిస్తదాశయానురోధేణ విస్తరేణ పరమాత్మనిష్కళ స్వరూప సకళ స్వరూప లక్ష్మీస్వరూప ప్రకృతిలక్షణ జీవలక్షణ ప్రపంచసృష్టి దేహూత్పత్తి పాంచభౌతిక ప్రళయ పితృయానమార్గ దేవయానమార్గ భగవల్లోక స్వరూప మోక్షోపాయాదయః ప్రతిపాదితాః తత్రయథాక్వచి చ్ఛ్రుతివాక్యమేవ యథావద్గృహ్యతే–"నజాయతే మ్రియతేవా కదాచి"దితి. తథాత్రాపి–"యోఽసౌసోఽహం యోఽహంసోఽసా" విత్యాది. తథా ప్రాణాగ్నిహోత్రే. తత్రైవాత్రా ప్యర్చిరాది మార్గోఽభిధీయతే. తత్రయథా సర్వదా భగవత్పరత్వం విధీయతే, తథాత్ర "సదాధ్యాత్మరతో ధ్యాన యోగీ నారాయణపరంబ్ర హ్మ పశ్యన్ ధారణాం ధారయేత్, అక్షరం పరం బ్రహ్మాప్నోతి "నారాయణ పరంబ్రహ్మేతిశ్రుతి" రిత్యుపసంహారే సన్యాసవిధౌ ప్రతిపాదితం. ఉపక్రమేతు "నారాయణపరాయణో నిర్ద్వంద్వోముని"రితి, తతో "భక్త్యాభగవన్తం నారాయణనర్చయే"దితి, శ్రౌ తేచాధానే–"ధ్యాయన్నారాయణ ముపోష్యే"తి, అగ్నిహోత్రే–"హుత్వా భూమానం విష్ణుం ధ్యాయే"దితి, దర్శపూర్ణమాసే– "ఉదిత ఆదిత్యే ధ్యాయన్నారాయణం విష్ణోర్నుకమితి జపిత్వే"తి, సోమేచ– "నారాయణపరాయణ స్తూష్ణీమాస్త"ఇతి. కించ గీతాయాం–"మన్మ నాభవే" త్యాదినా విహితం సర్వమత్ర విధీయతే దర్శితై ర్వాక్యైర్భగవన్నిష్ఠమనస్త్వం. "భక్త్యా భగవన్తం నారాయణ మర్చయే" దితి

"మద్భక్తో మద్యాజీ భవే"త్యర్థో విహితః. "పురుషసూక్తేన సంస్తూయ ప్రణామంకుర్యా"దితి "మానమస్కురు" ఇత్యస్యార్థోవిహితః. "బహూనాం జన్మనా మంతే జ్ఞానవాన్మాం ప్రపద్యత" ఇతి, "సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్యమా మేకం శరణంవ్రజే" తిచ విహితా ప్రపత్తి ర్విష్ణుబలికర్మణాఽత్ర విధీయతే. సూత్రేఽనుక్తా విషయాస్తదాశయ మనుసృత్య శ్రీమరీచ్యాదిభి శ్శ్రీశాస్త్రే స్ఫుటం ప్రదర్శితా ఇత్యుక్తం. తత్రాప్యుపనిషద్వాక్యాని యథావస్థిత మభిధీయన్తే –"ప్రణవో ధనుశ్శరో హ్యాత్మా బ్రహ్మతల్లక్ష్య ముచ్యత" ఇతి వాసాధికారే. తథా ముండోప నిషది. శ్రీశాస్త్రే –"ఆత్మాన మరణిం కృత్వా ప్రణవం చోత్తరారణిం, ధ్యాననిర్మథనాభ్యాసా" దిత్యాదినా ధ్యానేన హృద్యావిర్భూతం పరమాత్మానంబింబే ఆవాహ్య సమారాధనముచ్యతే. అయమర్థః కాఠకోపనిషది దృశ్యతే–"అరణ్యోర్నిహితో జాతవేదా గర్భ ఇవ సుభృతో గర్భిణీభిః దివేదివ ఈడ్యో జాగ్రవద్భిర్హవిష్మద్భిర్మ నుష్యేభి రగ్ని" రితి. అయమర్థః–"అరణ్యోఃపూర్వోత్తరారణ్యోః, నిహితో జాతవేదాః, గర్భిణీభిర్గర్భఇవ యజ్వభిః, సువృతః సుతరాం గుప్తః మహాత్మభిర్హృదయ ప్రణవారణ్యోః పరమాత్మామాసుభృతః, సోఽగ్నిఃపావకః పరమాత్మాచ, అగ్రం నయతీతి వ్యుత్పత్యా అగ్నిశబ్దః పరమాత్మవాచకః. జాగ్రవద్భి రప్రమత్తైః, హవిష్మద్భిః హోమార్హాజ్యాది మద్భిః నివేదనార్హాన్నాదిమద్భిశ్చ, ఇదం గంధపుష్పాదీనా ముపలక్షణం. మనుష్యేభిః యజ్వభిః ఆరాధకైశ్చ, దివేదివేదివసేదివసే, ఈడ్యః, వేద్యాంబింబేచ ప్రతిష్ఠా ప్యారాధనీయ ఇత్యర్థః. అన్యైర్హృది పరమాత్మనో ధ్యానాదినా ఈడ్యత్వ ముక్తం తన్న సంగచ్ఛతే; హవిష్మద్భిరితి విశేషణస్యాసామంజస్యాసంభవాత్. హవిశ్శబ్దో నివేదనార్హాన్నాది పరతయా భగవద్విఖనసా ప్రయుక్తః. "తదస్య ప్రియమితి హవిర్ని వేదన" మితి. "హిరణ్యగర్భస్సమవర్తతాగ్రే భూతస్య జాతః పతిరేక ఆసీత్, సదాధార పృధివీం ద్యాముతే మాం కస్మైదేవాయ హవిషా విధేమ." అస్యా ప్యుక్తోఽర్థో వర్ణిత ఆచార్యైః. నచాత్ర కేవల మగ్న్యుపాసనం విహిత మితివాచ్యం; పరమాత్మప్రకరణత్వాత్, ఈడనస్య భగవద్విషయత్వే స్వారస్యాత్. విధీయతే భగవద్విఖనసా పూజాంతేస్తుతిః –"పురుష సూక్తేన సంస్తూయ ప్రణామం కుర్యా" దితి. కిమధికేన? అనయా శ్రుత్యా

భగవతోఽమూర్తారాధనం సమూర్తా రాధనంచ విహితం భవతి. "అమూర్తాఽగ్న్యాహుతిః ప్రోక్తా సమూర్తా బేర పూజ" నేత్యుక్తం. ఏవం చాద్వారక సద్వారక భగవదుపాసనప్రయోగవిధిరూపత్వాదస్య శాస్త్రస్య వేదాంతత్వ యుక్తం. నచాష్టాదశమసూత్రే ష్వన్యతమ మిదం సూత్రం, కల్పరూప మేవ. కథ మస్య వేదంతత్వ? మితిశంక్యం; అస్యహి కల్పత్వం వేదా న్తత్వం చాస్తి; భగవదుపాసవప్రయోగవిధిరూపత్వాత్. యథా శ్రీమహాభారత స్యేతిహాసత్వేన పంచమవేద త్వేనచ ప్రసిద్ధిః, యథా చ శ్రీమద్రామాయణస్య కావ్య త్వేనేతిహాస త్వేనచ ప్రసిద్ధిః, యథాచ శ్రీగీతాయా స్స్మృతి త్వేనోపనిష త్వేన బ్రహ్మవిద్యాత్వేనచ ప్రసిద్ధిః, తథాస్య శాస్త్ర స్యానేకరూపతయా ప్రసిద్ధత్వం. అస్యసూత్రస్య సర్వ సూత్రోత్తమత్వం దశభి ర్హేతుభిః ప్రపంచిత మస్మదాచార్యై స్సప్రమాణం. అస్య సర్వోత్తమత్వాదేవ భగవద్భృగ్వాదయ ఇదమ్మూలతయా వైదికమార్గేణ భగవదారాధనశాస్త్ర మాచకలన్. భార్గవేవాసాధికారే–"సూత్రేవిఖనసా ప్రోక్తం పురాచైవ చతుర్విధం, హరేః పూజావిధానం త దృషిభిర్విమలీ కృతమ్"ఇతి. భగవదాపస్తం బాదీనా మ ప్యాచార్యభూతో భగవాన్ బోధాయనో వానప్రస్థాన్ ప్రత్యేవ ముపదిశతి –"వానప్రస్థోవైఖానస శాస్త్రసముదాచారో వైఖానసో వనేమూల ఫలశీ తపశ్శీల స్సవనేషూదక ముపస్పృశే"న్ని త్యాదినా. తతస్తత్సూత్ర స్యాపి మూలం శ్రీవైఖానస మిత్యవగమ్యతే. ఏవం మన్వాదిస్మృతీనా మపి. మనుః–"వైఖానసమతేస్థిత" ఇత్యాహ. అస్యభారుచ్యాది వ్యాఖ్యా నేషు–"వైఖానసం విఖనస్సూత్రమ్" ఇతిస్పష్టమ్, యథా శ్రీశౌనకహారీతా దయోఽపి శ్రీవైఖానసాగ్రేసర భగవద్భృగుముఖా ద్భగవదారాధన మవగత మితి స్వయం బ్రవతే. సాక్షాత్కృతసమస్తవేదవేదాన్తార్థ. శ్రీవిఖనస బ్రహ్మ భగవన్ముఖాత్తత్స మారాధనశాస్త్ర మధిగమ్య స్వపుత్రేభ్యో భృగ్వా దిభ్యో యథాఽధిగత ముపాదిశత్, తేచ తథా శాస్త్రం ప్రాణయన్. ఉపదిదిశుశ్చ శ్రీశౌనకాదిభ్య. తేచ తత్సంగృహ్య కల్పే ప్రత్యపాదయన్. అతోవేదాన్తత్వం శ్రీశాస్త్రస్యైవ యుజ్యతే, నత్వన్యస్య; తన్మూల ప్రమాణకత్వాత్. తథాహ భగవాన్ పరాశరః "యజ్వభిర్యజ్ఞపురుషో వాసుదేవశ్చ సాత్వతైః, వేదాన్తవేదిభిర్విష్ణుః ప్రోచ్యతే యోనతోఽస్మిత" మితి. వేదాంతవేదినః శ్రీశాస్త్రవిద ఇత్యుక్తం.

వృద్ధమనుః –"వేదాన్తవేదిభర్వప్రై స్తద్వైఖానససూత్రిభిః, యాజయే ద్యజ్ఞ పురుషం విష్ణుం రాజా జగద్ధిత" ఇతి. ఏవంచ శ్రీశాస్త్రోక్తవర్త్మనా భగవదారాధన ముత్తమబ్రహ్మవిద్యా. సైవ పరవిద్యే త్యుచ్యతే. యయాతదక్షర మధిగమ్యతే సాపరా, ఋగాదయో అపరా. శ్రీవైఖానస సూత్రేకర్మసు వేదత్రయమన్త్రావినియుజ్యన్తే. విభాగాత్పూర్వం మిళితాఽవస్థాత్రయీ శ్రీవైఖానసశాఖా. తథోచ్యతే–"వేదానాంవ్యసనాత్... విదుః, తాంతు వైఖానసీం శాఖాం స్వసూత్రే వినియుక్తవాన్ పద్మభూః పరమోధాతా తస్మిన్నారాధనత్రయ" మితి. ఏవంచ వైఖానసమన్త్ర ప్రశ్నాధ్యయనేన పరవిద్యోపాసనం సిద్ధ్యతి. అత్ర భగవదారాధనే వినియుక్తా మన్త్రాః కేచిద్వేదత్రయాంతర్గతాః, కేచి దౌపనిషదాః. "సహస్ర శీర్షాపురుషః, అద్భ్యస్సంభూతః, సహస్ర శీర్షం, అతోదేవాః, అణోరణీయాన్, హగ్ంస శ్శుచిషత్, ఏకాక్షరం, యద్వైష్ణవంశయనే, విష్ణుస్సర్వేషా" మిత్యాది పారమాత్మీయాః. ఏతేహి సర్వోపనిషత్సారభూతాః, పరమాత్మ భూత శ్రీమన్నారాయణపరాః, "విష్ణుస్సర్వేషాం సుసూక్ష్మస్సార్వ" ఇత్యాదయః. యది పారమాత్మీయో పనిషదర్థావగమ, స్సర్వోపనిషదర్థా అవగతాస్స్యుః. తథాహి–"విష్ణు స్సర్వేషా"మిత్యనేన "అగ్నిర్వైవిష్ణుః పరమ" ఇత్యాది శ్రుత్యం తరోక్తోఽర్థః ప్రత్యభిజ్ఞాప్యతే. "సుసూక్ష్మ స్సార్వ" ఇత్యాదినా "సర్వగతం సుసూక్ష్మగతం మిత్యాద్యుక్తోఽర్థః, "సర్వంఖల్విదం బ్రహ్మే" త్యాద్యుక్తోఽర్థశ్చ ప్రత్యభిజ్ఞాప్యతే. "యోబ్రహ్మ శబ్దః ప్రణవ" ఇత్యాదినా "ఓమితి బ్రహ్మే"త్యాద్యుక్తోఽర్థః, "యంయజ్ఞై ర్మనసయో జుశన్తీ" త్యాదినా "చతుర్హోతారో యత్ర సంపదం గచ్ఛన్తిదేవై" రిత్యాద్యుక్తోఽర్థః. చతుర్హోతారః అగ్నిహోత్ర దర్శ పూర్ణమాసాదీని కర్మాణి, యత్ర పరమాత్మ న్యాత్మతయాఽవస్థితే సత్యం తచ్ఛరీర భూతైరింద్రాదిదేవైః, సంపదం, గచ్ఛన్తి, తేషామారాధనాని కర్మాణ్యేతా నీతిసంపదం గచ్ఛన్తీత్యర్థః. అత్ర మునయ ఇతి భగవన్మననశీలా అమూర్తసమూర్తారాధన పరా ఉచ్యన్తే. యజ్ఞైరిత్యగ్నిష్టోమాదయః పూజాశ్చగృహ్యన్తే, "అహంహి సర్వయజ్ఞానాం భోక్తాచ ప్రభురేవచ, నతు మామభిజానన్తితత్త్వేనాత శ్చ్యవన్తిత" ఇతి భగవద్వచనం. మునిశబ్దస్య భగవదుపాసక పరత్వేస్వారస్యాత్. అనేన

జపహోమార్చనధ్యానేషు చతుర్షు హోమార్చనే ఉక్తే; "యం సూరయో జపన్త" ఇతి జప ఉక్తః; "యోగినస్సూక్ష్మ స్స్వప్రదర్శనైః పశ్యంతీశ్వ రాయ స్వాహే" తిధ్యానముక్తం "ఆత్మేశ్వర" మితి శ్రుత్యన్తరోక్తశ్చార్థః ప్రత్యభి జ్ఞాపితః; "మనస్త్వంభూత్వే" త్యనేన "మనోమయః ప్రాణే" త్యాద్యుక్తోఽర్థః, "యస్యనాభయా" దిత్యాదినా "భీషాస్మాద్వాతః పవత" ఇత్యాద్యుక్తోఽర్థ," "ద్వావేతౌ పక్షీ అచరం చరంతా" విత్యాదినా "ద్వాసుపర్ణా" ఇత్యాద్యుక్తోఽర్థః ప్రత్యభిజ్ఞాపితః, ఇతిదిక్. ఇత్థత శ్రీవైఖానసే ఔపనిషదైర్మంత్రైః పరమాత్మనో నారాయణస్యోపాసనం విధీయత ఇత్యకామే నాభ్యుపగన్తవ్యం. అత శ్శ్రీవైఖానసస్య వేదాన్తత్వ ముపపద్యతే.

తథా శ్రీవైఖానసానా ముభయవేదాన్తిత్వం ఏతే హి సర్వవిప్రసాధారణే వేదాన్తే, అసాధారణే శ్రీశాస్త్రవేదాన్తే చాధికారిణోభవన్తి.

విగ్రహారాధనసమర్థనం

నను "తమేవ విదిత్వాఽతి మృత్యుమేతి" "తమేవం విద్వానమృత ఇహ భవతి" ఇత్యాదిశ్రుతిభ్యో వేదనం మోక్షోపాయతయా విశయతే. వేదనం ధ్యానం స్మృతిసంతానరూపం; తచ్చదర్శనసమాకారం తేన హృదయగ్రంథి భేదాదికం శ్రూయతే–"భిద్యతే హృదయగ్రంథిః...... తస్మిన్ దృష్టే పరావర" ఇతి. కించ "అథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసే"తి శారీరక శాస్త్రేఽపి జ్ఞానమేవ విధీయతే తథాసతి కథ మారాధన ముపాయః? ఇతిచే, త్సత్యం వయం జ్ఞానం ధ్యానం వావినాఽఽరాధన ముపాయం నబ్రూమః, కింతు బ్రహ్మణో రూపం జ్ఞాత్వా ధ్యాయతాఽఽరాధ్యం తదితి. "అథాతో ధర్మజిజ్ఞాసే" త్యత్ర ధర్మజ్ఞానం యథా తదనుష్ఠా నాయ, తథా బ్రహ్మజ్ఞానం తదుపాసనాయ విహితం.

నచ–ధ్యాయచో బ్రహ్మకిం పృథగారాధనే? నేతి వాచ్యం; "జ్ఞానప్రసాదేన విశుద్ధసత్వ స్తతస్తుతం పశ్యతి ధ్యాయమాన"ఇతి ధ్యానం వదన్త్యేవ. శ్రుతిః–"క్రియావా నేష బ్రహ్మవిదాం వరిష్ఠ" ఇతి బ్రూతే. బ్రహ్మ విదోనామ బ్రహ్మధ్యాయినః, నతువాక్యార్థవిదః. తథాయది "బ్రహ్మ విదాప్నోతిపర" మితి శ్రుతివాక్యార్థవిదో మోక్షోఽభిహితస్స్యాత్. తతఃక్రియావా నిత్యత్ర

క్రియాశబ్దో ధ్యానమాత్రక్రియా మభిధత్త ఇతి నసంగచ్ఛతే. పరంతు ధ్యానసహితార్చనక్రియైవ వక్తవ్యా. కించధ్యానం రామభావః, నతుక్రియా. వదన్తిహి శాబ్దికాః–"అపరిస్పందనసాధనసాధ్యో ధాత్వర్థో భావనా, సపరిస్పందనసాధనసాధ్యో ధాత్వర్థః క్రియే" తి. నచ–క్రియానామ స్వాశ్రమోక్తకర్మలాపః, నత్వర్చన, మితి వాచ్యం; "ఆత్మక్రీడః........వరిష్ఠ" ఇత్యాదా వాత్మవిషయ క్రీడోచ్యతే. తత ఏష ఇతివర్తతే. తస్మాత్పరమాత్మ విషయక్రీడా క్రియావాన్ బ్రహ్మవిద్వరిష్ఠ ఇతి సిద్ధం. క్రీడా నామ భగవతా ప్రతిమారూపిణా పాద్యార్ఘ్యాది దానవృత్త గీతాదిభి ర్విహారః స చ భక్తైఃక్రీడా కామోఽర్చా రూపీ భవతీత్యుక్తం. "యతో వీరః.......దేవకామ" ఇతిశ్రుతిః ప్రదర్శితా." "అప్రమేయోఽ నియో జ్యశ్చ యత్రకామగమో వశీ, మోదతే భగవాన్ భూతైర్బాలః క్రీడనకైరి" వేత్యుచ్యతే. అతో బ్రహ్మవిద్వరిష్ఠత్వం ప్రతి హేతుభూతార్చనక్రియా సర్వోత్కృష్ట భగవత్పదప్రాప్తిరూపసాయుజ్యం ప్రత్యుపాయ ఇత్యుక్తం. తత ఏవాహ భగవాన్ విఖనాః–"నారాయణమర్చయేత్ తద్విష్ణోః పరమం పదం గచ్ఛ" తీతి. కించ–"నాయమాత్మా.......తనూంస్వా"మితి భగవత్కర్తృకవరణస్య తద్దర్శన హేతిత్వ ముచ్యతే. తద్వరణీయతా పాదకం కేవలం ధ్యాన మితి కుల ధర్మః. ధ్యాన మివార్చనం హోమోజప ఇ త్యే తే తద్వరణీయతా పాదకాః కుతో నస్యుః? గీయతే హి భగవతా –"పత్రం పుష్పం............ ప్రయతాత్మన" ఇతి. "యాః క్రియాః........" ఇతి భగవ తాఽర్చనాదిక్రియాః శిరసా గృహ్యంత ఇత్యుచ్యతే. క్రియాశబ్దో భగవదారాధనస్య ముఖ్యాభిధాయక ఇత్యవ గమ్యతే, "క్రియాయోగం సమాచక్ష్వ భవదారాధనం విభో" ఇత్యాద్యుక్తేః. ధ్యానార్చనాదీనాం జ్ఞానమూల కతయా "అథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసే" తి జ్ఞానం విధీయతే. "జ్ఞాత్వా జ్ఞాత్వాచ కర్మాణీ" తి కర్మణాం సాధారణ్యేన జ్ఞాన మూలత్వం వర మిత్యుచ్యతే, కిం పునర్భగవదారాధనస్య? "య ఏవం విద్వాన్ బ్రహ్మణః పురస్కృతాని కర్మాణి కరోతి యజ్ఞస్య సమృద్ధి మృద్ధ్యా" ఇతి శ్రుత్యా కర్మస్వరూపజ్ఞాన పూర్వకం తత్కరణే తస్య సమృద్ధి రుచ్యతే. తథా బ్రహ్మస్వరూపజ్ఞానపూర్వకం తదుపాసనం సంపద్యతీ త్యాశయేన

భగవాన్వ్యాసో బ్రహ్మజ్ఞానం విధత్తే. యది బ్రహ్మస్వరూపజ్ఞానమాత్రేణ ముక్తిస్స్యా, త్తర్హి తదుపాసనవిధాయక శ్రుతిస్మృతీనాం వైఫల్యం భవేత్. ఉపాసనవిధాయిన్య శ్శ్రుతిస్మృతయో దర్శితాః. శ్రూయమాణం బ్రహ్మవేదనం తదుపాసనైక ప్రయోజనం, ఉపాసన మారాధన మిత్యుక్తం, శుద్ధంచ. పరమాత్మోపాసన ప్రయోగవిధి రూపత్వా ద్భగవచ్ఛాస్త్రస్య వేదాన్తశ్రేష్ఠత్వ మకామేనాప్యభ్యుపగమ్యః. శ్రూయతేచ పారమాత్మ్యో యోపనిషది, –“యజంతు తంబింబవన్తం కకుదాయ భద్ర” ఇతి. కకుదాయ శ్రేష్ఠాయ, భద్రేభద్రాయ ముక్తయే, బింబవన్తం ప్రతిమా రూపిణం, తం పరమాత్మానం. యజంతు పూజయంత్వితి. ఇయ ముపనిషచ్ఛ్రీశాస్త్రే వినియుజ్యతే. తథాఽత్ర కాంశ్చి న్మంత్రా నుదాహృత్య భృగ్వాదిభిస్సోక్తస్య శ్రౌతం ప్రమాణం కథ్యతే–“పోపూయమానః పంచభి స్స్వగుణైః, ప్రసన్నై స్సర్వానిమాన్ ధారయిష్యసే ఇతి శ్రుతే” రితి. అథవా వైదికేతరైర్మంత్రై శ్శ్రీశాస్త్రే కావా క్రియాః? అతఏవవైఖానసం వైదికమితి తాంత్రికాణామత్రానాదరః, వైదికానా మాదరశ్చ. వైదికాదరాదేవ భగవాన్ యోగయాజ్ఞవల్క్యః –“వేదాన్త వేదిభిర్విప్రైః......జగద్ధిత” ఇతి శ్రీవైఖానస విధినా భగవద్ధ్యానం విధత్తే. వేదాంతశాస్త్రేచ–“అపి సంరాధనే ప్రత్యక్షానుమమానాభ్యాం” ఇతి సూత్రేణ భగవదారాధనం వినా ముక్తి ర్న లభ్యే త్యుచ్యతే. సంరాధనంనామ ఆరాధనం, ఆరాధనశబ్ద శ్చార్చనస్య ముఖ్యాభి ధాయకః. “క్రియాయోగం సమాచక్ష్వ భవదారాధనం విభో” ఇతి–“అథాగ్నౌనిత్య హోమాన్తే విష్ణోరారాధన” మితి భగవాన్ విఖనాః. “నిత్యమారాధయేద్ధరి” మితి భగవాన్ వ్యాసః. అర్చనం విధత్తే చంద్రికాయాం–“స్వశాఖోక్త క్రియా......... కుర్యాదా రాధనం విష్ణో” రితి. కూర్మపురాణే–“నవిష్ణ్వారాధనా త్పుణ్యం విద్యతే కర్మవైదిక” మితి.కిమధికేన? ఆరాధనమితి చే దర్చనమితి ప్రసిద్ధం. నను ఆరాధన శబ్దస్య ముఖ్యత యాఽర్చనవాచకత్వమస్తు నామ, ప్రతిమార్చన మితి కుతో బ్రవీషి? హృదిజలేన్యత్రవా తత్స్యాదితిచేత్, ప్రష్టవ్యం పృచ్ఛసి యద్యుత్తమ బ్రహ్మవిద్యాప్రతిపాదకముండకోపనిషది తత్ర ప్రమాణం నదర్శయిష్యామో, భవాన్నస్యాత్సమాహితిమాన్. అతోఽవధేహి! “యస్స ర్వజ్ఞ స్సర్వవిద్యస్యైవ

మహిమా భువి దివ్యే బ్రహ్మపురేహ్యేషవ్యో మ్న్యాత్మా ప్రతిష్ఠితః, మనోమయః ప్రాణశరీరనేతా ప్రతిష్ఠితోఽన్నే హృదయం సన్నిధాయ, తద్విజ్ఞానేన పరిపశ్యంతి ధీరా, ఆనందరూపమమృతం యద్విభాతీ" ఇతి. అస్యార్థః పూర్వం ప్రాయః ప్రదర్శితః భూయస్సుస్పష్ట మభిదధ్మహే. యః సర్వజ్ఞః సమష్ట్యా సర్వం జానాతి, సర్వవిత్ వివిత్య సర్వంవేత్తి, యస్యైష మహిమా, భువి భూమౌ, దివ్యే ఆకాశేచ, సముద్రపర్వతాదిరూపేణ, సూర్యాదిరూపేణచ, దృశ్యతే, ఏష ఆత్మా పరమాత్మా విష్ణుః, బ్రహ్మపురే వ్యోమ్ని, దహరాకాశే. హృదయాంతర ఇత్యర్థః. ప్రతిష్ఠితః; "హృదయం తద్విజానీయాత్.......వ్యవస్థిత" ఇతి శ్రుత్యంతరాత్. నచ–తత్ర విష్ణు రితి కథ?మితి శంక్యం; నారాయణస్య ప్రకృతత్వాత్, "సబ్రహ్మా సశివ స్సేంద్రస్సోక్షర" ఇతి నారాయణస్య బ్రహ్మవిద్యాత్మతయా శ్రవణాచ్చ. కేచిత్ "సశివ స్సహరి" రితి వదన్తి, తదసత్; తత్ర సేంద్ర ఇతి తచ్ఛబ్దస్య సులోపః పాదపూరణాయ. యత్రసులోపే సత్యేవ పాదపూరణం భవేత్, తత్రాచి పరేసులోపానుశాసనాత్ "సోఽచిలోపే చేత్పాద పూరణం" ఇతి. యది సహరిరితిస్యా, త్త్హర్హి స ఇంద్రఇతి చ వక్తుం శక్యతే. కిమర్థం పాదపూరణాయసులోపః? ఇత్యల మప్రకృతేన. తత్ర కీదృశ్యిత్యత్రాహ– "మనోమయ, ప్రాణశరీరనేతా" మనసా ధ్యేయత్వా న్మనోమయః, ప్రాణశరీరధారకత్వా త్తన్నేతా, స పరమాత్మా పునః కుత్రప్రతిష్ఠితో భవతీ? త్యత్రాహ –అన్నే పృథివీమయే ఉపలాదౌ, హృదయం సన్నిధాయ తస్య సకరూపధ్యాయి మన ఆవేశ్య ప్రతిష్ఠితః, మహాత్మభిరితి శేషః. శ్రీశాస్త్రేవ– "సువర్ణవర్ణం రక్తాస్యం...........మనసా సకళం సంకల్ప్యావాహయే"దితి. ప్రతిష్ఠానా మావాహనం, అన్నశబ్దస్య పృధివీ పరత్వం శ్రుత్యంతరే దృశ్యతే –"యత్కృష్ణంతదన్న స్యే" తి. "అధికారరూపశబ్దాంతరేభ్యః" ఇతి వేదాన్తసూత్రే అన్న శబ్దస్య పృథివీ పరత్వం సమర్థ్యతే. సూత్రార్థస్తు అస్మదాచార్యైస్సంగృహ్యతే. "భూతసృష్ట్యధికారాచ్చ రూపస్య చ వినిర్ణయాత్, శబ్దాంతరా దన్న శబ్దః పృథివ్యా ఏవవాచక" ఇతి. ఏతదర్థో భాష్యేద్రష్టవ్యః. ఉపలాదీనాం పృథివీత్వం సిద్ధమ్. యద్యపి సాలగ్రామస్యాపి తథాత్వమస్తి; తథాప్యత్రప్రతిష్ఠిత ఇత్యావాహన ముచ్యతే.

సాలగ్రామే ఆవాహనం న కార్య మిత్యాహుః. అతశ్శిలాతామ్రాదిమయీ ప్రతి మైవాన్న శబ్దేనోచ్యత ఇత్యవగన్తవ్యమ్. అథ "హృదయే ప్రతిమాయాం చ పరమాత్మా ప్రతిష్ఠిత" ఇతి జ్ఞానానంతరం యత్తదాహ–"తద్విజ్ఞానేన పరిపశ్యన్తి ధీరా ఆనందరూప మమృతం యద్విభాతీ" తి. ధీరా, విద్వాంసః, యదమృతం బ్రహ్మణ ఆనందజనకం రూపం తత్, పరిపశ్యన్తి ఆపీఠమౌలి సేవన్తే, ఉచ్యతేహి–"ఆపీఠాన్మౌలిపర్యంతం పశ్యతః పురుషోత్తమం, పాతకాన్యాశు నశ్యంతి కింపున స్తూపపాతక" మితి. అథ భగవద్దర్శనఫల మాహ–"భిద్యతే హృదయగ్రంథిశ్ఛిద్యంతే సర్వసంశయాః, క్షీయన్తే చాస్య కర్మాణి తస్మిన్ దృష్టేపరావర" ఇతి. పరే బ్రహ్మరుద్రాదయః అవరా యస్మాత్సనారాయణఃపరావరః, తస్మిన్, దృష్టే సేవితేసతి, హృదయగ్రంథిః భగవన్మాయావశతాజనితచిత్తమోహః, భిద్యతే. ఉచ్యతే శ్రీశాస్త్రే –"భగవన్మాయామోహితత్వాద్భగవన్తం సమాశ్రిత్య భక్త్యా నారాయణ ముపాసీతే"త్యాది. అత్ర భగవంతం సమాశ్రిత్యేత్యనేన ఇతరాశ్రయణం నిషిద్ధ మిత్యవగమ్యతే. "దుర్బోధా వైదికాశ్శబ్దాః ప్రకీర్ణత్వాచ్చ సర్వతః, తదజ్ఞైస్త ఏవ స్పష్టార్థాః స్మృతితన్త్రే ప్రతిష్ఠితాః"ఇతి వచనేన వేదార్థస్స్మృత్యైవ నిర్ణేతవ్యః. శ్రీశాస్త్రస్యస్మృతిత్వం వేదాంతత్వంచ సంభవతి; అశ్రుత్యర్థ ప్రకాశకత్వాత్, వేదాన్తవిహితబ్రహ్మోపాసన ప్రయోగవిధి రూపత్వాచ్చ. శ్రీశాస్త్రేభగవాన్ భృగురాహ –"సమాహితమనా భూత్వా ధ్యానం సమ్యక్ సమాచరేత్, విషయేభ్యశ్చ సర్వేభ్యః ప్రత్యాహృత్యేంద్రియాణిచ. ఏకాగ్రంచమనః కృత్వాతత, పశ్యేత్ సమాధినా, పద్మకోశప్రతీకాశే విశ్వస్యాయతన్ పునే, హృదయేఽగ్నిశిఖామధ్యే పరమాత్మావ్యవస్థితః. అప్రమేయమజంనిత్యం సర్వాధారం సనాతనం, నిర్మల మేదనిష్కళంసుద్ధంపరమాత్మాన మవ్యయం. క్షీరే సర్పిస్తిలే తైలం పుష్పేగంధః ఫలేరసః, కాష్ఠేఽగ్నిరివ సర్వత్ర వ్యాపినం పురుషోత్తమం. మనసా సకలం ధ్యాత్వాహృదయే పద్మమధ్యమే, ధ్యాత్వైవాత్ర తతోమన్త్రీతస్మాత్కుంభజలే హరిం. సువర్ణవర్ణం రక్తాస్యనేత్రపాణిపదం తథా, శుకపింఛాంబరధరం విష్ణుం తం ప్రణవాత్మకం. కిరీటహారకేయూర ప్రలంబబ్రహ్మ సూత్రిణం, శంఖచక్రధరం దేవం శ్రీవత్సాంకం చతుర్భుజం. పరాత్పరతరం దేవం

దేవ్యాదిపరిషద్గణైః, ధ్యాత్వాఽథ మనసః కుంభే సమ్యగావాహయేద్గురుః. సూచ్యగ్రతోదమాత్రం చ నాస్తి తద్రహితం క్వచిత్, కుత ఆవాహ్యతేదేవః కుత ఉద్వాస్యతే పునః. తస్మా దావాహనం విష్ణో రయుక్తమితి మన్యతే, సర్వత్ర వ్యాపినస్తస్య సర్వస్మాత్పరమాత్మనః. ఏకత్రస్మరణం యత్తదావాహన మితిస్మృతం, అరణ్యా మథనాదగ్ని రేకత్ర జ్వలితో యథా. తథా ధ్యానేన భక్తస్యహృది విష్ణుః ప్రకాశతే, మన్త్రైరావాహితో బింబేజలే కూర్చస్థలేఽథవా. భక్తానుకంపయా స్థిత్వా పూజాం గృహ్ణాతి పూజితః, వదన్త్యావాహనం కేచిద్ధరే రాదిత్యమండలాది"త్యాది. నిష్కళమేవ నిర్గుణ మిత్యుచ్యతే. నిర్గుణం నామ హేయగుణరహితం, సర్వవ్యాపి, ధ్యాతుమసుశకం బ్రహ్మణోరూపం;నతు సర్వగుణశూన్యం. యథాఽరణ్యాం సర్వత్ర వ్యాపకస్యాగ్నేః ప్రకాశత్వాది విశేషగుణరహిత త్వేపి నహేయ గుణాః, తథా సర్వవ్యాపినో బ్రహ్మణః భక్తానుగ్రహకారిత్వ సుఖోపాస్యత్వాది విశేషగుణరహితస్యాపిన హేయగుణాః. అతోనిర్గుణం కేవలం హేయగుణరహితం, సగుణం నామసమస్త కల్యాణగుణ సంపన్నం, శ్రీమన్నారాయణాఖ్యం బ్రహ్మ. సహి సమస్తకళ్యాణగుణ సంపన్నతయా స్వోపాసకానాం సర్వాభీష్ట దాయీ పరమోపకారీ పరమ పురుషః యథాఽరణ్యాం జ్వలితోఽగ్నిః ప్రకాశకత్వాదిగుణ సంపన్న తయాఽంధ తమ సధ్వంసాద్యుపకారీభవతి. ఉక్తం భగవతాభృగుణా–"పుష్పమివ నిష్కళం ఫలమివ సకళ" మితి. రంభాదిఫలవృక్షే ప్రథమం పుష్పమేవ భవతి, తన్నవిశేషగుణవత్, పరంతు హేయ గుణరహితం. తతః ఫలం భవతి, తత్తున హేయగుణరహితమాత్రం; కింతు హేయగుణరహితం విశేషేణ సుగుణసంపన్నంచ. తథాబ్రహ్మాపి నిష్కళమ్, సకళమితి. యద్యపి పుష్పస్యైవ ప్రథమత్వం, తథాపి తదపేక్షయా ఫలస్య భోగ్యత్వమధికం; అతఏవ సకలోపాసకానాం యుక్తతమత్వం భగవతాగీతం. సకళస్యాపి పరబ్రహ్మణః పరమ పురుషస్య పరత్వాద్యపేక్షయాఽర్చా రూపమే వారాధయితుం సుశకతమం. అర్చారూపస్య షాడ్గుణ్య సంపన్నత్వ మస్తీతి పూర్వమేవోక్తం. అర్చోపాసనమేవ పర విద్యామభిధత్తే ముండోపనిషత్. అనేన శ్రీవైఖానస శాస్త్రమేతదుపని, ద్వివర్త మిత్యవగమ్యతే. యథా దీపాన్మహాన్దీపః ప్రజ్వలితోఽపి తన్మూల కో భవతి, తథా విస్తృతం శ్రీశాస్త్ర మవిస్తర

ముండకోపనిషన్మూలకం. కించ ఏతదుపనిషదుక్తం "అష్టాదశోక్త మవరం కర్మ యేష్వి"తి ప్రమాణ మంగీకృత్య సూత్రే నిషేకాదీన్ సంస్కారా నష్టాదశవిదధే. అవరం కర్మేతి శ్రౌతకర్మాపేక్షయా స్మార్తకర్మణాం నిషేకాదీనా మవరత్వ ముక్తం. యేషు సూత్రేషు, అవరం కర్మ, అష్టదశేత్యుక్తమిత్యర్థః. విస్తరస్తు దీక్షితైరనేకత్ర దర్శితః. భగవాన్ భృగురాహ –"ఏత ద్వైఖానసం సూత్రం సర్వవేదాంత సంగ్రహం, ఛందో వైష్ణవ ముత్తమ" మితి. అపిచ శ్రీశాస్త్రే ప్రథమం నిష్కళధ్యానం తత స్సకళధ్యానం చాభిధీయతే. తథాఽత్ర శ్రూయతే –"నచక్షుషా గృహ్యతే నాపి వాచా నాన్యై ర్దేవైస్తపసా కర్మణావా, జ్ఞానప్రసాదేన విశుద్ధసత్త్వ స్తతస్తుతం పశ్యతే నిష్కళం ధ్యాయమాన"ఇతి. పరమాత్మా చక్షుషాన గృహ్యతే, నచాఽపి, న దేవై రింద్రయైశ్చ, విశుద్ధసత్త్వః, కేనపునః పశ్యత?" ఇత్యత్రాహ" –జ్ఞాన ప్రసాదేన నిర్మలజ్ఞానేన, నిష్కళం రూపం, ధ్యాయమానస్సన్ తతస్తం సకళస్వరూపం పశ్యతే, సాత్త్విక ఏవ నిష్కళ సకళ స్వరూపం జ్ఞాత్వా నిష్కళాత్సకళం జాతమితి పశ్యతీత్యర్థః, నచ – నిష్కళంతం పరమాత్మానం ధ్యాయమానః పశ్యతీత్యేవార్థః, న తు సకళ మితి వాచ్యం ధ్యానదర్శనాయో రేకార్థతయాపృథ గ్గ్రహణ వైయర్థ్యాత్, తత ఇత్యస్య నిష్కళత్వాచ్చ. పాఠక్రమా దర్థక్రమస్య బలీయస్త్వాన్నిష్కళం ధ్యాయమాన స్సకళం పశ్యతీత్యన్వయో యుక్తః.

నను "నాయమాత్మా ప్రవచనేన లభ్యో . . . తనూం స్వా" మితి భగవద్వరణస్య తత్పదప్రాప్తి హేతుత్వం శ్రూయతే, తథాసతి తదారాధనస్య కథం తద్ధేతుత్వ? మితిచేత్, సత్యం; భగవద్వరణేఽపి కేనాపిహేతునా భవితవ్యం ; అన్యథా తస్యవైషమ్యాపత్తేః. తత్ర నిరంతరధ్యానం తద్ధేతుం వదన్త్యన్యే. వయంతు తనుధ్యానసహిత మారాధనం వరణే హేతుం బ్రూమః. తథాచ, యథా స్వర్గప్రాప్తౌ జ్యోతిష్టోమః, తథా భగవత్ప్రాప్తౌ తదారాధనం; యథా తత్ర తజ్జనితోఽ పూర్వః, తథాఽత్ర తదారాధన హేతుకం తద్వరణం. ఇయాన్భేదః. అపూర్వలబ్ధ స్స్వర్గవాసాచ్చ్యుతిర్భవతి; అపూర్వస్య క్షయిష్ణుత్వాత్.

భగవద్వరణ లబ్ధతత్పదాన్నచ్యుతిః; భగవత్కర్తృకవరణ స్యానశ్వర త్వాత్. సహి భగవాన్ సత్యసంకల్పః..
నచ తథాసతి తదారాధనస్య పరమపదప్రాప్తౌ నావ్యవహితోపాయత్వం సంభవ, తీతి వాచ్యం; వరణం తత్పద ప్రాపణం చ భగవత్కర్తృకం. తేతు పరస్పరం నాత్యంతం భిన్నే. తతో భగవదారాధనస్య వరణ హేతుత్వేఽపి నావ్యవహితోపాయత్వహానిః. వరణం నామాయం మాం ప్రాప్నోత్వితి భగవత్సంకల్పః, ప్రాపణంచ తదేవ. నతు హస్తాభ్యాం స్వపదం ప్రత్యానయనం. అతో వృణుతే ప్రాపయితీత్యర్థః కథయితుం శక్యతే. భగవాన్ మరీచిరాహ –"భగవదారాధనం కరోతి... సోఽప్య పునరావృత్తికం దివ్యలోకం ప్రాపయతీ" తి. ఇద మత్రావధీయతే. తత్తత్ఫలాపేక్షయా కృతే కర్మణి, తత ఉత్పన్నే నా పూర్వేణ స్వర్గాదికం ప్రాప్య భోగేన క్షీణే అపూర్వే, పునర్జన్మ ప్రపద్యతే. అత ఉచ్యతే –"క్షీణే పుణ్యే మర్త్యలోకం విశన్తీ" తి –"ఆ బ్రహ్మభువనాల్లోకాః పునరావర్తినోఽర్జున" ఇతి చ. భగవత్ప్రీతి మనుసంధాయ కృతే తదారాధనే ప్రీతేన భగవతా వృతస్తత్పద ప్రాప్తిరూపం సాయుజ్యం ప్రాప్య న పునరావర్తతే. అథఉచ్యతే –"మాముపేత్యతు కౌన్తేయ పునర్జన్మన విద్యత" ఇతి. తథాఽఽహ భగవాన్ మరీచిః –"ఆశ్రమ ధర్మసంయుక్తో భగవదారాధనం కరోతి, తదారాధనేన సంసారార్ణవనిమగ్నో జీవాత్మా పరమాత్మానం నారాయణం పశ్యతి, సోఽప్యపునరావృత్తికం దివ్యలోకం ప్రాపయతి, పశ్చాత్కృతకృత్యో భవతీ" తి. స్వరూపదర్శనం భగవత్కర్తృకం; "వివృణుతే తనూం స్వా" మితి తథా శ్రవణాత్. తతోవరణం స్వరూప దర్శనం ప్రాపణం వా భగవదేకాధీనం. "ద్రష్టవ్య శ్శ్రోతవ్యో మంతవ్యో నిధిధ్యాసితవ్య" ఇతి దర్శన సమానాకారం ధ్యానమేవ జీవ కార్యతయా విధీయతే. సాక్షాత్కరణంతు జీవస్య విధేయం భవతి; తస్య భగవదధీనత్వాత్. ఈదృశ స్తాదృశ ఇతి పరతాస ఆరాధనీయః, తథోచ్యతే –"తమేవ చార్చయన్నిత్య" మిత్యాదినా. అత్రయద్యపి ధ్యాయన్నిత్యాదివ దర్చయన్నితి చ సామాన్యే నోచ్యతే, తథాఽపి ప్రథమం తస్య గ్రహణా త్తదంగతయా ధ్యానాదీనాం విధాతుం యుక్తత్వాచ్చార్చన

మేవ ప్రధాన మిత్యవగమ్యతే. అత్రధ్యాయన్నితి అనుధ్యానమేవోచ్యతే; తస్యైవార్చనే శక్య త్వాత్. భగవతాపి గీయతే –"మాం ధ్యాయంత ఉపాసత" ఇతి. మాం చింత యంతః పూజయం తీత్యర్థః. "సతతం కీర్తయన్తో మాం యతంతశ్చ ధృఢవ్రతాః, నమస్యంతశ్చ మాం భక్త్యా నిత్యయుక్తా ఉపాసత" ఇతి. యతంతః భగవదారాధనో పయుక్తద్రవ్యార్జనే యతమానాః, ధృఢవ్రతాః భగవన్తమారాధ్య తదర్పితై రన్నాదిభి రాత్మధారణా కర్తవ్యేతి ధృఢ సంకల్పాః, నమస్యంతశ్చ, నిత్యయుక్తాః, నిత్యయోగం కాంక్షమాణాః, భక్త్యా మాం, ఉపాసతే పూజయన్తీత్యర్థః. అత్ర పూజన మేవ ప్రధానత యోచ్యతే, కీర్తనయతననమనానాం తదంగత్వే నోపపత్తేః. అత్ర పూర్వ ముదాహృతానా మపి వచనానాం పౌనః పున్యేన గ్రహణం వివిత్సూనాం స్ఫుటప్రతిపత్త్యర్థం; అతస్తత్ర తత్ర న పౌనరుక్త్యశంకా కార్యా. భగవదారాధకానా మేవ సర్వోన్నత పదావాప్తి రిత్యస్మద్దేశికై శ్శ్రీ శ్రీనివాసయజ్వభిః, పారమాత్మ్యోపనిషద్భాష్యే సమ్యగుపపాదితం. యథా –"సంసారార్ణవనిమగ్నో జీవాత్మా......భగవతో నాన్యథా పరమ పదప్రాప్తి రితి విజ్ఞాయత" ఇతి మోక్షేऽపి తారతమ్యశ్రవణా ద్బ్రహ్మవిదాం భగవదారాధకానా మగ్నిహోత్రిణా మర్చిరాదినా బ్రహ్మ ప్రాప్తిః, "అర్చిరాదినా తత్ప్రథితై" రితి వేదాంతసూత్రే ఉక్తత్వాత్, "భక్త్యాభగవన్తం..... విజ్ఞాయత" ఇతి అర్చిరాది మార్గప్రాప్యస్థాన ప్రతిపాదనాచ్చ. న్యాస విద్యానిష్ఠానాం అర్చిరాదినా పరమపద ప్రాప్తిః సాంఖ్యానాయోగ ధ్యానవిద్యానిష్ఠానా మామోద ప్రాప్తిః, ఏకాంతినాం ప్రమోదప్రాప్తిః, పరమైకాంతి సిద్ధానాం పంచకాలరతాత్మనాం శ్వేత ద్వీపాదినా బ్రహ్మప్రాప్తిః. ఆమోదప్రాప్తిః కేవలస్యామోద ఏవ, తత్రాపి స్వానుభవఏవ. ఛాందోగ్యే –"యథాక్రతు రస్మిన్ లోకే పురుషో భవతి, తథేతః ప్రేత్య భవతీ" తిశ్రుతేః తం యథా యథోపాసతే తథైవ భవతీతి. ఏవం "స్వాతిగా గుప్తయో గుప్తి" రితి మన్త్ర వ్యాఖ్యా ప్రకరణేऽభి హితం. తద్విస్తరస్తు తత్ర ద్రష్టవ్యః. సర్వథాऽऽత్మేశ్వరం నారాయణం య ఆరాధయన్తి, తేషా మేవ ముక్తిరిత్యత్ర న సంశయః. "పతిం విశ్వస్యాత్మేశ్వరం శాశ్వత" మితి శ్రుతిర్నారాయణస్య సర్వేశ్వరత్వ

మాత్మేశ్వరత్వంచ ప్రతిపాదయతి. తదారాధనం వినా కథమాత్మనోగతిః? హారీతః –"శుద్ధసత్వమయో విష్ణుః పూజనీయో జగత్పతిః, అపూజనీయారుద్రాద్యా విష్ణోరారాధనం వినా........తదావరణరూపేణ యజేద్దేవాన్ సమంతతః, అన్యథా నరకం యాతి యావదా భూతసంప్లవం....... మనసాఽపి హృషీకేశ మర్చయిత్వా సనాతనం, సంప్రా ప్నోత్య మలాం సిద్ధిం పునరావృత్తిదుర్లభా" మితి. అత్ర మనసాఽపీతి మానసార్చనస్య ముక్తిసాధనత్వ కథనేన బహిరర్చనస్య మోక్షోపాయత్వం కైముతిక సిద్ధం; అపిశబ్దప్రయోగాత్. వృద్ధపరాశరోఽప్యాహ –"విస్తరేణ బ్రవీమ్యద్య విష్ణోరారాధనక్రియా" మిత్యారభ్య "పాంచరాత్రవిధానేన తథా వైఖానసేనవా, స్మృత్యుక్తేనాదరా త్కుర్యా త్క్రియాలో పం నకారయేత్. ఏవం సంపూజయేద్దేవం యావజ్జీవ మతన్ద్రిత" ఇతి. యద్యపి వైదికేతరమన్త్రై రపి భగవదారాధనం స్మరన్తి; తథాఽపి వైదికారాధన మేవ శ్రేష్ఠం విప్రాణాం. ఉచ్యతేహి "వేదోక్తేనైవ మార్గేణ...... విప్రాః సాయుజ్యం యాన్తి తే మమే" తి –"అలాభేవేదమన్త్రాణాం పాంచరాత్రోదితేన వే" తిచ – "శ్రౌతమేవ తథా విప్రాః ప్రకుర్వన్తి జనార్దన" ఇతిచ. మనుః – "వేదోదితం స్వకం కర్మ నిత్యం కుర్యా దతంద్రితః, తద్ధి కుర్వన్ యథాశక్తి ప్రాప్నోతి పరమాం గతి" మితి. వైఖానసానాం భగవదారాధనస్య వైదికమంత్రైస్స్వసూత్ర విహితత్వాత్తత్స్వకం కర్మ. తదనుష్ఠానేన పరమా గతిరితి కోవాఽనున్మత్తోన నిశ్చినుయాత్? విధీయతే హి భగవతా విఖనసా భగవదర్చనం –"అథ నిత్యార్చన" మిత్యాదినా. న చా యం విధి ర్గృహస్థ మాత్రస్యేతి శంక్యం; సర్వేషా మప్యాశ్రమిణా మయం విధిర్హిసమానః. అత ఏవ క్రతు ర్యతీనా మపి భగవదర్చనమాహ –"ధ్యాయతేఽర్చయతే యోఽన్యం విష్ణులింగ ముపాశ్రితః, కల్పకోటిశతై శ్చాపి గతిస్తస్య న విద్యత" ఇతి. విష్ణులింగం సన్యాసః, త ముపాశ్రితో విష్ణుం వినాఽన్యం దేవంనధ్యాయే, న్నార్చయేదిత్యర్థః, అత్ర "ధ్యాయతేఽర్చయత" ఇతి ధ్యానస్యార్చనేన సహ గ్రహణా ద్భగవ దర్చారూప ధ్యానంచ విహితం భవతి. తద్రూపధ్యానం శౌనకోఽపి విధత్తే "సురూపాం

ప్రతిమాం...... తామర్చయేత్తాం ప్రణమేత్తాం స్మరేత్తాం విచింతయే" దితి. "సర్వాతిశాయి షాడ్గుణ్యాం సంస్థితం మన్త్ర బింబయో" రిత్యర్చారూపస్య పూర్ణత్వముచ్యతే. అత ఏవాహ భగవాన్ భృగుః "మానసీ హోమ పూజాచ......బేరపూజా విశిష్యత" ఇతి. ఏవం చార్చావతారవిషయతయాఽభి గమన ముపాదాన మిజ్యా స్వాధ్యాయో యోగశ్చ సంభవతి. పంచకాలపరత్వంచ వైఖానసానాం స్వశాస్త్రే వాసాధికారే భగవతా భృగుణాఽభిధీయతే. ఆనుశాసనికే పుండరీక నారదసంవాదే — "బ్రహ్మచారీ గృహస్థోవా వానప్రస్థోఽథభిక్షుకః, కేశవా రాధనం హిత్వా నైవయాతి పరాంగతి" మితి. కించ సుగమోఽయం పన్థాభగవత్పదప్రాప్తయే, యో భగవద్ధర్మో నామ. ఉచ్యతేహి —" సకృత్త్ర్యహం చ సప్తాహం పక్షం మాస మథాపి వా, యోయజే ద్విధినాఽనేన భక్తిశ్రద్ధాసమన్వితః. సోఽపి యాయాత్పరం స్థానంకింపున ర్యోగసంస్థితః, యావజ్జీవావధిం కాలం బద్ధకక్షో మహామతి"రితి. అపిచ, —"సమారాధయత స్త్వేవమేకాహామపి నారద, ముక్తిః కరస్థితా తస్య సర్వే కామాశ్చ కింపున"రితి. అన్యోఽయం భగవదారాధ నస్య విశేషః. పరే ధర్మా స్తత్సన్నిహితఫలా ఏవ స్యుః, అయంతు ధర్మో మోక్షఫలకోఽపి, భగవత్ప్రీణ నత్వాత్. అప్రార్థితా నప్యైహికా ననుద్దిష్టా న్భోగా నపి సాధయతి. అమృతకృతే సముద్రమథనం కుర్వద్భి స్సుపర్వభి ర్లబ్ధాహి పారిజాతాదయోఽపి. ఉచ్యతేచ" మనీషిణోఽపి యే కేచి ద్యతయో మోక్షకాంక్షిణః, తేషాంవై ఛిన్న తృష్ణానాం యోగక్షేమవహో హరిః" "అనన్యా శ్చింతయన్తోమాం......వహామ్యహం" "శరీరారోగ్యమర్థాంశ్చ భోగాంశ్చైవా నుషంగికాన్, దదాతి ధ్యాయినాం నిత్య మపవర్గప్రదో హరి"రితి. భగవదారాధన ధర్మస్య సర్వోత్తమత్వం బహుభి రేతుభి ర్విహితం. ఉచ్యతే హ్యాప్తైః—"ఏవ మేకదినం యావద్ద్వ్యిదినం త్రిదినంతు వా, మాసం వావత్సరం వాపి యావజ్జీవితమేవవా. వర్తేత భక్త్యా పరయా వైష్ణవ స్సుచిరం సుఖం, ప్రారబ్ధే మధ్యతో విఘ్నవిచ్ఛిన్నేఽప్యత్ర కర్మణి. వానర్థోనచ నైష్ఫల్యం నకృతాంశస్య సంక్షయః ప్రారబ్ధేష్వ సమాప్తేషు విచ్ఛిన్నేష్వన్యకర్మసు. భవత్యే వైతదఖిలం వైదికే ష్వితరేష్వపి, కృత స్స్వల్పాంశ కోఽప్యస్యస్థి

త్వాసు చిరమక్షయం. త్రాయతేవై స్వకర్తారం స్వశక్త్యా భవభీతితః, శ్రద్ధావా నధికార్యస్మి న్నుక్తే కర్మణి వైష్ణవే ఇత్యాది. యథాఽఽరాధ్యస్య నారాయణస్య దేవత్వేన పరమాత్మత్వేనచ వ్యవహారః, యథా తథారాధనస్యాపి కర్మత్వేన విద్యాత్వేనచ వ్యవహారః, యథా నారాయణ స్స్వస్మిన్ సామాన్యతో దేవతాబుద్ధ్యా స్వమారాధయతాం తదనుగుణం ఫలందిశతి, పరమాత్మబుద్ధ్యాఽర్చయతాం ముక్తిం దదాతి, తథా తదారాధన మపికేవలం కర్మబుద్ధ్యా కుర్వతాం తదనుగుణసాధకం భవతి. విద్యేతి కుర్వతాం ముక్త్యుపాయోభవతి. ఇమమర్థం ప్రకాశయతి శ్రీశ్రీనివాస మఖి వేదాన్తదేశిక శ్శ్రీభాష్యే -[సూ] "ఉపపన్న స్తల్లక్షణార్థోపలబ్ధేర్లోకవ" దితి సూత్రస్యార్థమాహ - 'సర్వకర్మక్షయేకాలే సిద్ధోపాసన శాలినాం, ఉపపన్నో దేవయాన స్తద్రూపార్థోపలబ్ధితః. విష్ణూపాసననిష్ఠానా మీప్సితార్థస్య సిద్ధివత్, బ్రహ్మోపాసననిష్ఠస్య సర్వసిద్ధిః కరేస్థితా.' దేహవియోగకాలే సర్వేషు కర్మసు క్షీణేష్వపి సిద్ధపర బ్రహ్మోపాసనానాం తదుపాసనమహిమ్నా సూక్ష్మశరీరారంభక కర్మరూపహేతుం వినైవ తచ్ఛరీరసంబంధరూపార్థ ఉపలభ్యతే, అతోదేవయాన ఉపపన్నః లోకవత్. ఏతదుక్తంభవతి__లోకే యథా శ్రీవేంకటాద్రి ప్రభృతిషు స్థానేష్వర్చారూపేణ సన్నిహితం శ్రీనివాసం విష్ణుం దేవతాంతర మివ సంతానాదికామనయా సముపాసీనానాం సంసారిణాం సర్వాభీష్టం తద్ధేతుభూత పూర్వసుకృతం వినాఽపి సిద్ధ్యతి, తథా నిష్కామ పరమాత్మబుద్ధ్యాతమే వారాధయతాం సర్వకర్మక్షయేఽపి వినైవ హేతుంఽపరమపద ప్రాపక సూక్ష్మశరీరావాప్తిః కరస్థైవ భవ"తీతి. ఇత్థంచ ముండో పనిషదభిహిత పరమ పురుషారాధనరూపో పాసనా పరమపురుషపరమ పద ప్రాప్తిరూప సాయుజ్యప్రాప్త్యుపాయ ఇతి సిద్ధం. తత్రముఖ్యాధికారణ శ్శ్రీవైఖానసా ఇతిచ. నను తత్రోపనిషది__ "తేషామేవైతాం బ్రహ్మవిద్యాం వదేత శిరోవ్రతం విధివ ద్యైస్తు చీర్ణ" మితి చరితశిరోవ్రతానా మేవాస్యాం విద్యాయా మధికారః శ్రూయతే. తథాసతికథం వైఖానసానా మధికారః? ఇతిచే, దుచ్యతే __తన్నియమస్తదధ్యే తౄణామేవ; శిరోవ్రతస్య స్వాధ్యా యాంగ త్వాత్ న విద్యాంగత్వం. తదుక్తం వేదాంతశాస్త్రే __[సూ] "స్వాధ్యా యస్య తదాత్వేహి సమాచారేఽదికాచ్ఛసనవ చ్చ తన్ని యమ"ఇతి. భాష్యం __"శిరోవ్రతం న

విద్యాంగం స్వాధ్యాయస్యైవత ద్భవేత్, తదధ్యయన సంబంధాద్వ్ర తత్వావగమా త్తతః. సంస్కారభాజి హ్యాచారే సనవ న్నియమ స్స్మృతః." అథర్వణికానాం యద్విహితం శిరోవ్రతం, త న్న విద్యాంగం; అపితు స్వాధ్యా యాంగ మేవ. కుతః? తద ధ్యయన సంబంధాత్; వ్రతత్వావ గమాచ్చ. తత్సంస్కారవతి సమాచారే తన్నియమః. యథా నవహోమా స్సప్తసూర్యాదయ శ్శతోదన పత్యాంతా స్తేషా మేకాగ్ని సంబంధా త్తత్రైవ, న త్రేతాగ్నిషు, తథా" ఇతి. భాష్యార్థస్తు మత్కృతే నిగమచూడాదర్పణే ద్రష్టవ్యః. సర్వథా వాసుదేవ పరాణాం "బ్రహ్మవిదాప్నోతి పర" మితి శ్రుత్యుక్తోర్థః కరస్థ ఏవ. ఉచ్యతే మహాభారతే —"వాసుదేవాత్మకో...యాతి బ్రహ్మ సనాతన" మితి. ఇద మత్యాశ్చర్యం జగతి. "నారాయణపరం బ్రహ్మ" "న బ్రహ్మేశానః" "అంతర్బహిశ్చతత్సర్వం" "నమోవిష్ణవే బృహతే కరోమి" ఇత్యాది శ్రుతిశతై ర్నారాయణస్య పరబ్రహ్మ పరమాత్మాదిశబ్దవాచ్యత్వే సర్వజగత్కారణత్వే సర్వాంతర్యామి త్వే సర్వేశ్వరత్వే చ సిధ్యతి, "అపహతపాప్మా" ఇత్యాదిభిర్హేయగుణ రహితత్వే "సర్వజ్ఞస్సర్వవితా" "సత్యకామ స్సత్యసంకల్పః" ఇత్యాదిభి స్తస్య సమస్త కల్యాణ గుణాకరత్వే చ సిద్ధ్యతి, అవ్యక్తస్యాపి తస్యస్వేచ్ఛయా భక్తో పాసన సౌకర్యాయ పుండరీకాక్షత్వాదిసర్వసౌందర్య విశిష్టరూపవత్త్వే "యదాపశ్యః పశ్యతేరుక్మవర్ణం" "హిరణ్మయః పురుషో దృశ్యతే... యథాకప్యాసం పుండరీక మేవ మక్షిణీ" ఇత్యాదిషు శ్రుతిషుసతీషు, "యుక్తగ్రావాజాయతే దేవకామః" "ఆవిస్సన్నిహితం గుహాచరన్నామ" "అజాయమానో బహుధా విజాయతే" "భూతోభూతేషు చరతి" "అశ్మాన మాఘుణం ప్రపద్యే" "తస్య త్వష్టా విదధ ద్రూపమేతి" ఇత్యాదిభిస్త స్యార్చారూపత్వే ప్రతిపాదితే, ప్రవః పాంతం...చార్చత" "అర్చయే ద్భాతి కామః" "దివేదివ ఈడ్యోజాగ్రవద్భిర్హవిష్మద్భి ర్మనుష్యేభి రగ్ని ర్నిచాయ్యతా మృత్యు ముఖాత్ప్రముచ్యతే" నిచాయ్య పూజయిత్వా, "చాయృపూజా దర్శనయో" రితి ధాతుః. "రతయే యజంతు తం బింబవంతం కకుదాయ భద్రే" ఇత్యాదిభి స్తస్యార్చనే విహితే. "ఉపాసతే పురుషం యే

హ్యకామాః" "ఏతైరుపాయైర్యత తేయస్తు విద్వాన్" ఇత్యాదిభి స్తదారాధనస్య మోక్షఫలత్వేఽభిహితే చ మందాస్త్రత్రన ప్రవర్తంత ఇతి. ఉదాహృతానాం శ్రుతీనాం ప్రతిపాదితార్థవిషయతాం చ ప్రకాశయంతి స్మృతయః. తథా భగవాన్ గాయతిచ వాసుదేవః. తాని వచనాని బహూన్యుదాహృతాని. ఏవం భగవాన్ విఖనస బ్రహ్మసూత్రేస్ఫుట మాహ _"నారాయణ మర్చయే త్తదిష్ణోః పరమంపదం గచ్ఛ" తీతి. తథా తచ్ఛిష్యా భగవంతో భృగ్వాదయ శ్చాహుః వాసాధికారే _"వైదికే నైవ మార్గేణ మన్త్రై ర్వేదోద్భవై స్తథా, సమాహితమనా భూత్వాపూజయ న్విష్ణు మమవ్యయం. తస్య విష్ణోః పదం గచ్ఛే" దితి. వైదికేన వేదావిరోధినా మార్గేణ, న తు తాంత్రికేణేత్యర్థః. తాంత్రికాహి _ _"ముఖాదింద్ర శ్చాగ్ని శ్చే" తి శ్రుత్యాఽగ్నేః పరమాత్మముఖోదితత్వే సతి, ఈశ్వరస్య గ్రామ్యధర్మే ణాగ్ని ముతావదయన్తి. ఏవంతత్రాన్యేఽపి వేదవిరోధా ఊహ్యాః 'వేదోద్భ వైర్మంత్రై' రితి. తే చ ఈకారాదియద్దేవాది శ్రీపురుసూక్తైకాక్షర పారమాత్మ్యాదయ ఔపనిషదాః. రాత్రీసూక్త విశ్వజిత్సూక్తాదయ ఋజ్మంత్రాః. సర్వదైవత్యాదయః ఖిలమన్త్రాః. శ్రీమదష్టాక్షరాదయో వ్యాపకమన్త్రాః. తంత్రే షూద్ధృతా మంత్రా వినియుజ్యంతే. ఉద్ధార ప్రకారస్తు పూర్వం ప్రదర్శితః. తే చ నమో హుం ఫట్, వషట్కారాద్యంతాః. ఉద్ధారప్రధానా స్తాంత్రికాః. వినియోగప్రధానా వైదిక మన్త్రాః. యద్యపి తంత్రేష్వపి క్వచిచ్ఛ్రీపురుషసూక్తాదయో వినియుజ్యన్తే. తథాఽపి బహుళతయా వినియోగ ఉద్ధృతమన్త్రాణామేవ. 'సమా హితమనా' ఇతి. తదేక పరాయణ ఇత్యర్థః. గీయతే హి "మ య్యా వేశ్య మనోయే మా" మితి. అనే నావ్యభిచారిణీ భక్తి రుక్తా. 'విష్ణు మవ్యయ'మితి. "బ్రహ్మాదిషు ప్రలీనేషు నష్టే స్థావరజంగమే, ఏక స్తిష్ఠతి విశ్వాత్మా స తు నారాయణః ప్రభు" రిత్యా ద్యుక్తం భగవతో నిత్యత్వం కథితమ్. "అగ్ని ర్వైదేవానా మవమో విష్ణుః పరమః" "విష్ణుస్సర్వేషా మధిపతిః పరమః" ఇత్యాదిశ్రుతిభిర్విష్ణుశబ్దవాచ్యస్య పారమ్యకథనా ద్విష్ణుశబ్దగ్రహణం. పూజ యన్నితి "విష్ణవే చార్చత" ఇత్యాదిశ్రుతిభిః _"పరమం విష్ణుం ప్రతిష్ఠా ప్యార్చయేత్" "తమేవచార్చయన్నిత్యం అనాదినిధనం విష్ణుం"

“శౌనకోఽహం ప్రవక్ష్యామి విష్ణుపూజావిధిం పరం” ఇత్యాదిస్మృతిభిశ్చ ప్రతిపాదితం పూజనం విహితం. తత్ర శతృప్రత్యయేన యావజ్జీవం భగవదర్చనం జ్ఞాపితం. “తస్యవిష్ణోః పదం గచ్ఛే” దితి _“తద్విష్ణోః పరమంపద” మితి తస్య పారమ్యశ్రవణాత్తథాగ్రహణం. అన్యత్ర చ శ్రూయతే _“సోఽధ్వనః పార మాప్నోతి తద్విష్ణోః పరమం పద” మిత్యాది. భగవాన్ విఖనాః ప్రాహ _“ తద్విష్ణోః పరమంపదం గచ్ఛ తీతి విజ్ఞాయత” ఇతి. అనుశాసనికే “ఓ మి త్యేకాక్షరం బ్రహ్మయ త్త త్సదసతః పరం, అనాదిమధ్యపర్యంతం కూటస్థ మచలం ధ్రువ” మిత్యారభ్య “అప్రమేయ మనిజ్ఞేయం హరిం నారాయణం ప్రభుం, కృత్వాంజలి శ్శుచి ర్భూత్వాప్రణతః ప్రయతోఽర్చయ” ఇతి. మహాదేవం ప్రతి సనత్కుమార వచనం _“వేదోక్తేనైవ మార్గేణ... సాయుజ్యం యాంతి తే మమ, తస్మా ద్యావజ్జనో జీవేత్ తావత్సంపూజయే ద్ధరిం. పాపైర్న లిప్యతే మర్త్యో హరిమందిర మాప్నుయా” దితి.

నను “బ్రహ్మవిష్ణురుద్రేంద్రా స్సంప్రసూయంతే” ఇతి విష్ణోరపి బ్రహ్మాదీనా మివ జనన ముచ్యతే, తత్కథం తస్య నిత్యత్వ? మితి చే, దుచ్యతే _ అత్ర విష్ణోస్సంప్రసూతి ర్నామ స్వేచ్ఛయాఽవతారః, నతు జననం. శ్రుత్యంత రేషు యథా బ్రహ్మరుద్రాదీనాం శ్రూయతే, న తథావిష్ణోః. “స్వేదా ద్రుద్రోఽజాయత” ఇత్యాదయ శ్శ్రుతయ స్సంతి, తా ఇహ విస్తరభియా నోదాహ్రియన్తే. కించ విష్ణుసంబంధిపదస్య పరమత్వం నిత్యత్వం చ బహ్వ్య శ్శ్రుతయో వదన్తి, తాశ్చ. తథా తత్పదస్య నిత్యత్వే సతి తస్య కథ మనిత్యతా మనున్మత్తో బ్రూయాత్? తత్పదప్రాప్తి రేవ ముక్తి రితి ఘుష్యన్తి శ్రుతయ స్స్మృతయశ్చ _“సోఽధ్వనః పారమాప్నోతి తద్విష్ణోః పరమం పదం” “తద్విష్ణోః పరమం పదం” “యద్గత్వాన నివర్తన్తే” ఇతి. శ్రీవిఖనస్సూత్రభాష్యే శ్రీశ్రీనివాస వేదాన్తదేశిక ఏవం లిఖతి _“నను అర్చిరాదిమార్గస్య బ్రహ్మ విద్విషయ త్వాత్, ఆహితాగ్నిత్వ మాత్రేణ బ్రహ్మవిత్త్వాసంభవాత్, అర్చిరాది మార్గః కథ మత్రప్రతిపాద్యత? ఇతి చేత్ , సత్యం “అగ్నయో వైత్రయీ విద్యా దేవయానః పంథా

గార్హపత్య ఋక్పృథివీ" తిగార్హ పత్యాదీనాం దేవయానమార్గశ్రవణాత్, "అమూర్తం చ సమూ ర్తంచ ద్వివిధం కర్మవైదికం, అమూర్తాఽగ్న్యాహుతిః ప్రోక్తాసమూర్తం బేరపూజన" మి త్యమూర్తభగవదారాధన రూపత్వాత్, "మానసీ హోమ పూజా చ బేరపూజా చ సా, త్రిధా" ఇతి త్రివిధో పాసన ప్రతిపాద నాత్, "యత్సూత్రాద్యంతమధ్యేషు గీయతే విష్ణు రవ్యయః" ఇత్యుప క్రమోపసంహారాదిఖండేషు "నారాయణ పరాయణో నిర్ద్వంద్వో ముని" రితి _"సదాఽధ్యాత్మరతో ధ్యానయోగీ నారాయణం పరం బ్రహ్మ పశ్యన్ ధారణాంధారయేదక్షరం పరం బ్రహ్మాప్నోతి నారాయణ పరంబ్ర"హ్మేతిశ్రుతి" రితి. అన్యత్ర _"య దతీంద్రియం సర్వ జగద్బీజ మశేషవిశేషం నిత్యానంద మమృతపానవ త్సర్వదా తృప్తికరం పరంజ్యోతిః ప్రవేశక మితి విజ్ఞాయత" ఇతి. "యతో వా ఇమానీ" త్యాదినా జగత్కారణ త్వేన ప్రసిద్ధం "సత్యం జ్ఞాన మనన్తం బ్రహ్మే"త్యాది బ్రహ్మ స్వరూపశోధకవాక్యప్రతిపన్న సత్యత్వాదివిశిష్టం "నారాయణపరం బ్రహ్మే" త్యాది వాక్యైః పరం బ్రహ్మ పరంతత్త్వపరంజ్యోతిః పరమాత్మాదిశబ్దవాచ్యం శ్రీమన్నారాయణ మేవ శ్రవణమనననిధి ధ్యాసనాదిభి శ్శ్రోతవ్యత్వేన మంతవ్యత్వేన ధ్యాతవ్యత్వేనోపా యత్వేన చ ప్రతిపాదయతియత్, శ్రీమత్తద్వైఖానసూత్రో క్తధర్మానుష్ఠాతుర్బ్రహ్మ ప్రాప్తి రనివార్యేతి కృత్వా సంకోచే నార్చి రాదిమార్గః ప్రతిపాదితః." శ్రీభాష్యేచ _"విద్యాశబ్దేన భగవదారాధన మేవోచ్యతే." ఇత్యాది. పునస్తత్రైవ _"నను యోగమార్గేణ త్యక్తు మసమర్థస్య బ్రహ్మ విద స్సు షుమ్నయా నాడ్యోత్క్రమణం కథంసంభవ? తీతిచే, దుచ్యతే _"తదేకోగ్ర జ్వలనం తత్రకాశితద్వారో విద్యా సామర్థ్యాత్ శేషగత్యనుస్మృతియోగా చ్చ హార్దానుగృహీత శతాధికయా" ఇతి వేదా న్తసూత్రే ఉత్తమబ్రహ్మ విద్యాసామర్థ్యాత్. ఉత్తమ బ్రహ్మ విద్యానామ తత్సమారాధనమ్. తచ్ఛేషః _"యథేష్టవినియోగార్హం శేషశబ్దేన కథ్యతే" ఇత్యాదినా. "సమారాధన ప్రసన్న భగవదనుగృహీత స్సుషుమ్నయా బ్రహ్మాని ర్గచ్ఛతీ" తి ప్రతిపాదితమ్. ఏతత్సూత్రా ర్థశ్శ్రీభాష్యేఽస్మదాచార్యై ర్వివృతః. యథా _"తదారాధన శేముష్యా తదంగస్మరణేన చ, ప్రీతేన వేంకటే శేన

జీవోఽను గ్రహవాం స్తయా. తత్రకాశితతద్వారో నాడ్యా త మదిగచ్ఛతీ" తి. నను మైత్రేయోపనిషది —"మన్మాయయా మోహితచేతసో మామాత్మాన మా పూర్ణమలబ్ధవన్తః, పరం విదగ్ధోదరపూరణాయ భ్రమన్తి కాకా ఇవ సూరయోఽపి. పాషాణ లోహ మణిమృణ్మయవిగ్రహేషు పూజా పునర్జననభోగకరీ ముముక్షోః, తస్మాద్యతి స్స్వహృదయార్చన మేవ కుర్యా ద్బాహ్యార్చనం పరిహరే దపునర్భవాయ" ఇత్యభిధానా ద్బాహ్యార్చనస్య జన్మహేతుత్వేసతి కథం మోక్షహేతుత్వ? మితిచే, దుచ్యతే –ఇయం శ్రుతిః కేవలమాత్మాను భూతి రూపమోక్షాభిలాషి విషయా. తత్రై వాగ్రేశ్రూయతే —"అహమస్మి పరం చాస్మి బ్రహ్మాస్మి ప్రభవోఽస్మ్యహ" మిత్యారభ్య ధ్యాతృ ధ్యాన విహీనోఽస్మి ధ్యేయ హీనోఽస్మి సోఽస్మ్యహం, సర్వపూర్ణస్వరూపోఽస్మి సచ్చి దానందలక్షణ" ఇతి. "జగద్వ్యాపారవర్జ్యం భోగమాత్ర సామ్య లింగాచ్చే" తి సూత్రో క్తవిధయా భగవత్పదప్రాప్తి రూపమోక్షేతు భగవదారాధనస్య పరమోపాయత్వ మున్నేయం. య దీయం శ్రుతిః సర్వవిధమోక్షేఽపి భగవదారాధనం నిషేధతి, అస్యా బహుశ్రుతి స్మృతివిరోధస్స్యాత్. తథాహి –బ్రహ్మవిద్యోపనిషది –"సర్వభూతస్థితం దేవం సర్వేశం నిత్యమర్చయే" దితి. అత్రార్చయే దితి బాహ్యార్చన. మేవ విధీయతే. అర్చనశబ్దో నిరుపాధికో బాహ్యార్చన మే వాభిధత్తే. అత ఏవ హృదయార్చనే —"దేహో దేవాలయః ప్రోక్త స్సజీవః కేవల శ్శివః, త్యజే దజ్ఞాననిర్మాల్యం సోఽహంభావేన పూజయే" దిత్యాదినా దేహాదీనాం దేవాలయత్వాధికం కల్ప్యతే. అథవాఽను దితహోమవిధౌ ఉదితహోమనిందావత్, ప్రతిమార్చనస్య పునర్జన్మ హేతుత్వరూపనిందా బోధ్యా. శ్రీరామోత్తరతాపన్యాం శ్రీరామ వచనం —"అహం సన్నిహిత స్తత్ర పాషాణప్రతిమాదిషు, క్షేత్రేఽస్మిన్ యో ర్చయే ద్భక్త్యా మన్త్రేణానేన మాంశివ. బ్రహ్మహత్యాదిపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి మాశుచ" ఇత్యారభ్య "దదాత్యాయుష్య మైశ్వర్యమన్తే విష్ణుపదం చ య"దితి. భగవత్ప్రతి మార్చనస్య మోక్షోపాయత్వే బహ్వ్యశ్శ్రుతయః పూర్వముదాహృతాః. అతోఽత్ర ప్రతిమార్చననిషేధో ముముక్షూణాం దేవతాన్తర ప్రతిమార్చనవిషయః. యథా తేషాం నామకీర్తననిషేధో నారాయణేతర దేవతానామకీర్తనపరః. భగవా

నప్యాహ__"మద్యాజీమాం నమస్కురు, మామేవైష్య" సీతి. తత్పదం ప్రాప్తస్య పునరావృత్తిరాహిత్యం స ఏవాహ __"యద్గత్వా న నివర్తనే తద్ధామ పరమంమమే తి. నమ శ్శౌనకాయే" తి భగవతా బోధాయనే నాపి నమస్కృత శ్శౌనకశ్చాహ __"యజ్ఞేశో యజ్ఞపురుషః పుండరీకాక్ష సంజ్ఞితః, స విష్ణుః పరమం బ్రహ్మయతో నావర్తతే పున"రితి __"యాదృశేతు మనస్స్థైర్యం రూపే బధ్నాతి చక్రిణః, నృసింహవామనాదీనాం తాదృశం కారయే ద్బుధఃసురూపాం ప్రతిమాం విష్ణోః...బ్రహ్మరూపిణీ మితి. శౌనకే నాపి భగవద్విఖనో భృగ్వాదిపరంపరయా భగవదారాధనసమధిగత మితి పూర్వమే వాభిహితం. అత్ర బహ్వ్యస్స్మృతయః పూర్వం ప్రదర్శితాః.

యోగనిష్ఠానా మపి భగవదారాధన మావశ్యక మిత్యవగమ్యతే. యోగశాస్త్రే నియమవిధౌ తస్యగ్రుహీతత్వాత్. త్రిశిఖబ్రహ్మణోపనిషది __"జ్ఞానయోగః కర్మయోగ ఇతి యోగో ద్విధా మతః, క్రియాయోగ మథేదానీం శృణు బ్రాహ్మణసత్తమ. అవ్యాకులస్య చిత్తస్య బంధనం విషయేక్వచిత్, యత్సయోగో ద్విజశ్రేష్ఠస చద్వైవిధ్య మశ్నుతే. కర్మ కర్తవ్య మిత్యేవ విహితే ష్వేవ కర్మసు, బంధనం మనసోనిత్యం కర్మయోగ స్స ఉచ్యతే. యత్తు చిత్తస్య సతత మర్థే శ్రేయసి బంధనం, జ్ఞానయోగ స్స విజ్ఞేయ స్సర్వసిద్ధికర శ్శివః. యస్యోక్తలక్షణే యోగే ద్వివిధేఽప్యవ్యయం మనః, స యాతి పరమం శ్రేయోమోక్షలక్షణ మంజసా. దేహేంద్రియేషు వైరాగ్యం యమ ఇత్యుచ్యతే బుధైః, అనురక్తిః పరేతత్త్వే సతతం నియమ స్స్మృత" ఇత్యారభ్య "తపస్సం తుష్టి రాస్తిక్యం దాన మారాధనం హరేః, వేదాంత శ్రవణం హ్రీశ్చ జప ఇత్యాదిలక్షణ" మితి. శాట్యాయనీయోపనిషది __"త్రిదండ ముపవీతం చ వాసః కౌపీన వేష్టనం, శిక్యం పవిత్రమి త్యేతద్బిభృయా ద్యావదాయుష"మితి. తత్రైవ __"పంచయజ్ఞా వేదశిరః ప్రవిష్టాః క్రియావంతోఽమీ బ్రహ్మవిద్యా" మితి. పంచయజ్ఞా నామతత్రై వోచ్యంతే__" దశభిః ప్రణవైస్సప్త వ్యాహృతీభిశ్చతుష్పదా, గాయత్రీ జపయజ్ఞశ్చ త్రిసంధ్యం శిరసా సహ. యోగ యజ్ఞ స్తదేకాగ్ర్యభక్త్యా సేవాహరే ర్గురోః, అహింసా తుతపోయజ్ఞో వాఙ్మనః కాయకర్మభిః. సామోపనిషదభ్యాస స్స్వాధ్యాయో యజ్ఞ ఈరితః. ఓ మిత్యాత్మాన మవ్యగ్రో బ్రహ్మణ్యాగ్నౌ జుహోతి తత్. జ్ఞానయజ్ఞ స్సవిజ్ఞేయ స్సర్వ యజ్ఞోత్తమోత్తమ" ఇతి. అత్ర

సేవాశబ్దేన భగవదారాధన మేవోచ్యతే. గురోస్సేవా నామ శుశ్రూషా. మైత్రేయోపనిష ద్యపి ప్రతిమారాధన ముక్తమేవ. పరం తు భోగసాధన మిత్యభిహితం. హృదయార్చనం మోక్షసాధన మిత్యుచ్యతే. తస్య విషయాంతరత్వం బోధ్యం. అన్యథా బహుశ్రుతిస్మృతి శ్రీశాస్త్రపురాణేషు భగవదారాధనస్య మోక్షోపాయత్వ కథనవైయర్థ్యాపత్తేః.

శ్రీవైఖానసానా మే వాజన్మసిద్ధపరమైకాంతిత్వమ్

శ్రీవారాహే ఏకాంతయాజిత్వం బహుజన్మసుకృతలభ్యమితి కథ్యతే వర్ణాశ్రమాచారపర స్సప్తజన్మాని యో ద్విజః, ఏకాంతసూర్యభక్తస్స్యాత్స విప్రస్సప్తజన్మసు. తతస్తు పుణ్యమాహాత్మ్యా ద్రుద్ర భక్తో భవిష్యతి, తథైవ సప్తజన్మాని శివభక్తిపరాయణః. మహతాతేన పుణ్యేన వైష్ణవత్వం లభేత సః, విష్ణుభక్తిపర స్తద్వత్సప్తజన్మాని మానవః. ఏకాంత భగవద్యాజీ విప్రో భాగవతాన్వయే, తత స్సలభతే జన్మ దేవై రత్యంత దుర్లభ మితి. భాగవతాన్వయ ఇత్యత్ర భాగవతశబ్దేన శ్రీవైఖానసా ఉచ్యంతే తేషా మేన స్వసూత్రసిద్ధై కాంతభగవ ద్యాజిత్వసంభవాత్. ఏకాంత యాజిత్వం నామ నైయత్యేన భగవదారాధకత్వం. శ్రీ వైఖానస సూత్రే దేవతాంతరారాధన నిషేధ పూర్వకం భగవదారాధన మేకాంత తయా విహితం. అకరణే ప్రత్యవాయ శ్చోక్తః. తేషాం తథాత్వం చాభి ధీయతే పౌష్కరసంహితాయాం —"విప్రా వైఖానసాఖ్యా యే తే భక్తా స్సత్త్వ ముచ్యతే, ఏకాంతిన స్ససత్త్వస్థా దేహాంతం నాన్యయాజిన" ఇతి. యజధాతోః పూజైన ముఖ్యార్థ ఇత్యుక్తం. కౌర్మే చ —"మచ్చిత్తా మద్గత ప్రాణామయి సంగతమానసాః, అనన్యశరణా రాజన్ తస్మా ద్వైఖానసావరా" ఇతి శ్రీ వైఖానసానా మేకాంతిత్వ ముక్తం. భగవదేక పరేణ శ్రీవైఖానససూత్రేణ సంస్కృతానాం శ్రీవైఖానసానా మేవ భాగవతశబ్దవాచ్యత్వం ముఖ్యత్వే నోపపద్యతే. అతో భాగవతాన్వయ శ్శ్రీవైఖానసకుల మేవ. శ్రీశాస్త్రే భగవద్వాక్యం —"మద్భక్తో వైష్ణవో లోకే గురు ర్భాగవత స్స్మృతః, వైఖానసో ద్విజః కుర్యాత్సర్వకర్మాణి పూజిత" ఇతి.

శ్రీ వైఖానసశాఖాయాః సర్వశాఖామూలత్వం, శ్రీ వైఖానస మహర్షి మతస్య శ్రేష్ఠత్వం చ, సీతోపనిషది శ్రూయతే —"హరే ర్ముఖాన్నాదః, తన్నాదా ద్బిందుః, బిందో రోంకారః, ఓంకారా త్పరతో రామవైఖానసపర్వతః, తత్పర్వతే కర్మజ్ఞానమయీభి ర్బహుశాఖా భవన్తి,

ఋగ్యజుస్సామరూపత్వాత్త్రయీతి. పరికీర్తితా" ఇత్యారభ్య "వైఖానసమత స్తస్మిన్నాదౌ ప్రత్యక్షదర్శనం, స్మర్యతే మునిభీర్నిత్యం వైఖానసమతఃపర" మితి __"వైఖానసఋషేః పూర్వం విష్ణోర్వాణీ సముద్భవేత్, త్రయీరూపేణ సంకల్ప్య ఇత్థం దేహీ విజృంభతే. సంఖ్యారూపేణ సంకల్ప్య వైఖానస ఋషేః పురా, ఉదితో యాదృశః పూర్వం తాదృశం శ్రుణు మేఽఖిల "మితిచతత్రైవ. భగవదుపాసకానాం కామనయాఽకామనయావా భక్తియుక్త తరం నిత్యనైమిత్తిక కర్మభి రగ్ని హోత్రాదిభి ర్వా, యమనియమాసన ప్రాణాయామ ప్రత్యాహార ధ్యానధారణసమాధిభిర్వా, ఆలయ గోపుర ప్రాకార విమానాదిభిస్సహ భగవద్విగ్రహార్చాపూజాకరణై రర్చనై స్స్నానాది భిర్వా, పితృపూజాదిభి రన్న పానాదిభిర్వా, భగవత్ప్రీత్యర్థ ముక్త్వా సర్వం క్రియత ఇతి, శ్రీవైఖానససూత్రే కర్మసు క్వచిదృచః, క్వచిద్య జూంషి, క్వచి త్సామాని, క్వచిత్ ఖిలాః వినియుజ్యన్తే. అతో వైఖానసశాఖా సర్వశాఖా మూలభూతా. వైఖానససూత్రస్య యజుశ్శాఖా సూత్రాంతర్గతత్వం తు తన్మంత్రాణాం బాహుళ్యేన వినియుక్తత్వాత్ ఇత్యవగన్తవ్యం. అత ఏవ వైఖానససూత్రం షట్సు యజుస్సూత్రే ష్వ న్యతమ మితి వదన్తి, అన్యాని ద్వాదశఋక్సామాదిసూత్రాణి, "అహత్యాష్టాదశసూత్రా" ణీతి పరిగణిత మాశ్వలాయనేన. తేషు వైఖానసం నారాయణైకపర మితి దర్శితం. తత స్తత్సూత్రిణ శ్చ నారాయణపరాఇతి. తేషాం పరమైకాంతిత్వం యజ్యతే. తచ్చ తేషాం స్వతస్సిద్ధం. అన్యేషాం తు సంపాదనీయ మితి స్ఫుట మేవ. వైఖానసాః పూర్వకాండమన్త్రైర మూర్త భగవదారాధనం కుర్వన్తి, ఉత్తరకాండ మన్త్రైస్స మూర్త మారాధయన్తీతి విదితం. సమూర్తారాధనే ఔపనిషదా మంత్రా ఏవ తత్ర వినియుజ్యంతే. యథా--- "సహస్ర శీర్షా పురుష" ఇతి "సహస్ర శీర్షం దేవ" మితి "ఏకాక్షరం త్వక్షరే" త్యాది "వాగ్ం సశ్శుచిష" దితి "అణోరణీయా" నితి "భూతోభూతే" ష్వితి "సంయుక్త మేతత్క్షర మక్షరం చ వ్యక్తావ్యక్తం భరతే విశ్వ మీశః. అనీశ శ్చాత్మాబుద్ధ్యతే భోక్తృభావాద్జ్ఞాత్వా దేవం ముచ్యతే సర్వపాపై" రితి. అయంహి మన్త్ర శ్వేతాశ్వతరో[illegible] [illegible]మానోఽత్ర వినియుజ్యతే. అతస్సోపనిషత్ ఆపా[illegible] రుద్రప రేవ [illegible]మానాఽపి భగవత్పరా పర్యవస్య తీతి భగవ[illegible]తో భృగ్వాదయో నిర చైషు రితి బోధ్యతే. తథా---

"అభిత్వా శూర నో మనోదుగ్ధా ఇవ ధేనవః, ఈశానమస్య జగత స్సువర్దృశ మీశాన మింద్రతస్థుషః తస్మాదుచ్యత ఈశాన" ఇతి. మన్త్ర ఏష త్వధర్వశిరసి. సా చోపనిష త్పూర్వవద్భగవత్పరేతి జ్ఞాయతే. కించ--- "విశ్వత శ్చక్షు రుత విశ్వతో ముఖ" ఇతి తత్రత్యం వాక్యం భగవతా మరీచినా భగవత్పారమ్యాభిధాన ప్రకరణే ఉదాహ్రియతే కిమధికేన? సర్వా ఉపనిషదః పరమపురుషపరా ఇతి సిద్ధం. శ్రీ వైఖానసోక్తం భగవదారాధనం వేదాంత మన్త్రై ర్విహితతయా వైదిక మితి చ. తద్విధినా భక్త్యా భగవదారాధకానాం శ్రీ వైఖానసానాం పరమాత్మో పాసకత్వం నిర్విచికిత్సం. యచ్ఛ్రుతం పరమాత్మోపాసకానాం మోక్షరూపం ఫలం, తత్తేషాం కరస్థమేవ. మోక్షశ్చ పరమపురుష పర స్సామ్యప్రాపత్తి రేవ; తస్యా స్సంసారమోచన పూర్వకత్వాత్, సమస్తకర్మలేపత్యాగపూర్వకత్వాచ్చ మోక్షత్వవ్యపదేశః శ్రూయతే హి--- "నిరంజనః పరమంసామ్యముపైతీ" తి.

ముక్తస్య నిత్యభోగ స్సంభవతి; "భోగమాత్రసామ్యలింగా చ్చే"తి భగవతా బాదరాయణేన సూత్రితం. భగవాన్ విఖనసోఽప్యాహ--- "నిత్యానంద మమృతరసపానవ త్సర్వదా తృప్తికర"మితి.

నను నారదపరివ్రాజకోపనిషది--- "చక్రీ లింగీ వైఖానసహరద్విజౌ భృతకాధ్యాపక" ఇతి సన్యాసానధికారి గణనాయాం చక్రధారిణో లింగినో వైఖానసహరద్విజాశ్చ గృహీతాః. తత్కధం తేషాం శ్రేష్ఠత్వ? మితి చే, దుచ్యతే--- సా హ్యుపనిషత్తతిమారాధనస్య జననభోగహేతుత్వ ప్రతిపాదికాయాః పూర్వ ముదాహృతాయా స్సఖీ.తప్తచక్రాంకితా వైష్ణవా ఆగర్భవైష్ణవా శ్రీవైఖానసా శ్చ కల్యాణగుణనిధిం పరమాత్మానం నారాయణ ముపాసతేహి. ఏతేబ్రహ్మణోఽగుణిత్వ మపలపంతి. సా కథం తేషాం సన్న్యాసేఽనధికారం నబ్రూయాత్? తత్రహి- "అహ మేవాక్షరం బ్రహ్మ వాసుదేవాఖ్య మద్వయం, ఇతి భావోధ్రువో యస్య తదాభవతి బైక్షభు" గితి స్వాత్మన ఏవ వాసుదేవత్వం నిశ్చిన్వతా సన్న్యాసః కర్తవ్యతయాభి ధీయతే. అపిచ,తత్రోచ్యతే---"సశిఖం వపనం కృత్వా బహిస్సూత్రంత్యజే ద్బుధః,యదక్షరం బ్రహ్మతత్సూత్ర మితి ధారయే" దితి-

-- "కర్మ ణ్యధికృతా యేతు వైదికే బ్రాహ్మణాదయః, తేభిర్ధార్యమిదం సూత్రం క్రియాంగం తద్ధి వైదికం. శిఖాజ్ఞానమయీ యస్య ఉపవీతం చతన్మయం, బ్రాహ్మణ్యం సకలం తస్య ఇతి బ్రహ్మవిదో విదు" రితి చ--- "న యతే ర్దేవపూజానోత్సవదర్శనం తీర్థయాత్రానివృత్తి" రితిచ. అతః పూర్వోదాహృతాభిశ్శ్రుతిస్మృతిభి ర్భగవత స్సర్వాశ్రమిసమారాధ్యత్వం నిశ్చిత్య త మర్చయతాం శ్రీ వైఖానసానాం సన్న్యాసేఽనధికారం బ్రువ తీయ ముపనిష దుపనిష దంతర విరోధా ద్విషయాంతరే యోజనీయా. యది శ్రీ వైఖానస సమూత్రిణాం సన్న్యాసేఽనధికారః, తర్హి తస్మిన్ శ్రీ విఖనస్సూత్రే తురీయాశ్రమ విధానం వ్యర్థం భవేత్. విధత్తే హి భగవా న్విఖనాస్తురీయాశ్రమం విస్తరేణ తత్సూత్రస్య భగవత్పరతయా, తత్సూత్రిణాంచ భగవత్ప్రియతమ త్వేన చ శ్రేష్ఠత్వం శ్రుతిస్మృతిభిః ప్రతిపాదితం సీతోపనిషది--- "వైఖానస మతః పర" మితి--- "వైఖానసావా ఋషయ ఇంద్రస్య ప్రియా ఆస" న్నితి--- "ధృతోర్ధ్వపుండ్రః కృత చక్రధారీ విష్ణుం పరం ధ్యాయతి యో మహాత్మా" ఇత్యాదినా చక్రధారిణాం చ మాహాత్మ్య ముక్తం. అత స్తేషా మే తేషాం చ దూషణ మత్రన సంగచ్ఛతే. అతో వైఖానసానాం స నిషేధోఽతి వర్ణాశ్రమ స్సన్న్యాస విషయః. యద్యపి వైఖానససూత్రేఽతివర్ణాశ్రమలక్షణమప్యుక్తం; తథాపి వైఖానసానాం త్రిదండసన్న్యాస ఏవ కార్య ఇత్యవగమ్యతే. తస్మిన్ త్రిదండిన ఏవ విశిష్య చరమసంస్క్రియా విధానాదితి. కించతస్మిన్ సూత్రే సన్న్యాసధర్మవిధౌ--- "సదాఽధ్యాత్మరతో ధ్యానయోగీ నారాయణం పరం బ్రహ్మపశ్యన్ ధారణాం ధారయే" దితి సన్న్యాసినాం నారాయణపరత్వ మేవ ప్రతిపాదితం. తథా--- "సగుణే బ్రహ్మణి బుద్ధిం నివేశ్యే" తి భగవద్భక్తి ర్విహితా. భగవాన్ మరీచిరపి సర్వాశ్రమిసాధారణ్యేవ "విష్ణ్వర్చన మేవ కర్తవ్యం, నాన్యథాపరమపద ప్రాప్తి" రిత్యాహ. శ్రూయతే చ తథా సాధారణ్యేన భగవ

సర్వాశ్రమిభి ర్విష్ణో రర్చనీయత్వం

దర్చనం --- "ధృతోర్ధ్వపుండ్రః పర మీశితారం నారాయణం పూజ యత స్మ భక్త్యా, అర్ఘ్యాదిభిః పౌరుషసూక్తమన్త్రై స్సంప్రాప్ను యాద్విష్ణు పదం మహాత్మే" తి. ఇయం శ్రుతి ర్భగవదర్చనే ప్రమాణ

తయావిమానార్చనకల్పే గృహీతా. శౌనకోఽపి తథాతత్ర--- "ప్రవఃపాంత" మిత్యాది శ్రుతిం ప్రమాణతయా వ్యాహార్షీత్. క్వచి త్సన్న్యాసినాం బాహ్యార్చన నిషేధో మానసార్చనప్రశంసార్థకః. బాహ్యపూజాయా మశక్తానా మేవ కేవల మ్మానసపూజా కార్యా. శక్తానాంతు తదుభయ మపి కర్తవ్యం. అత ఏవ భగవతా భృగుణా వాసాధికారే అంతర్యాగా దనంతరం బహిర్యాగో విహితః. ఇద మత్ర బోద్ధ్యం. అంతర్వా బహిర్వాఽభిసంహిత ఫలం భగవదర్చనం పునర్జన్మనే భవతి, అనభిసంహితఫలం తన్ముక్తయే కల్పతే. అత ఏ వ్యుచ్యతి--- "మన ఏవ మనుష్యాణాం కారణం బంధమోక్షయో" రితి. ఇంద్రియం హి ద్వివిధం పరమేశ్వరేణ సృష్టం, బాహ్యమాంతర మితి. బాహ్యం దశధా--- త్వగాదీని పంచజ్ఞానేంద్రియాణి వాగాదీని పంచకర్మేంద్రియాణి. అంతరింద్రియ మేకం మనః, తత్ర మనోమాత్రేణ సర్వేశ్వరారాధనా పేక్షయా కరాదిభి రపి తదారాధనం హి పరం. అన్యథా కరాది మత్త్వంనోపయుజ్యతేభగవతి. ఉచ్యతే హి--- "సా వా గనంతస్యగుణా న్గృణీత" ఇత్యాదినా. భగవద్విషయోప యోగ ఏవ తేషాం సాఫల్యం. అత ఏ వాహ శ్రుతిరపి--- "భద్రం కర్ణేభి శ్శృణుయాను దేవా" ఇత్యాది. సాక్షాత్కృత పరమాత్మస్వరూపా అపి మహర్షయః ప్రతిమాసు భగవన్త మారాత్సురితి జానీమః. తత్ర--- " మరీచిర్మందరే ష్వేషు" మిత్యాదికం పూర్వ ముదాహృతం. యదిసన్న్యాసిభిః, ప్రతిమార్చనం నాదర్తవ్య మితి వచనం ప్రమాణం, ప్రాక్తనా శ్శ్రీమద్రామానుజముని ప్రభృతయో యతయః ప్రతిమాయాం కి మర్చయేయుః? న చ వాచ్యం లోక సంగ్రహార్థ మితి; లోక సంగ్రహాయ నిషిద్ధాచరణ స్యానుపపన్నత్వాత్. కించ సన్న్యాసోపనిషది--- "న పరివ్రాణ్ణామ సంకీర్తనపర" ఇతి సంకీర్తననిషిధ్యతే. సన్న్యాసిభి ర్నారాయణనామోచ్చారణం కార్య మిత్యత్ర త దాచర్యతే అస్మన్ యుగేనామోచ్చారణా దేవ కలివిధూనన ముచ్యతే కలిసంతారణోపనిషది--- "ఆదిపురుషస్య నారాయణస్య నామోచ్చారణమాత్రేణ నిర్ధూతకలిర్భవతీ"తి. అత స్సన్న్యాసినాం. బాహ్యార్చననామకీర్తననిషేధో యుగాంతరవిషయః. భగవతాఽపి గీయతే--- "సతతం కీర్తయంతో మాం ఉపాసత" ఇతి. న చ శంక్యం వచన మిదం

జిజ్ఞాసువిషయం, న జ్ఞానిపరమితి "చతుర్విధా భజన్తే మాం జనా స్సుకృతినోఽర్జున, ఆర్తో జిజ్ఞాసు రర్థార్థీ జ్ఞానీ చ భరతర్షభే" త్యుక్తేః. సర్వజ్ఞే నాపి శివేన జపహోమార్చనాని కృతా నీతి శ్రీరామోత్తరతాపనీయోపనిషది నిగద్యతే--- "శ్రీరామస్య మనుం కాశ్యాం జజాప వృషభధ్వజః, మన్వన్తర సహస్రైస్తు జపహోమార్చనాదిభిః. తతః ప్రసన్నో భగవాన్ శ్రీరామః ప్రాహ శంకరం, వృణీష్వ యదభీష్టం త ద్దాస్యామి పరమేశ్వర" ఇతి. అన్యత్రచ శ్రీరామనామకీర్తనం భగవతా రుద్రే ణాపి క్రియత ఇతి సమభిధీయతే. భాగవతే చ--- "ఆకృశ్య పుత్ర మఘవాన్య దజామిళోఽపి నారాయణేతి మ్రియమాణ ఉపైతి ముక్తి" మితి. స్మర్యతే చ భగవత్కైంకర్యార్థ మేవ కరణసృష్టి రితి--- "విచిత్రా దేహసంపత్తి రీశ్వరాయనివేదితుం, పూర్వమేవ కృతా బ్రహ్మన్ హస్తపాదాదిసంయుతే" తి. అవధూతోపనిషది--- "అథనా కృతకృత్యోఽపి లోకానుగ్రహకామ్యయా, శాస్త్రీయే ణైవ మార్గేణ వర్తేహం మమ కాక్షతిః. దేవార్చన స్నానశౌచభిక్షాదౌ వర్తతా వపుః, తారం జపతు వాక్తద్వ త్పఠత్వామ్నాయమస్తకం. విష్ణుంధ్యాయతు ధీ ర్యద్వా బ్రహ్మానందే విలీయతా" మితి. అనయా శ్రుత్యాఽనధూత స్యాపి లోకానుగ్రహాయ దేవార్చనం కార్య మిత్యుచ్యతే. అత్రదేవ శబ్దేన నారాయణ ఏ వాభిధీయతే. యతీనా మితర దేవార్చననిషేధాత్; అనుపదం "విష్ణుం ధ్యాయతు ధీ" రితి తస్యైవ ధ్యేయత్వావగమాచ్చ శాట్యాయనః--- "విష్ణుక్రీడా విష్ణురతయ" ఇతి శ్రవణాచ్చ. ఏవం చావ ధూతే నాపి లోకానుగ్రహాయ వా, భగవద్ధ్యానార్చనప్రణవజపానాం కర్తవ్యత్వే సతి, తదితరై ర్యతిభి స్తే నైయత్యేన కార్యా ఇతి ఫలితం. అత్రార్చనస్య ప్రణవజపభగవద్ధ్యానాభ్యాం సహపాఠాత్ యేషాం ప్రణవజపోఽస్తి, తై ర్భగవా నర్చనీయ ఇతి సిద్ధ్యతి. శాస్త్రీయే ణేతి మార్గస్య విశేషణాత్ స్నానం శౌచం భిక్షా ప్రణవజపో వేదాంత చింతనం భగవతో ధ్యాన మర్చనం చ యతీనాం శాస్త్రసిద్ధ మితి చావగమ్యతే. క్రతు శ్చాహ--- "ధ్యాయతేఽర్చయతేయోఽన్యం విష్ణులింగ ముపాశ్రితః, కల్పకోటిశతైశ్చాపి గతి స్తస్య న విద్యత" ఇతి. అనుశాసనికే త్ర్యశీతిశతతమాధ్యాయే--- "యద్జ్ఞేయం పరమం కృత్య మనుముష్ఠేయం మహాత్మభిః, సారం మే సర్వశాస్త్రాణాం వక్తు మర్హ స్యనుగ్రహా" దితి

యుధిష్ఠిరేణ పృష్టో భీష్మ ఆహ--- "శ్రూయతా మిద మత్యంతంగూఢం సంసారమోచనం, శ్రోతవ్యంచ త్వయా సమ్య గ్జ్ఞాతవ్యం చ విశాంపతే. పుండరీకః పురా విప్ర పుణ్యతీర్థజలాప్లుతః, నారదం పరిపప్రచ్ఛ శ్రేయో యోగివరం మునిం. "నారద శ్చాబ్రవీ దేనం బ్రహ్మణోక్తం మహాత్మనా."

నారదః--- "శ్రుణుష్వావహిత స్తాత జ్ఞానయోగ మనుత్తమం, అప్రభూతం ప్రభూతార్థం వేదశాస్త్రార్థసారకం. యః పరః ప్రకృతేః ప్రోక్తః పురుషః పంచవింశకః, స ఏవ సర్వభూతాత్మా నర ఇత్యభిధీయతే. నరాజ్జాతాని తత్త్వాని నారాయణీతి తతోవిదుః, తా న్యేవ చాయనం తస్య తేన నారాయణస్స్మృతః. నారాయణాజ్జగ త్సర్వం సర్గకాలే ప్రజాయతే, తస్మిన్నేవ పున స్తచ్చ ప్రళయే ప్రవిలీయతే. నారాయణః పరం బ్రహ్మ తత్త్వం నారాయణఃపరః, పరా దపి పర శ్చాసౌ తస్మా న్నాస్తి పరాత్పరం. వాసుదేవం తథా విష్ణు మాత్మానం చ తథావిదుః, సంజ్ఞాభేదై స్స ఏవైక స్సర్వశాస్త్రాభిసంస్తుతః. ఆలోడ్య సర్వశాస్త్రాణి విచార్య చ పునః పునః, ఇద మేకం సువిష్పన్నం ధ్యేయో నారాయణ స్సదా. తస్మాత్త్వం గహనా న్సర్వాం స్త్యక్త్వా శాస్త్రార్థవిస్తరాన్, అనన్యచేతా ధ్యాయస్వ నారాయణ మజం విభుం. ముహూర్త మపి యో ధ్యాయే న్నారాయణ మతన్ద్రితః, సోఽపి తద్గతి మాప్నోతి కిం పున స్తత్పరాయణః. నమో నారాయణాయేతి యో వేద బ్రహ్మ శాశ్వతం, అంతకాలే జపన్నేతి తద్విష్ణోః పరమం పదం. శ్రవణా న్మననాచ్చైవ గీతిస్తుత్యర్చనాదిభిః, ఆరాధ్యం సర్వదా బ్రహ్మ పురుషేణ హితైషిణా. లిప్యతే న స పాపేన నారాయణపరాయణః, పునాతి సకలం లోకం సహస్రాంశు రి మోదితః. బ్రహ్మచారీ గృహస్థోపి వాన ప్రస్థోఽథ భిక్షుకః, కేశవారాధనం హిత్వానైవ యాతి పరాం గతిం. జన్మాంతర సహస్రేషు దుర్లభా తద్గతా మతిః, తద్భక్త వత్సలం దేవం సమారాధయ సువ్రత. నారదే నైవ ముక్తస్తు సవిప్రోఽభ్యర్చయద్ధరి, స్వప్నేఽపి పుండరీకాక్షం శంఖచక్రగదాధరం. కిరీటకుండలధరం లసచ్ఛ్రీవత్సకౌస్తుభం, తం దృష్ట్వా దేవదేవేశం ప్రణమన్ సంభ్రమాన్వితః. అథ కాలేన మహతా తథా ప్రత్యక్షతాం గతః, సంస్తుత స్తుతిభి ర్వేదైర్దేవగంధర్వకిన్నరైః. అథ తేనైవ భగవా నాత్మలోక మధోక్షజః, గత స్సంపూజిత స్సర్వై స్సయోగి నిలయో హరిః. తస్మాత్త్వ మపి రాజేంద్ర తద్భక్తస్తత్పరాయణః, అర్చయిత్వా యథాయోగం భజస్వ పురుషోత్తమం. అజర మమర మేకం ధ్యేయ మాద్యంతశూన్యం సగుణ మగుణ మాద్యం

స్థూల మత్యంత సూక్ష్మం, నిరుపమ ముపమేయం యోగివిజ్ఞానగమ్యం త్రిభువనగురు మీశంతం ప్రపద్యస్వ విష్ణు" మితి. ఏవం చ ధ్యానభక్తిభ్యాం భగవదారాధనం మోక్షోపాయ ఇ త్యవసితం. నచ--- "విష్ణవే చార్చత" ఇత్యాదినా మోక్షస్య నియోగసాధ్యతయాఽనిత్యత్వప్రసంగ ఇతి శంక్యం; ప్రతిబంధనివృత్తిమాత్రస్య నియోగసాధ్యత్వాత్. "ప్రవః పాంత మంధసో ధియాయతే మహేశూరాయ విష్ణవే చార్చత". చకారసముచ్చిత ధ్యానసహితారాధననియోగస్య ప్రతిబంధకనివృత్తి సాధకత్వం తయా శ్రుత్యైవావగమ్యతే. అంధసః అవిద్యాయాః, రక్షంతం విష్ణు మర్చతేతి. అవిద్యాం నివర్త్య రక్షంత మిత్యర్థః. ల్య బ్లోపే పంచమీ. స నియోగో బ్రహ్మపరోక్షజ్ఞానం జనయతి. అతఏ వాహ భగవాన్మరీచిః--- "తదారాధనేన జీవాత్మా పరమాత్మానం పశ్య"తీతి. ఇత్థం చ సనియోగో బ్రహ్మపరోక్షజ్ఞానఫలకః, జ్ఞానసాధనంచ, నియోగేన నిర్మలం మనఏవ "మనసా తు విశుదేన" ఇతి శ్రతేః. ఏవ మేవ శ్రీరామాను జాచార్యైస్సమన్వయాధికరణే ధ్యాననియోగ స్యాపరోక్ష జ్ఞాన జనకత్వం, తేన శుద్ధస్య మనసోఽపరోక్షజ్ఞానసాధ నత్వం చ ప్రత్యపాది. ధ్యానమాత్ర స్యాపరోక్షజ్ఞానజనకతయా మోక్షోపాయత్వే సిద్ధే, తత్సహితారాధనస్య తథాత్వం కైముతిక సిద్ధం.

శ్రీవైఖానసశాస్త్రస్యశాండిల్యోపనిషదుపబృంహణత్వమ్

శాండిల్యోపనిష దధర్వణా శాండిల్యా యోపది ష్టేతి విద్మః. అత్రాయ ముపక్రమః--- "శాండిల్యో హవా అధర్వాణం పప్రచ్ఛ" ఇతి. తత్రా ప్యధర్వశబ్దేన భగవాన్ భృగురేవోక్తః; యత శ్శాండిల్యోపనిషదుక్తా బహవోఽర్థా శ్రీశాస్త్రే నాసాధికారే భృగుణా సముపబృంహితాః. తథాహి తస్యాముపనిషది--- "అథ హైన మధర్వణం శాండిల్యః పప్రచ్ఛకే నోపాయేన నాడయ శ్శుద్ధా స్స్యుః, నాడయః కతి సంఖ్యాకాః", ఇత్యారభ్య "అథేదం శరీరం షణ్ణవత్యంగుళాత్మకం భవతి" ఇత్యాదినా నాడీస్వరూప ముచ్యతే. తథా నాసాధికారే--- "యథా కుముదోత్పలయో ర్మూలానాం కంద మాశ్రయం, తథానాభి ర్నాడీ నామాశ్రయస్థానం. తస్య నాభే రేవంభూతా ద్విస ప్తతిసహస్రనాడయ" ఇత్యాదినా తత్స్వరూప ముచ్యతే.

తస్యాం,--- "దినా న పూజయే ద్విష్ణుం రాత్రౌ నైవ ప్రపూజయేత్, సతతం పూజయే ద్విష్ణుం దివారాత్రం నపూజయే"దితి. వాసాధికారే--- "నార్చయే దహ్ని రాత్రౌ చ బాహ్యాభ్యంతరయో ర్హరిం, సంధ్యా యా మర్చయే త్ప్రాజ్ఞ స్సూతక ప్రేతకం వినా" ఇతి. అయ మర్థః--- ఇడా చంద్రనాడీ, పింగళా సూర్యనాడీ, ఇడాయాం నాభౌ చరతి రాత్రిః, పింగళాయాం దివా, సుషుమ్నాయాం సంధ్యా, ఇడా వామనాసాయాం, పింగళా దక్షిణనాసాయాం, మధ్యే సుషుమ్నా, ఇత్యాహుః. ఏతద్గురుముఖా ద్జ్ఞేయం. తస్యాం--- "అథ ప్రత్యాహారస్స పంచవిధః. విషయేషు చరతామింద్రియాణాం బలా దాహరణం ప్రత్యాహారః. య ద్య త్పశ్యతి తత్స్వరూపమాత్మేతి ప్రత్యాహారః. నిత్యవిహితకర్మఫలత్యాగః ప్రత్యాహారః" ఇత్యాది. శ్రీశాస్త్రే మరీచిసంహితాయాం యోగకాండే--- "అథాతః ప్రత్యాహారః పంచధా భవతి, ఇంద్రియాణాం సర్వేభ్యో విషయేభ్యో బలా దాహరణ, మాత్మని సర్వమా త్మవదీక్షణ" మిత్యాది. తస్యాం--- "అథధారణా,సా త్రివిధా; ఆత్మని మనోధారణం, దహరాకాశే బాహ్యాకాశధారణం, పృథివ్యప్తేజోవా య్వాకాశేషు పంచమూర్తిధారణం" చేతి. శ్రీశాస్త్రే--- "అథాతో ధారణాన్యష్టధా భవంతి, తేష్వాత్మనియమాదిగుణయుక్తం మనస స్స్థితిః, హృత్పద్మంతరాకాశే బాహ్యాకాశధారణం, పృథి వ్యాదిమహాభూతేషు పంచసు దేవానాం పంచధారణాని. హృత్పద్మమధ్యే పరమానందవిగ్రహధారణ మితి. పాదాదిజానుపర్యంతం పృథివీస్థానం, తత్ర లకార సంయుక్తం వాయు మారోప్యానిరుద్ధమూర్తిం ధ్యాత్వా ధారయేత్. పాయోర్హృదయాంత మగ్నిస్థానం తత్ర రేఫయుతం వాయు మారోప్య సత్యమూర్తింధ్యాత్వా ధారయేత్. హృదయా ద్భ్రూమధ్యాంతం వాయు స్థానం తత్ర యకార సంయుతం వాయు మారోప్యపురుషమూర్తిం ధ్యాత్వా ధారయేత్. భ్రూమధ్యాదా కేశాన్తం ఆకాశస్థానం తత్ర హకారసంయుక్తం వాయు మారోప్య విష్ణుమూర్తిం ధ్యాత్వా ధారయే" దితి. తస్యా ముపనిషది--- "అథ ధ్యానం. తద్ద్వివిధం--- సగుణ నిర్గుణం చేతి. సగుణంమూర్తి ధ్యానం నిర్గుణ మాత్మయాథాత్మ్యం" ఇత్యారభ్య "అథా ప్యస్యా రూపస్య

బ్రహ్మణ స్త్రీణి రూపాణి భవన్తి--- నిష్కళం, సకళం, సకళనిష్కళం చేతి. య త్సత్యవిజ్ఞాన మానందం నిష్క్రియం నిరంజనం సర్వగతం సుసూక్ష్మం సర్వతోముఖ మనిర్దేశ మమృత మస్తి, తదిదం నిష్కళం రూపం. అథాస్యయా సహజాఽస్య విద్యా మూల పకృతి ర్మాయాలోహిత శుక్ల కృష్ణాతయా సహజయా దేవః కృష్ణపింగళో మహేశ్వర ఈష్టే, తదిదమస్య సకళం రూపం. "అథైష జ్ఞానమయేన యజమానో కామయత బహుస్యాం ప్రజాయే యేతి, అథై తస్మాత్తప్యమానా త్సత్య కామాత్త్రీణ్యక్షరా ణ్యజాయంత" ఇత్యారభ్య "అథాస్య దేవ స్యాత్మశక్తి క్రీడస్య భక్తానుకంపినో దత్తాత్రేయ రూపానురూపా తనూ రవాసా ఇందీవర దళ ప్రఖ్యాచతుర్బాహు రఘోరా పాపనాశినీ తదిద మస్య సకళం రూప" మితి. అత్ర మహేశ్వరశబ్దేన నారాయణ ఉచ్యతే యస్మాన్మహత ఈశ శ్శబ్దధ్వన్యా చాత్మ శక్త్యా సర్వమీశతే తస్మా దుచ్యతే మహేశ్వర ఇతి వక్ష్యమాణ త్వాత్, దత్తాత్రేయస్య భగవదాత్మకత్వాచ్చ. వక్ష్యతే హి--- "అత్ర యే ఉక్తకామా యాతి తరాంతుష్టేన భగవతా జ్యోతిర్మయేన ఆత్మై దత్తో యస్మా చ్చానసూయాయై మాత్రే ఆత్రేయ స్తనయో భవత్ తస్మా దుచ్యతే దత్తాత్రేయ" ఇతి. దత్తా త్రేయస్య నారాయణాత్మకత్వం దత్తాత్రేయో పనిషది స్ఫుటం ప్రతిపాద్యతే--- "బ్రహ్మవిశ్వరూపధరం విష్ణుం నారాయణం దత్తాత్రేయం ధ్యాత్వే" తి. అల మప్రకృతేన. వాసాధికారే--- "అవ్యయస్యాస్యరూపే తు ఆకాశ స్యోపమ స్స్మృతః, ఏతైస్తు నిష్కళం తస్య పరమాత్మేతి కీర్త్యతే. నిష్కళం సకళం చేతి నిష్కళం సకళం త్రధా, సర్వవాదస్తుసందేహైః పూర్వపక్షంతు నిష్కళం. నిష్కళం సకళం బ్రహ్మ ఇతి శాస్త్రస్య దర్శనం, నిష్కళం పూర్వ మేవ స్యా త్పశ్చా త్సకళ ముచ్యతే" ఇత్యారభ్య "నిష్కళా త్సకళో జాత స్సర్వత్ర పరిపఠ్యతే, పుష్పే నష్టే ఫలం నాస్తి తస్మా త్సకళనిష్కళ" ఇతి కేచి ద్బ్రహ్మణః, కేవలం నిష్కళరూపం వదన్తి తత్పూర్వపక్షః. సిద్ధాన్తస్తు--- బ్రహ్మణో నిష్కళత్వం సకళత్వం చాస్తి. తత్ర నిష్కళరూపం పూర్వం, సకళ రూప ముత్తర మిత్యర్థః నిష్కళ మేవ బ్రహ్మ భక్తానుగ్రహాయ స్వ భక్త భావనా మనుసృత్య స్వైరం సకళం భవతీ త్యభిప్రాయః. ఏవం చోపనిషత్సు యోఽథర్వ శబ్దవాచ్య స్సఏవ భృగురితి, తేనైవోపనిష దర్థాశ్శి శాస్త్రే

ప్రతిపాదితా ఇతి చ స్ఫుట మవధీయతే. యద్యపి త్రిశిఖ బ్రాహ్మణోపనిషది--- "పృథివ్యంశే తు దేహస్య చతుర్వ్యూహం కిరీటినం, అనిరుద్ధం హరిం యోగీ ధ్యాయతే భవముక్తయే. అబంశే పూరయే ద్యోగీ నారాయణ ముదగ్రధీః, ప్రద్యుమ్న మగ్నౌ వా య్వం శే సంకర్షణ మతఃపరం. వ్యోమాంశే పరమాత్మానం వాసుదేవం సదాస్మరే" దితి ధారణాయాం మూర్తయః ప్రతిపాదితాః. తథా పి న విరోధః, వాసాధికారే వాసుదేవాదీనాం పురుషాద్యాత్మక త్వస్య ప్రతిపాదితత్వాత్. అత ఏవ పాంచరాత్రిణో పి--- "వాసుదేవాయ పురుషాత్మనేనమః, సంకర్షణాయసత్యాత్మనేనమః" ఇత్యాదివదన్తి. దైవిక వ్యూహమూర్తయః పురుషాద్యాః, మానుష వ్యూహ మూర్తయో వాసుదేవాద్యా, ఇతి తేషా మభేదో బోధ్యః. ఇత్యలం ప్రపంచేన.

ఇతి శ్రీరామభద్రదాసదాసస్య శ్రీవైఖానసాత్రేయకుల
తిలక శ్రీవరద రాజసూరినందనస్య శ్రీకృష్ణాంబి
కాగర్భసంభవస్యశ్రీవిఖనసాచార్యచరణా
రవిందస్మరణజనితశ్రీమన్నారాయణ
పారమ్యావగమస్య సుందర
రాజస్య కృతి షూత్తమ
బ్రహ్మవిద్యాసారే
చతుర్థోధికారః.
శ్రీరామభద్రః
ప్రియతాం
శ్రీః

శ్రీరస్తు
శ్రీ రామచంద్రపరబ్రహ్మణేనమః
శ్రీ విఖనసే నమః

ఉత్తమ బ్రహ్మవిద్యాసారః

పంచమాధికారః

అథ చతుర్భి రధికారై ర్విస్తరే ణోక్తా నర్థా నవగన్తు మశక్తానాం సతాం సుఖబోధాయోత్తమ బ్రహ్మవిద్యాసారసంగ్రహాఖ్యోయం పంచ మాధికారః ప్రరభ్యతే. అయరచ పూర్వముదాహృతానా మాను శాసనిక వచనానాం వివరణరూప తత్ర హి యుధిష్టిరో భీష్మం పృచ్ఛతి:-

యద్జ్ఞేయం పరమం కృత్య మనుష్ఠేయం మహాత్మభిః,
సారం మే సర్వశాస్త్రాణాం వక్తు మర్హ స్యనుగ్రహాత్. ౧

యత్స్వరూపం, పరమం సర్వోత్కృష్టం, జ్ఞేయం జ్ఞాతవ్యం, పరమశబ్దస్య మధ్యమణిన్యాయే నోభయత్రాన్వయః. యత్పరమం కృత్య మనుష్ఠేయ మితిచ ప్రశ్నద్వయం భవతి. సర్వశాస్త్రాణాం శాసనాచ్ఛాస్త్రమిత్యుక్తే ర్వేదాదీనా మిత్యర్థః. సారం తాత్పర్యవిషయభూత మిత్యర్థః.

అథభీష్మస్యోత్తరః :—

శ్రూయతా మిద మత్యన్తం గూఢం సంసారమోచనం,
శ్రోతవ్యం చ త్వయా సమ్యక్ జ్ఞాతవ్యం చ విశాంపతే. ౨

పుండరీకః పురావిప్రః పుణ్యతీర్థజలాప్లుతః,
నారదం పరిపప్రచ్ఛ శ్రేయో యోగివరం మునిం. 3

స్వయం సారజ్ఞోపి భీష్మః యుధిష్ఠిరాయ స్వాభిప్రాయోత్తరే వృద్ధసమ్మతిం దర్శయితుం పుండరీక నారద సంవాద మభిధత్తే. పుండరీకాఖ్యో విప్రః నారదం శ్రేయః పప్రచ్ఛేతి. దుహాదిత్వాత్ పృచ్ఛతేః ద్వికర్మకత్వం. తీర్థజలాప్లుత ఇత్యనేన తస్యపరిశుద్ధత్వం, తేన పరమవిషయజిజ్ఞాసోత్పత్తిశ్చ బోధ్యతే.

నారద శ్చాబ్రవీ దేనం బ్రహ్మ ణోక్తం మహాత్మనా. 3

అత్ర బ్రహ్మణేతి విఖనసశబ్దవాచ్య ఏ వోచ్యతే. స ఏవహి “నారాయణ పరాయణో నిర్ద్వంద్వో మునిః, విష్ణుః పరమః, నారాయణ పరం బ్రహ్మ ధ్యాయ” న్నిత్యాదినా త్ర వక్ష్యమాణభగవత్పారమ్యం, “నారాయణమర్చయే” దిత్యాదినా తదర్చనస్య మోక్షో పాయత్వం చ స్వసూత్రే ప్రాచీకశత్. చతుర్ముఖ ఏవ కి మ ప్యుద్దిశ్య శుద్ధసత్త్వేన మనసా భగవన్తం ఖవనాపరనామ్నా ధ్యానే నానందయ విఖనసనామా భూ దితి పూర్వం దర్శితం.

నారదః :–

శ్రుణుష్వావహితస్తాత జ్ఞానయోగ మనుత్తమం,
అప్రభూతం ప్రభూతార్థం వేద శాస్త్రార్థసారకమ్. ౪

అప్రభూతం శబ్దతో నవిస్తరం, ప్రభూతార్థం అర్థబహుళం, వేదశాస్త్రాణాం, సారకం హేయాంశరహితం, జ్ఞానయోగం, శ్రుణుష్వ సావధానం శ్రుణు.

అవ. ప్రథమం నారాయణశబ్దం వ్యుత్పాదయతి.

యః పరః ప్రకృతేః ప్రోక్తః పురుషః పంచవింశకః,
స ఏవ సర్వభూతాత్మా నర ఇ త్యభిధీయతే. ౫

ప్రకృతేః ప్రధానాత్, పరతః పరస్తాత్ వర్తమానః, “ఆదిత్య వర్ణం తమస స్తు పారే” ఇతి శ్రుతేః. పంచవింశకః చతుర్వింశతి తత్త్వవ్యతిరిక్తః, చతుర్వింశతితత్త్వాని పృథివ్యాదీని, పురుషః, పరిత్యుచ్యతే.

నరాజ్జాతాని తత్త్వాని నారాణీతి తతో విదుః
తాన్యేవ చాం నం తస్య తేవ నారాయణ స్స్మృతః. ౬

నరసంభూతత్వాత్తత్త్వాని నారశబ్దవాచ్యాని “ఆత్మన ఆకాశ స్సంభూతః. ఆకాశద్వాయు” రిత్యాదిశ్రుతేః. తాని, అయనం స్థానం, తస్యాస న్నితి శేషః, “యః పృథివ్యాం తిష్ఠ” న్ని త్యాదిశ్రుతేః. అనేన పరమపురుషస్య నామ్నైవ సర్వకారణత్వసర్వాంతర్యామిత్వాది సిద్ధిరి త్యవగమ్యతే.

అవ. తదేవోపపాదయతి.

నారాయణా జ్జగత్సర్వం సర్గకాలే ప్రజాయతే,
తస్మి న్నేవ పునస్తచ్చ ప్రళయే ప్రవిలీయతే. ౭

సర్గకాలే సృష్టౌ, నారాయణాత్ సర్వం జాయతే, పునః తత్ జగత్, తస్మి, ప్రవిలీయతే "నారాయణా త్ప్రవర్తంతే నారాయణే ప్రలీయన్తే" ఇతిశ్రుతేః. అనేన జగతో మిథ్యాత్వం నేతి బోధ్యతే సత్యాద్వస్తునో మిథ్యోత్పత్త్యనుపపత్తేః.

నారాయణః పరం బ్రహ్మ తత్త్వం నారాయణః పరః
పరా దపి పరశ్చాసౌ తస్మా న్నాస్తి పరాత్పరమ్. ౮

నారాయణః పరం బ్రహ్మ, స ఏవ పరం బ్రహ్మ పరంతత్త్వ పరమాత్మాది శబ్దవాచ్య ఇత్యర్థః. అనేన "సత్యం జ్ఞాన మనంతం బ్రహ్మే" త్యాదిశ్రుతిప్రతిపాద్యో నారాయణ ఏ వేతి బోధితం. అసౌ పరా దపి పరః "పరాత్పరంయన్మహతోమహాన్త" మితి శ్రుతేః. తస్మాత్పరాత్, పరంనాస్తిక్వచి ద్బ్రహ్మరుద్రాదీనాం పరత్వప్రతిపాదనం తుతేషాం నారాయణాత్మకత్వాదితి బోధ్యతే. తస్మిన్ పర్వణి ఏకోనచత్వారింశాధ్యాయే "నిశాసుప్తో థ భగవాన్ క్షపాంతే ప్రత్యబుధ్యత, పశ్చా ద్బుద్ధ్వాససర్జాపః" ఇత్యారభ్య "హిరణ్యగర్భం విశ్వాత్మా బ్రహ్మాణం జలజంమునిం, భూతభవ్యభవిష్యస్య కర్తార మనఘం విభుం. మూర్తిమంతం మహాత్మానం విశ్వశంభుం స్వయంభువ" మితి.

వాసుదేవం తథా విష్ణు మాత్మానం చ తథా విదుః,
సంజ్ఞాభేదై స్స ఏ వైక స్సర్వశాస్త్రాభిసంస్తుతః. ౯

త మేవ నారాయణం పాంచరాత్రిణో వాసుదేవం విదుః, వైఖానసావిష్ణుం విదుః, అన్యే ఆత్మానం విదుః. ఏక ఏవ నారాయణో వైఖానసాదిశాస్త్రేషు విష్ణ్వాది సంజ్ఞాభేదైస్స్తూయత ఇత్యర్థః. తదుచ్యతే ఆశ్వమేధికే--- "విష్ణుం చ పురుషం సత్య మచ్యుతం చ యుధిష్ఠిర, అనిరుద్ధం చ మాం ప్రాహు ర్వైఖానసవిదో జనాః. అన్యే త్వేవం విజానంతి మాం రాజన్ పాంచరాత్రిణః, వాసుదేవం చ రాజేంద్ర సంకర్షణ మథాపి వా. ప్రద్యుమ్నం చానిరుద్ధం చ ఇత్యారభ్య సంజ్ఞాభేదేన మూర్తయ" ఇతి. అత్ర--- "యజ్వభి ర్యజ్ఞపురుషో వాసు దేవశ్చ సాత్వతైః, వేదాంతవేదిభి ర్విష్ణు" రితి పరాశరవచన మ ప్యను సంధేయం. అత్ర వేదాంత వేదిశబ్దేన వైఖానసా గృహ్యంత ఇతి పూర్వం ప్రపంచితం.

ఆలోడ్య సర్వశాస్త్రాణి విచార్య చ పునః, పునః
ఇద మేకం సునిష్పన్నం ధ్యేయో నారాయణ స్సదా. ౧౦

శాస్త్రరూపక్షీరార్ణవం మథిత్వ సదా నారాయణో ధ్యేయ ఇతి. జ్ఞానరూప మమృతం నిష్పన్న మిత్యర్థః. "త మేవం విద్వా నమృత ఇహ భవతి, నాన్యః పంథా అయనాయ విద్యతే" ఇతి శ్రుతేః.

తస్మాత్త్వం గహనాన్ సర్వాన్ త్యక్త్వా శాస్త్రార్థవిస్తరాన్
అనన్యచేతా ధ్యాయస్వ నారాయణ మజం విభుం. ౧౧
ముహూర్త మపి యోధ్యాయే న్నారాయణ మతన్ద్రితః,
సో పి తద్గతి మాప్నోతి కిం పున స్తత్పరాయణః. ౧౨

గహనాన్ దురవగాహాన్ దుష్కరా నిత్యర్థః. సర్వాన్ మోక్షమార్గాన్, త్యక్త్వా, నారాయణం ధ్యాయస్వ, నారాయణ ధ్యానరూపం సుగమం మార్గం ప్రవిశేత్యర్థః.

అవ. ఏవం శ్రీశాస్త్రోక్తవిధయా చతుర్షు జపహోమార్చన ధ్యానేషు పూజామార్గేషు ధ్యాన ముక్త్వా జప మాహ

నమో నారాయణాయేతి యో వేద బ్రహ్మ శాశ్వతం,
అంతకాలే జప న్నేతి త ద్విష్ణోః పరమం పదం. ౧౩

యద్యప్యత్ర "అంతకాలే జప" న్నితి శ్రీమదష్టాక్షరమన్త్రస్యాంతకాల ఉక్తః, తథాపి తత్పూర్వ మపి నిత్యం తజ్జపః కార్యః. ఉచ్యతే హి శ్రీశాస్త్రే భగవతా మరీచినా--- "సావిత్రీపూర్వ మష్టాక్షరం ద్వాదశాక్షరం వా జపే" దితి. సావిత్ర్యా భగవత్పరత్వం పూర్వ ముపపాదితమ్.

అవ. ఏవం జపం విధాయ తదర్చనాదికం విధత్తే---

శ్రవణా న్మననా చ్చైవ గీతి స్తుత్యర్చనాదిభిః,
ఆరాధ్యం సర్వదా బ్రహ్మ పురుషేణ రితైషిణా. ౧౪

శ్రవణాత్ వేదాంతశ్రవణాత్, మననాత్ పునఃపున స్తదర్థాను సంధానాత్. అనంతరం నిదిధ్యాసనప్రకార మాహ-గీతి స్తుత్యర్చనాభి రితి, ఆది శబ్దేన నమస్కారహోపునరాహమాదికం గృహ్యతే. బ్రహ్మ నారాయణః, ఆరాధ్యం. యద్య ప్యత్రార్చన మపి గీత్యాదిభి స్సామాన్యేన విహితం, తథాపి తదేవ ప్రధానం; గీత్యాదీనాం తదంగ త్వే చ ఉపపత్తేః. అతే వాత్ర వక్ష్యతే--- "నారదే నైవ ముక్త స్తుస విప్రోభ్యర్చ్య యద్ధరిం ఇతి. అత్రాంగినోऽర్చనస్య ప్రతిపాదనేన తదంగాని జపధ్యానహోమ ప్రణామ

స్తోత్రాణి చ కృతవా నితి గమ్యతే. అత్రార్చనశబ్దేన ప్రతిమారాధన రూపబాహ్యార్చన మేవూచ్యతే; స్తుతినమస్కారాదీనాం తదంగత యోపపత్తేః. అత ఏవ భగవాన్ విఖనా స్సూత్రే ప్రతి మార్చనం విధాయతదం తే--- "పురుషసూక్తేన సంస్తూయ ప్రణామం కుర్యా దితి విధత్తే. భగవతాఽపి గీయతే ---"మద్యాజీమాం నమస్కురు" ఇతి. శ్రుతిభిశ్చ--- "విష్ణవే చార్చత" ధృతోఽర్ధ్వపుండ్రః పర మీశితారం విష్ణుంపరం పూజయతి స్వశక్త్యా" "క్రియావానేష బ్రహ్మవిదాం వరిష్ఠ" ఇత్యాదభిః పూజా విధీయతే. "నిచాయ్య తం మృత్యుముఖా త్ప్రముచ్యత" ఇతి శ్రుతిః. నాచాయ్యా పూజయిత్వేత్యర్థః. "చాయృపూజా నిశామనయో"రితి ధాతోర్ల్యప్. వేదాంత శాస్త్రే చ---"అపి సంరాధనే ప్రత్యక్షానుమానాభ్యా" మితి భగవదారాధనం వినాత స్యాప్రాప్యత్వ ముచ్యతే. అనేకా స్స్మృతయ శ్చోదాహృతాః. స్మర్యతేచ ప్రతిమాయామర్చనం- "సురూపాం ప్రతిమా" మిత్యాదినా. శ్రీభాగవతేచ---"యమాదిభి ర్యోగపథై రాన్వీక్షక్యాచ వద్యయా, మమార్చోపాసనాభి ర్వా నాన్యం యోగ్యం స్మరే న్మునిః" ఇత్యభిధీయతే.

లిప్యతే న స పాపేన నారాయణపరాయణః,
పునాతి సకలం లోకం సహస్రాంశు రివోదితః. ౧౫

నారాయణపరాయణః జపార్చనధ్యానాదిభి ర్నారాయణైకనిష్ఠః, పాపేన న లిప్యతే; "యథా పుష్కరపలాశే ఆపో నశ్లిష్యంత" ఇత్యాదిశ్రుతేః. సకలం లోకం పునాతి. యథా స్వాలోకమాత్రేణ సూర్య స్తమోనిరస్య లోకం విమలీకురుతే, తథా భగవత్పరోఽపీత్యర్థః. అగ్రేఽప్య స్మిన్ పర్వణి షట్త్రింశచ్ఛతతమాధ్యాయే భగవత్పరాణాం పఙ్క్తి పావనత్వం వక్ష్యతే. యథా---" ఇమేచ భారత శ్రేష్ఠ విజ్ఞేయాః పఙ్క్తి పావనాః ఇత్యారభ్య "యతయో మోక్షధర్మజ్ఞాయోగిన శ్చరితవ్రతాః, పాంచరాత్రవిదో ముఖ్యాస్తథా భాగవతాః పరే. వైఖానసాః కుల శ్రేష్ఠా నిరతా శ్శాఙ్గధారిణి, యే చేతిహాసం ప్రయతా శ్శ్రావయన్తి ద్విజోత్తమా" నితి. అత్ర వైఖానసా ఇతి విఖనసా ఇతి విఖనస్సూత్రిణో భిధీయంతే. తేషాం కుల శ్రేష్ఠత్వం శ్రీమన్నారాయణపరతయా సర్వోత్తమసూత్ర సంస్కృతకుల జాతత్వాత్. తేషాం వైఖానససూత్రిణాం శ్రేష్ఠత్వం దశ భిర్హేతుభి శ్శ్రీశ్రీనివాసదేశి కేన

సముపపాదితం. యథా --- "సర్వసూత్రాణా మాదిమత్వాత్, జగత్కారణ భూతేన విఖనసా ప్రణీతత్వాత్, ప్రధానకర్మసు శ్రుతిమాగాన్ నుసారిత్వాత్, మన్వాద్యై స్స్వీకృత త్వాత్, సమన్త్రకసర్వక్రియావత్త్వాత్, నిషేకసంస్కారాది మత్త్వాత్, అష్టాదశసంస్కారాత్మ కత్వాత్, సాంగక్రియా కలాపవత్త్వాత్, అఖిల జగదేక కారణభూత శ్రీమన్నారాయణైక పరత్వాత్, తత్సూత్రోక్త ధర్మానుష్ఠా నవతా మేవభగవత్ప్రియతమోపపత్తేః" ఇత్యాదినా. భగవాన్ భృగుర ప్యాహ---"యత్సూత్రాద్యంత మధ్యేషు భగవాన్ విష్ణు రవ్యయః, యష్టవ్యో గీయతే యస్మాత్సర్వసూత్రోత్తమం తు తత్." పునస్త త్రైవ--- "వైష్ణవం సూత్రమేతత్తు సర్వసిద్ధికరం పరం, ఆద్యత్వా త్సర్వ సూత్రాణాం వైష్ణవ త్వాచ్చ తత్తు వైమయాఽనువర్తితం. తద్వ త్కాశ్య పాత్రిమరీచిభి" రితి. భృగోశ్చ వైఖానసత్వం హారీతస్మృతా వుచ్యతే--- "శ్రౌతం మహర్షిభిః ప్రోక్తం వసిష్ఠాద్యై పురాతనైః, వైఖానసైశ్చ భృగ్వాద్యై" రితి. భృగో ర్మహర్షిశ్రేష్ఠత్వం భగవతా గీయతే ---"మహర్షీణాం భృగురహ" మితి. బ్రహ్మకైవర్తే---"యథా మునీనాం విఖనా ఆది భూత ఉదాహృతః. సూత్రాణాం తత్ప్రణీతం తు యథా శ్రేష్ఠతరం స్మృత"మితి. పునరాహ హారీతః---"పూర్వం విఖనసే విష్ణుః ప్రోక్తవాన్ స్వయమచ్యుతః, భృగోః ప్రోక్తం విఖనసా భృగుణా చ మమేరిత"మితి. సీతో పనిషది--- "వైఖానసృషేః పూర్వం విష్ణోర్వాణీ సముద్భే" దిత్యారభ్య "వైఖానస మతః పర" మితి. వారాహే శ్రీవేంకటగిరిమాహాత్మ్యే--- "వైఖానసైర్మహాభాగైరర్చాపయనరాధి" పేతి. కులశ్రేష్ఠా ఇత్యనేన నారాయణ పరసూత్ర సంస్కృతకుల సంభవాదేవ తేషాం శ్రీవైష్ణవాగ్ర్యత్వం సిద్ధ్యతి. తతో న తప్తచక్రధారణాదిక మితి గమ్యతే. తేషాం పరమైకాంతిత్వం చ సూత్రోక్తవిష్ణుబలి కర్మసిద్ధం. అతేవూచ్యతే---"నిరతా శ్శార్జ్గ ధారి"ణీతి. పాంచరాత్రే పౌష్కరే---"విప్రా వైఖానసాఖ్యా యేతేభక్తా స్తత్త్వ ముచ్యతే, ఏకాంతిన స్సుసత్త్వస్థాః దేహాంతం నాన్యయాజిన"ఇతి. శాంతిపర్వణి--- "మన్త్రిణాం తు సహస్రేభ్యో బ్రహ్మచారీ విశిష్యతే" ఇత్యారభ్య "వేదాన్తిక సహస్రేభ్యో విష్ణుభక్తో విశిష్యతే, విష్ణుభక్త సహస్రేభ్యోవిప్రో వైఖానసోవర"

ఇతి. యాజ్ఞవల్క్యశ్చాహ--"వైఖానసోవైదికేషు బ్రహ్మనిర్దిష్ట మాచరేత్, తం బ్రాహ్మణం తు దృష్ట్వైవ సర్వపాపం వ్యపోహతీ" తి; బ్రహ్మణా, విఖనసా నిర్దిష్టమిత్యర్థః. వైఖానససూత్రిణాంభగవదేకపరత్వం తేషాం దేవతాన్తరాశ్రయణాభావేన సర్వేషాం ప్రత్యక్షత శ్రీవైష్ణవత్వ దర్శనా దేవావగమ్యతే. అన్యసూత్రిణోహినతథా దృశ్యం తే. ఏవం చ శ్రీవైఖానసానాం శ్రీవైష్ణవత్వం జన్మసిద్ధం, ఇతరేషాం తు కర్మసిద్ధ మిత్యవధీయతే.

బ్రహ్మచారీ గృహస్థోఽపి వానప్రస్థోఽథభిక్షుకః,
కేశవారాధనం హిత్వానైవ యాతి పరాం గతిమ్. ౧౬

అత్రారాధనశబ్దే నార్చన మేవాభిధీయతే, నాన్యత్. తస్యార్చన పరత్వ మేవ బహుభి ర్వచనైః పూర్వ ముపపాదితం. అనేన యతీ నాం క్వచిత్ బాహ్యార్చననిషేధో దేవతాన్తర విషయతయా యోజ్యః. తేషాం నారాయణ స్స్మర్తవ్యః కీర్తనీయో ధ్యేయోఽర్చనీ య శ్చేతిసిద్ధం. క్రతురాహ "ధ్యాయతేఽర్చయతే యోఽన్యం విష్ణులింగము పాశ్రితః, కల్ప కోటిశతై శ్చాపి గతి స్తస్య న విద్యత" ఇతి.

జన్మాంతరసహస్రేషు దుర్లభా తద్గతా మతిః,
తద్భక్తవత్సలం దేవం సమారాధయ సువ్రత. ౧౭

జన్మాంతరసహస్రేషు కృతం సుకృతం వినా, తద్గతా మతిః తస్మిన్ నిశ్చలా భక్తిః, దుర్లభా; "జన్మాంతర సహస్రేషు తపోధ్యానసమాధిభిః, నరాణాం క్షీణపాపానాం కృష్ణే భక్తిః ప్రజాయత" ఇతి వచనాత్. భగవానప్యాహ---"బహూనాం జన్మనా మంతే జ్ఞానవాన్ మాం ప్రపద్యత" ఇతి. ప్రపన్నానా మేన భగవదారాధనేఽధికార ఇతి పూర్వం నిర్ణీతం.భక్తవత్సలం, భక్తనిష్ఠదోషా నపి గుణ త్వేన గృహ్ణంత మిత్యర్థః. శ్రీ శాస్త్రేచ-- "భక్త్యా నారాయణ ముపాసీత, సోఽపి భక్తవత్సల త్వాత్ భక్తానుకంపయా స్వమాయాం విమోచయతీ" తి. అతఏవ మోక్షస్య ఆరాధననియోగ సాధ్యత్వేఽపి నా నిత్యత్వం; తన్నియోగస్య మాయా రూప ప్రతిబంధనివృత్తి సాధకత్వాత్. ప్రతిబంధకే నివృత్తే శుద్ధం మనో బ్రహ్మపరోక్షజ్ఞానసాధనం భవతీ త్యుక్తం. అతోమోక్షో నిత్యః. ఆరాధయ, భక్త్యాఽర్చ యేత్యర్థః.

నారదేనైవ ముక్తస్తు సవిప్రోఽభ్యర్చ్య ద్ధరిం,
ఆరాధయేత్యు పదేశ స్యార్చనవిధిత్వం దర్శయితుమభ్యర్చ్యదిత్యుక్తం. తస్య భక్తి రావశ్యకీ; "పత్రం పుష్పం ఫలం తోయం యోమేభక్త్యా ప్రయచ్ఛతీ"తి భగవదుక్తేః సూత్రే భగవాన్ విఖనా అ ప్యాహ---"భక్త్యా భగవన్తం నారాయణ మర్చయే"దితి.

స్వప్నే ఽపి పుండరీకాక్షం శంఖచక్రగదాధరం. ౧౮
కిరీటకుండలధరం లసచ్ఛ్రీవత్సకౌస్తుభం,
తం దృష్ట్వా దేవదేవేశం ప్రాణమత్సంభ్రమాన్వితః. ౧౯

భగవన్త మర్చయన్ స పుండరీకః పుండరీకాక్షం స్వప్నే దృష్ట్వా ప్రాణమత్.

అ. అథ ప్రత్యక్షదర్శనమహ---
అథ కాలేన మహతా తథా ప్రత్యక్షతాం గతః,
సంస్తుత స్తుతిభి ర్వేదై ర్దేవగంధర్వకిన్నరైః. ౨౦
అథ తేనైవ భగవానాత్మలోక మధోఽక్షజః,
గత స్సంపూజిత స్సర్వై స్స యోగినిలయో హరిః. ౨౧

తథా పూర్వోక్తప్రకారేణ శంఖచక్రాదిలక్షణాన్వితః, తేనైవ పుండరీకేన సహైవ, ఆత్మలోకం పరమపదం, గతః, భగవాన్ ప్రత్యక్షమాగత్య పుండరీకం వైకుంఠం ప్రాపయదిత్యర్థః తథా శ్రీశాస్త్రే---" సోఽప్యపునరావృత్తికం దివ్యలోకం ప్రాపయ"తీతి భగవదారాధకానాం భగవతా స్వపద ప్రాపణం పునరావృత్తిరాహిత్యం చాభిధీయతే.

అవ. సర్వజ్ఞో భీష్మో మహాత్మనే ధర్మసుతాయ నిష్కృష్టార్థముపదిశతి.
తస్మా త్త్వ మపి రాజేంద్ర తద్భక్త స్తత్పరాయణః
అర్చయిత్వా యథాయోగం భజస్వ పురుషోత్తమం. ౨౨

యథా యోగం యావచ్ఛక్యం, పురుషోత్తమ మర్చయిత్వా, భజస్వ, ప్రకారాంతరేణ కేవలం భగవద్భజనం న కార్యం, అంగసహితే నార్చనే నైవ కార్య మిత్యర్థః. అంగాని తు జపధ్యానాదీనీతి.

పంచమవేద త్వేన ప్రసిద్ధే మహాభారతే క్వచిత్కథితేఽపి దేవతాంతరాణాం మహిమ్ని, నిగది తేష్వపి మోక్షోపాయాంతరేషు, నిఖిలవేద వేదాంత శాస్త్రపర్యవసన్న మర్థద్వయ మనే నాధ్యాయే నాభిహిత మిత్యవగమ్యతే. తత్రైకోఽర్థః శ్రీమన్నారాయణ ఏవ పరమాత్మా సర్వకారణ మితి. అన్యస్తు

ముముక్షుభి స్తదర్చన మేవ కార్యమితి. ఉపసంహారే తదర్చన స్యైవ విధానాత్; భగవాన్నారదః పుండరీకాయ స్వేన నిశ్చిత మర్థ ముపదిశ త్యుపసంహారే---"దేవం సమారాధయే" తి. యుధిష్ఠిరస్య "అభ్యర్చయ ధరి" మితి తదనుష్ఠాన ముక్త్వాతతస్స్వప్నే భగవద్దర్శనం తతః ప్రత్యక్షదర్శనం తతః పరమపద ప్రాపణం చ ప్రాహ. తఽతోర్చనం పరమపదప్రాప్తౌ పరమోపాయ ఇతి సర్వ మనవద్యం.

యేషాం భక్తి రధీశ్వరేఽస్తి జగతాం శ్రీవల్లభే బ్రహ్మణి
శ్రేయోదాన చణేఽత్ర తత్ర చ హరే రర్చావతారే దృఢమ్
విశ్వాసం జనయే త్తదర్చనవిధౌ నైయత్య మత్యూర్జితమ్
తేషా మేష విశేషతో వితనుయాద్గ్రంథః ప్రమాణాన్వితః.

ఇతి శ్రీరామభద్రదాసదాసస్య శ్రీవైఖానసాత్రేయకుల
తిలక శ్రీవరద రాజసూరినందనస్య శ్రీకృష్ణాంబి
కాగర్భసంభవస్యశ్రీవిఖనసాచార్యచరణా
రవిందస్మరణజనితశ్రీమన్నారాయణ
పారమ్యావగమస్య సుందర
రాజస్య కృతి షూత్తమ
బ్రహ్మవిద్యాసారే
పఞ్చమోఽధికారః.
శ్రీరామభద్రః
ప్రియతాం
శ్రీః

ఉత్తమబ్రహ్మవిద్యాసారః.
సంపూర్ణః

నారదేనైవ ముక్త
ఆరాధయేత్యు పద

తస్య భక్తి రావశ్య
ప్రయచ్ఛతీ"తి భగవ
భగవన్తం నారాయణ

స్వప్నే ఽపి పుం
కిరీటకుండలధర

తం దృష్ట్వా దే
భగవన్త మర్చయ
ప్రాణమత్.

అ. అథ ప్రత్యక్ష
అథ కాలేన మ
సంస్తుత స్తు
అథ తేనైవ భగ
గత స్సంపూజి

తథా పూర్వోక్త
సహైవ, ఆత్మలోక
పుండరీకం వైకుం
వృత్తికం దివ్యలోక
ప్రాపణం పునరావృ

అవ. సర్వజ్ఞో
తస్మా త్త్వ మ
అర్చయిత్వా
యథా యోగ
ప్రకారాంతరేణ కే
నైవ కార్య మిత్యర్థః

పంచమవేద
రాణాం మహిమ్ని,
శాస్త్రపర్యవసన్న వ
తత్రైకోఽర్థః శ్రీమన్నా

VAIKHĀNASA ĀGAMA BOOKS
T.T.D. PUBLICATIONS

*1. Vimanarchanakalpa
*2. Samurtarchanadhikara
3. Prakeernadhikara
4. Yajnadhikara
*5. Khiladhikara
*6. Kriyadhikara
7. Vasadhikara
*8. Kasyapa Jnanakanda
*9. Vaikhanasa Gruhya Sutra with commentary by Srinivasa Deekshita.
10. Vaikhanasa Agamam
11. Archana Tilakam
12. Archana Navaneetam
13. Sri Vaikhanasa Sandhyavandanam
14. Uttama Brahma Vidya Saramu
15. Sri Vaikhanasa Mahima Manjari
16. Sri Vaikhanasa Siddhanta Lesadarsam
17. Sri Vaikhanasa Upakhyanam
18. Ananda Samhita
19. Dhyana Muktavali
20. Trisati
21. Ahnikamrutam

* In Devanagari Script. All other books are in Telugu Script

T.T.D. Religious Publications Series No. 503

Price Rs.

Rs 35/00

Printed and Published by Sri M.K.R. Vinayak, I.A.S.,
Executive Officer, T.T.Devasthanams, Tirupathi